SARSICI KIYAMET TASVİRLERİYLE

Hakka Sûresi Tefsiri

Dr. Faruk Tuncer

Sarsıcı Kıyamet
Tasvirleriyle

Hâkka Sûresi
Tefsîri

Sarsıcı

Kıyamet Tasvirleriyle

Hâkka Sûresi Tefsîri

Dr. Faruk Tuncer

Sarsıcı Kıyamet Tasvirleriyle
HÂKKA SÛRESİ TEFSÎRİ

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6079-96-6

Yayın Numarası
86

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Kasım 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Akademi Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Cad. No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

Üçüncü Bölüm
KIYAMET OLAYININ İŞLENİŞİ BAKIMINDAN
HÂKKA SÛRESİ

Dördüncü Bölüm
DİĞER SÛRELERLE KARŞILAŞTIRMA

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim'i inzâl etmek sûretiyle insanlığa iki cihan saadetinin kapısını açan Rabbimize hamd u senâlar; onun en büyük mübelliği Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'ya (sallallahu aleyhi ve sellem) salat ve selam olsun!

Ahsen-i takvim sırrının temsilcisi insanı muhatab alan ezelî kelam Kur'ân-ı Kerim, içinde yaşadığımız kâinat kitabının bir tercümesidir. Görünen ve görünmeyen âlemin en büyük müfessiridir. Kâinatın yaratıcısının yerde ve gökteki gizli hazinelerinin açıklayıcısıdır. Hâdiselerin altında gizli kalan gerçeklerin anahtarıdır.

Kur'ân, hakikatte bir davet kitabıdır. Davet ve tebliğ halkasında bütün insanlık ve onların içinde de çok değişik mizaçlar bulunduğundan tebliğ konularını farklı üsluplarla beyan etmek gerekir ki; mesele şumullü olarak anlaşılabilsin. Kur'ân aynı zamanda bir duâ ve zikir kitabıdır. Duâ ve zikir ise tekrar ede ede tenvir eder. Ayrıca herkes Kur'ân'ın tamamını ya gafletinden veya imkân bulamadığından okuyamaz. Fakat bir sûreyi çoğu zaman okuyabilir. O'nun için Kur'ân'ın ortaya koyduğu îman esasları ve İslâm dininin en mühim maksatları, kısa sûrelerde

dercedilerek, her bir sûre küçük bir Kur'ân hükmüne getirilmiştir. Bununla birlikte her bir sûrenin kendine mahsus bir çerçevesi ve bir ana maksadı vardır.

Özetle söylemek gerekirse Kur'ân-ı Kerim, insanlığın her türlü manevî ve fikrî ihtiyaçlarına cevap verecek yegâne kitaptır. Böyle mükemmel bir kitabın mesajı tek bir asrın sosyal ve şahsi ihtiyaçlarına inhisar etmemiştir ve edemez. Bu ezelî kelâm, devamlı gelişmekte olan ilim ve teknolojinin ışığı altında, yeniden tefekkür edilmeli ve yeniden yorumlanmalıdır. Ancak bu durumu, Kur'ân'ı yeni ve modern bilgilere uydurma şeklinde anlamak doğru değildir. Esas olan, yeni bilgilerin ışığı altında onu yeniden değerlendirip asrın idrakine sunmaktır.

Yaşadığımız dünyada Kur'ân-ı Kerim'in tefsir ve izah eksikliğinden kaynaklanan sıkıntı kendini gittikçe hissettirmektedir. Günümüz insanına onun arz ve takdimi; ferdî çalışmalardan ziyade kendi mesleklerinde mütehassıs kimselerin oluşturacağı bir heyet tarafından yapılmasının gerekliliği güç kazanıyor. Bununla beraber Kur'ân'ın cüz'leri/sûreleri üzerinde yoğunlaştırılacak çalışmalar, ileride böyle bir heyet için mukaddime olacağından, hayati önem taşıyor.

Bugün bir insan her sahada ihtisas sahibi olamıyor. Böyle olunca "*Bir şey bütünüyle elde edilemezse büsbütün terk de edilmemelidir.*" kaidesince Kur'ân-ı Kerim bölüm bölüm, sûre sûre şeklinde de olsa mutlaka ele alınıp incelenmelidir.

Kur'ân-ı Kerim'in; tevhid, risalet, haşir ve adalet gibi dört temel ilkesi vardır. "Anasır-ı Erba'a" da denilen bu unsurlardan özellikle "haşir" (ahiret ya da kıyamet) hemen hemen Kur'ân'ın her sûresinde doğrudan ya da dolaylı olarak ele alınmakta ve anlatılmaktadır. Yüce Rabbimiz bununla pek çok şeyi istihdaf etmiştir. Konunun geçtiği yerlerde ilmi ve teknolojik gelişmelere

işaret edildiği gibi, insanlık için inzar ve korkutmayı da hedeflemiştir. Meselenin akideye bakan yönü olduğu kadar sosyo psikolojik ve pedagojik yönü de vardır.

Bu mütevazı çalışmada görülecektir ki, Arap Dili ve Edebiyatı'nı çok fazla bilmeyen herhangi biri bile "Hâkka Sûresi"ndeki kelime ve fasıla uyumundan, anlam bütünlüğüne varıncaya kadar sûredeki muhteşem âhengi kolayca farkededilebilir. Gözler önüne serilen manzara ve sahnelerdeki uyum, kelimelerin seçilişi ve kullanılışı, Kur'ân-ı Kerim'in kelâm-ı ilahi olduğunu kendi çapında isbat etmektedir.

Elinizdeki kitap, "*Sarsıcı Kıyamet Tasvirleriyle* **Hâkka Sûresi**" bir tefsir denemesi olarak tasarlanmış, ancak belli bir açıdan (özellikle kıyamet) konuya yaklaşılmıştır. İlk hazırlandığı şekli üzerinde fazla bir ilave yapmamakla birlikte büyük ölçüde yeniden gözden geçirdiğimizi belirtmek isteriz.

Kitap şu bölümlerden oluşuyor: Giriş ve birinci bölümde, sûrenin mahiyeti hakkında bilgiler sunduk. İkinci bölüm, klasik ve modern tefsirlerden istifade ile "Hâkka Sûresi Tefsirî Denemesi"ni, üçüncü bölüm, kıyametin ilmi açıdan değerlendirilmesini ve son bölüm ise kıyametin işlendiği sûreler ile Hâkka sûresinin mukayesesini ihtiva ediyor. Bu arada Hakka sûresi metnini çalışmamızın en başına koyduk, âyet meallerini ise **Suat Yıldırım** Hocamızın mealinden aldık.

Çalışmalarımız esnasında kendisinden büyük destek gördüğümüz **Emin Işık** Beyefendi'ye teşekkürlerimi sunarım. Hocamızın Kur'ân-ı Kerim etrafında yaptığı değerlendirmelerin bize yeni ufuklar açtığını özellikle belirtmeliyim. Ayrıca yine başlangıç safhasında tez danışmanlığımızı yürüten Prof. Dr. **Bedreddin Çetiner** Beyefendi'ye de teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca iki yıllık emeğin zayi olmadığını göstermek sûretiyle, yıl-

lar sonra da olsa, yazarına şevk katan bu basım sebebiyle yayınevi yetkililerine şükranlarımı sunuyorum.

Zamanlarından çaldığım için de son bir teşekkür de eşim hanımefendi ve oğluma.

Bu vesileyle bu tür çalışmaların yeni olması kusur ve eksiklerimizi mazur kılmalı. Tevfiki ilahiye nail olması niyazı ile.

Faruk Tuncer

İstanbul-2009

HAKKA SÛRESİ VE MEALİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ
﴿٤﴾ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ
﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى
كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾ وَجَاءَ فِرْعَوْنُ
وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ﴿٩﴾ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً
رَابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً
وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ ﴿١٢﴾ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ
وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ﴿١٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ
فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ﴿١٦﴾ وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ
يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ
كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ﴿٢٠﴾

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا
هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الأَيَّامِ الْخَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ
يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ﴿٢٦﴾يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾
مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ ﴿٢٨﴾ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ﴿٢٩﴾ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ
صَلُّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُ كَانَ لاَ يُؤْمِنُ
بِاللهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣٤﴾ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا
حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلاَ طَعَامٌ إِلاَّ مِنْ غِسْلِينٍ ﴿٣٦﴾ لاَ يَأْكُلُهُ إِلاَّ الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾ فَلاَ
أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لاَ تُبْصِرُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا
هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ وَلاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾
تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ
بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾
وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ.﴿٥٢﴾

Meali:

Mekke'de inmiş olup 52 âyettir. Adını ilk âyetten almıştır. Hâkka: "Kesin gerçek, vuku bulması muhakkak olan kıyamet" anlamına gelir. Sûrenin birinci kısmında daha önce yaşamış ümmetlerden peygamberleri yalancı sayanların âkıbetleri, ikinci kısımda ise Kur'ân'ın Allah'ın sözü olup Hz. Peygamber'in müşriklerin iddialarından berî olduğu ispatlanır.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1- Kesin gerçekleşecek olan,

2- Evet nedir o gerçekleşecek olan?

3- Gerçekleşecek kıyameti sen nereden bileceksin?

4- İşte Semûd ve Âd milletleri de o kafalara çarpan kıyamet dehşetini yalan saymışlardı.

5-6- Bunlardan Semûd o korkunç zelzele ile yok edildi. Âd ise azgın bir kasırga ile imha edildi.

7- Allah o kasırgayı üzerlerine yedi gece, sekiz gün kesintisiz olarak salıverdi. Öyle ki sen, o halkı içi boş hurma kütükleri gibi yerlere serilmiş görürdün.

8- Şimdi onlardan geri kalan bir şey görebilir misin?

9- Firavun da, ondan öncekiler de, altüst edilip yerin dibine geçirilen Lût milletine ait kasabaların ahalileri de hep o günaha (yani şirke) girdiler.

10- Rab'lerinin elçisine isyan ettiler, Allah da onları şiddetle cezaya çarptırdı. [50,14; 26,105-123-141]

11-12- Unutmayın ki Nûh zamanında, sular taştığı vakit, sizi (varlığınıza vesile olan atalarınızı) emniyetli gemide Biz taşımıştık! Onu sizin için hem bir ibret vesilesi kılalım, hem de can kulağı ile dinleyip ders alanlar iyice bellesinler diye böyle yapmıştık. [36,41-42; 43,12-14; 16,14; 35,12]

13-14- Artık sûra kuvvetle üflendiğinde, yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp bir tek darbe ile çarpılıp paramparça edildiğinde,

15- İşte o gün olan olur, kıyamet o gün kopar!

16- O gün gök yarılır, parçalanır, iyice kuvvetten düşer.

17- Melekler de göğün etrafında bulunurlar. O gün Rabbinin Arş'ını, sekiz melek taşır. [40.7]

(Bir hadis-i şerife göre kıyametten önce dört melek taşırken o gün sayıları, sekize çıkarılır. Arş Allah'ın hükümranlığının tecelli yeridir. Arş'ı sekiz meleğin taşımasının hikmetini anlamak hayli zordur. Bu âyet müteşabih âyetlerdendir.)

18- O gün bütün yaptıklarınızla Allah'a arz olunursunuz; öyle ki sizden en ufak bir şey bile gizli kalmaz.

19- Hesap defteri sağ tarafından verilen neşelenir ve: "İşte defterim! Buyurun okuyun, inceleyin!" [84, 9]

20- "Zaten ben hesabımla karşılaşacağımı biliyordum!" der.

21- O artık mutluluk veren bir yaşayış içindedir.

22- Çok güzel ve pek kıymetli cennet bahçelerindedir.

23- Meyveleri hemen el ile koparılacak durumdadır.

24- Kendilerine şöyle denilir: "Geçmiş günlerinizde yaptığınız güzel işlerden dolayı afiyetle, yiyin, için!"

25- Ama hesap defteri sol tarafından verilen kimse: "Eyvah der, keşke verilmez olaydı bu defterim!

26- Keşke hesabımı bilmez olaydım!

27- N'olurdu, ölüm her şeyi bitirmiş olaydı!

28- Servetim, malım bana fayda etmedi!

29- Bütün gücüm, iktidarım yok oldu gitti!"

30- Allah cehennem bekçilerine emir verir: "Tutun bağlayın onu, kelepçeleyin!"

31- Sonra da cehenneme fırlatın!

32- Sonra da onu, yetmiş arşınlık zincire vurun!"

33- Çünkü o, büyükler büyüğü Allah'a inanmazdı.

34- Çünkü o, fakiri doyurmayı teşvik etmezdi.

35- Bugün artık burada onun bir dostu olmaz.

36- Yiyecek olarak da cehennemliklerin irininden başka bir şey bulamaz.

37- Onu, büyük şirk suçunu işleyenlerden başkası yemez.

38-39- Yok, yok! gördüğünüz ve göremediğiniz âlemlere yemin olsun ki!

40- Bu Kur'ân, pek değerli bir elçinin sözüdür.

("*Elçi*" *(resûl) den maksat, Cebrail* (aleyhisselâm) *olup, Kur'ân'ı nakletmesi sebebiyle söz kendisine izafe edilmiştir.*)

41- O, bir şairin sözü değildir, inanmanız ne de az sizin!

42- O bir kâhinin sözü de değil! Ne de az düşünüyorsunuz!

43- O, Rabbülâlemîn'den indirilen bir derstir.

44-46- Eğer o resûl bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik.

(Maksat, Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) *vahyi değiştirmesinin imkânsızlığını belirtmektir. Bazıları bu âyeti yanlış anlayarak:* "*Sahte peygamberlerin mutlaka, boğazlarının kesileceği, şayet kesilmezse onların peygamberliklerinin geçerli olacağı*" *mânasını çıkarmak istemişlerdir. Hâlbuki bu âyet gerçek Peygambere hitab etmektedir; yoksa yalancı peygamberler hakkında değildir.)*

47- Sizden kimse de buna mani olamazdı.

48- Şüphesiz o, müttakiler için bir irşaddır. [41, 44; 2, 2]

49- Elbette sizden bazılarının Peygamberi "yalancı" saydığını biliriz.

50-51- Şüphesiz o, kâfirler için büyük bir pişmanlık ve karşılaşacakları kesin bir gerçektir. [26, 200-201; 34, 54]

52- O halde, (ey şanlı Elçi)! Haydi sen de Rabbinin yüce adını zikret!

GİRİŞ

1. Müstakil Sûre Tefsirlerine Duyulan İhtiyaç

Her zaman ve her devirde edebî, felsefî ve ilmî eserlerin muhatabları tarafından iyice anlaşılıp kavranabilmesi için, onların kendilerini iyi anlayanlar tarafından izah edilip açıklanması gerektiği açıktır. Bu gibi eserlerde, öyle prensipler vardır ki, onu okuyan herkes ne demek istediğini her zaman anlayamaz. Hele insanlığı sapıklıktan kurtaracak ve ona her iki âlemin saadetini verecek olan dinî ve ilahî kitabların muhtevası, edebî, ilmî ve felsefî eserlerden daha girift olduğundan, muhatabları tarafından, onların daha iyi anlaşılması gerekir. O halde, ilahî kitabların sonuncusu olan Kur'ân-ı Kerim'in Müslümanlar hatta bütün insanlar tarafından anlaşılıp, idrak edilmesi için, mutlak sûrette tefsir ve izah edilmesi icab etmektedir. Hayati prensipler ihtiva eden ilahi bir kitabın, ayrı ayrı zaman ve mekanlar içerisinde yaşayan insanlığın bütün ihtiyaçlarını madde madde sıralayıp, muhtevasında dercetmesi beklenemez.

Kur'ân-ı Kerim'de genel esaslar vardır. Onda açıkça anlaşılabilen âyetler olduğu gibi, sarih olarak anlaşılmayan âyetler de vardır. Yine onda yüksek edebî sanatlar mevcuttur. Bunlar, ancak onları iyi bilenler tarafından izah edilmekle anlaşılır. Ondaki dinî hakikatler daima ilmî kaide ve mantık prensipleriyle

de çözülemez. Eğer bu hakikatler ilmî kaidelerle çözülebilseydi dinin ilahî karekterine lüzum kalmaz, onları öğretim yolu ile öğretir ve öğrenebilirdik. Bu bakımdan dinî eserlerin diğer ilmî eserlere nisbetle tefsire daha çok ihtiyacı vardır. İnsanlığı asırlardan beri sarmış olan kötü âdetlerin fena olanlarını söküp atacak ve içtimaî hayat kanunlarını yeniden revize edecek Kur'ân-ı Kerim'in, tefsire olan ihtiyacı daha fazla olacaktı.

Kur'ân-ı Kerim'in ilk muhatabı olan Arapların elinde ondan başka bir kitap da yoktu. O'nun ihtiva ettiği hükümler, kıssalar ve kendisinde mevcut olan üslûb onları hayrette bırakıyordu. İnsanoğlunu bu derece hayrette bırakan bir kitabı okumak ve hükümlerini anlamak onlar için en büyük gaye olacaktı. Kur'ân-ı Kerim ilk devirdeki bu samimi Müslümanları; din ve dünya işlerinde, günlük muâmelelerinde, aile ahvali, yeme-içme, giyme gibi hususlara varıncaya kadar, her şeyde ona müracaat etmeye ve onu iyi anlamaya sevketti.

Kur'ân'da mevcut olan hakikat ve mecaz, garip kelimeler, kıssalar, meseller ve müphemler gibi daha pek çok husus, onun açıklanmaya şiddetle ihtiyacı olduğunu gösterir. Peki, bu ihtiyaç nasıl karşılanmıştır?

Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerim'in en sağlam tefsir kaynağı yine kendisidir. Kur'ân'ın herhangi bir sûresinde, bir mesele mücmel veya müphem olarak ifade edilirken, aynı mesele başka bir sûrede daha geniş ve daha açık olarak anlatılır. Bunun için Kur'ân'dan bir mesele inceleneceği zaman, o mesele ile alakalı bütün âyetler üzerinde durmak gerek. Bazı meselelerin bu şekilde halli mümkün oluyorsa artık başka bir kaynağa başvurmaya gerek yoktur. Bu durumda da birçok konuda Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsir edildiği neticesi ortaya çıkar. Meselâ, Bakara sûresinin 187. âyetindeki الْفَجْرِ "Fecr" lafzı kendinden önceki mücmel lafzı açıklamaktadır. Eğer bu âyette "Fecr" kelimesi zikredilmemiş

olsaydı, beyaz ipliğin, siyah iplikten ayırt edilmesinin ne anlama geldiği kapalı kalacak, mecaz ve hakikat mânâları üzerinde çeşitli yorumlar yapılacaktı.

Kur'ân-ı Kerim'in gâye ve maksadını, Kur'ân ile tefsirinden sonra, onu bize en iyi öğretecek olan zat, kendisine kitap gelen Peygamber Efendimizdir. Kur'ân'ın ilk müfessiri de O'dur.[1] Meselâ Fâtiha sûresinde "mağdub" ve "dâllin"in kimler olduğunu Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Yahudiler ve Hristiyanlar olarak açıklar.[2]

Bir âyetin açıklanışı Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetinde bulunmazsa o zaman sahabilerin bu husustaki sözlerine müracaat edilir. Bundan sonra da tâbiiler ve tebe-i tâbiilerin tefsirlerine bakılır.

Başlangıçta tefsir, hadis ilminin içinde bir bölüm olarak mütâlaa edilirdi. Bu devirde hadis ilmi her şeye şamildi. Bazı hadisler, Kur'ân âyetlerinin tefsirini, bazıları fikhî bir hükmü, bazıları da Efendimizin gazalarını ihtiva ediyordu. Daha İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren başlayan tefsir hareketleri, tefsir yapan şahsın durumunu gösterdiği gibi, yaşanan cemiyetin de ayinesiydi. Bu bakımdan, Kur'ân tefsiri, şahsın ve cemiyetin durumuna göre değişmiş ve daha ilk asırlardan itibaren içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştı. Çünkü her görüş sahibi olan fert ya da topluluk, devamını sağlayabilmek ve varlığını sürdürebilmek için Kur'ân'a dayanıyor ve hepsi de kendi fikirlerinin doğruluğunu oradan çıkarmaya gayret ediyordu. Böyle olunca da bazı ilim adamlarının tefsire olan itimadı sarsılmaktaydı. Meselâ Ahmed ibn-i Hanbel (v. 241/855) *Müsned* adlı hadis mecmuasında tefsire ait pek çok şey nakletmekle beraber "Tefsir, melahim ve meğazi

1 Bkz. Nahl sûresi, 16/44.
2 Suyûtî, *İtkan*, 2/226; İbn-i Kesir, *Tefsir*, 1/30.

gibi üç şeyin aslı yoktur."[3] demek sûretiyle konunun geldiği noktaya dikkat çekmiştir. Onun bu sözünde elbette bir uyarı vardır. Bunu bütün tefsirlere teşmil etmek mümkün olmasa da İmam'ın zamanında mezhebî ve İsrailiyat dolu tefsirler o kadar çoğalmıştı ki onun bu sözleri, bir zorunluluk neticesi söylediğini kabul etmek gerekir.

Tefsirin, zaman ve mekanla değişiklik arzettiği de bir başka husustur. İlk devirde âyetlerin tefsiri sadece garib kelimelerinin açıklamasına inhisar ediyordu ve tefsir edilen âyetler de mahduttu. İnsan tefekkürü geliştikçe ve hadiseler çoğaldıkça, bu hadiselerin tefsir tarafından izah edilmesine çalışıldığından âyetlerin tefsiri genişlemiştir.

Zamanla müfessirler mütekellimlerden ve Mûtezile'den fikir hürriyetini iktibas ederek, Kur'ân tefsirinde yeni ufuklar açtılar. Meselâ Malik b. Enes (v. 179/795) ahkama dair olan haberleri bablara ayırarak *Muvatta* eserinde toplamıştı. Ahkam bablarını tasnif ederken, Kur'ân'ın ahkam âyetlerinden ve onların sahabe tarafından yapılmış tefsirlerinden istifade etmekteydi.

İtkan adlı eserinde Celaleddin Suyûtî (v. 911/1505) tefsire duyulan ihtiyacı maddeler halinde sıralar:

"*Birincisi; musannifin faziletinin kemalidir. Zira o, ilmî kuvvetinden dolayı ince mânâları veciz lafızlarda toplar. Bu sebeple bazen muradının anlaşılması güç olur. Bunun için musannif şerh yardımıyla bu ince mânâların meydana çıkmasını kasteder.*

İkincisi; musannifin meselenin bazı tetimmelerini yahut şartlarını, vüzuhlarına i'timat ederek yahut diğer bir ilimden olmaları sebebiyle ihmal etmesidir. Bu yüzden şârih, mahzufların ve mertebelerinin beyanına muhtaç olur.

Üçüncüsü; hafizların mecazda, müşterekte ve iltizami

---

3 Ahmet Emin, *Fecrü'l-İslâm*, s. 199.

delâlette olduğu gibi birçok mânâlara muhtemil olmasıdır. Bu takdirde şârih, musannifin maksadını ve tercihini beyan etmeye muhtaç olur.

Bazen de tasniflerde hiçbir beşerin hali kalamayacağı unutma, yanılma, bir şeyi tekrar etme, yahut mübhemi hazfetme gibi şeyler vaki olur. Bu takdirde de şârih bunlar üzerine tenbihler yapmağa ihtiyaç duyar. Bu husus takarrur edince deriz ki, Kur'ân-ı Kerim Arabların en fasih olduğu bir zamanda indirilmiştir. Onlar Kur'ân'ın zahirlerini ve hükümlerini biliyorlardı. Ama iç inceliklerine gelince bunlar kendilerine ancak araştırma ve düşünmeden sonra zahir oluyordu. Çok defa da Peygambere sormalarıyla bu incelikler kendilerine zahir oluyordu. O halde onların muhtaç oldukları şeye biz de muhtacız. Hatta bunlara ilaveten öğrenimsiz olarak dil hükümlerinin idrak yerlerinden kasır bulunduğumuz için, onların ihtiyaç duymadıkları zahir hükümlerde de tefsire ihtiyacımız vardır. Öyle ise bizler insanların tefsire en çok ihtiyacı bulunanlarıyız…"[4]

Kendi üzerinde düşünmeyi emreden ve bu işi yapmayanları zemmeden Kur'ân'ı anlayabilmek için, onun tefsire ihtiyacı vardır. Hele onda mevcut olan ilimler ve edebi sanatlar göz önüne getirilecek olursa, tefsire olan ihtiyaç kendiliğinden ortaya çıkar. Özellikle Hicri II. asırdan itibaren, hadis ilminden müstakil olarak, tefsirlerin meydana geldiğini görmekteyiz. Meselâ; Ali b. Ebî Talha, Mukatil b. Süleyman, Süfyan-ı Sevrî, Süfyan b. Uyeyne, Abdurrezzak b. Hemmam, Yahya b. Sellam'ın tefsirleri zikredilebilir. Kur'ân'ı bir bütün olarak baştan sona kadar ilk defa tefsir eden de Mukatil b. Süleyman'dır. (v. 150/767). Dolayısı ile bu tarihe kadar olan tefsir hareketleri "Müstakil Sûre Tefsiri" çalışmaları hakkında da bir kanaat oluşturmaktadır.[5]

---

4 Suyûtî, *a.g.e.* 2/173.vd.
5 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 283.

Ancak burada hemen belirtelim ki "Müstakil Sûre Tefsirleri" çok daha sonraları ortaya çıkmış ve bir hayli yayılmıştır. "Müstakil Sûre Tefsirleri" üzerinde müfessirleri çalışmaya sevkeden amillerin ortak noktasını; sûrelerin fazilet ve ehemmiyetleri teşkil etmektedir. Meselâ "Kur'ân'ın üçte birine muadil olma"sı[6] rivayetine dayanılarak "İhlas Sûresi" tefsir edilirken, "Kur'ân'ın kalbi"[7] olması yönüyle de "Yasin sûresi"nin tefsirlerine gayret edilmiştir. Sûrelerin buna mümasil faziletleri yanında, Kur'ân'ın tamamını tefsire maddeten ve manen güç bulamama, yaşın ilerlemiş olmasından dolayı hiç olmazsa bir sûrenin müfessiri olma sûretiyle Allah'ın huzuruna çıkma isteği de müfessirleri "Müstakil Sûre Tefsirleri"ne sevkeden amiller arasında sayılabilir.

"Müstakil Sûre Tefsirleri"ne duyulan ihtiyaç genelde ana ve tali saikler olmak üzere ikiye ayrılabilir.

1. Tefsir edilen sûre, çok şerefli olması ve fazileti hakkında hadis bulunması itibariyle büyük bir rağbetle tefsir edilmiştir.

2. Ele alınan sûre Kur'ân'ın özeti olduğu için özellikle seçilmiş ve tefsir edilmiştir. Çünkü Kur'ân'ın ana unsurları olan tevhid, haşir, nübüvvet ve adalet o sûrenin içinde icmalen vardır. Aynı şekilde baş tarafı mebde ve meade müteallik bütün meseleleri, ortası Kur'ân'ın gayesiyle bütün ictimai ve hukuki meseleleri, sonu ise hak yolu göstermektedir. Böyle olunca sûreyi okuyan, Kur'ân'ı okumuş, onu tefsir eden de bir bakıma Kur'ân'ı tefsir etmiş gibi olacaktır.

"Müstakil Sûre Tefsirleri"ne son derece ihtiyaç vardır. Çünkü tefsirlere sadece mukaddes kitabımızın bir izahı, açıklaması olarak bakılmamalı, onun aynı zamanda bir topluluğun sosyal, kültürel ve ilmî tarihi için en mühim kaynaklardan biri olduğu gözlerden uzak tutulmamalıdır. Çeşitli

6 Tirmizî, *Fedailü'l-Kur'ân* 11; *Müsned*, 5/26.
7 *Müsned*, 5/26.

sebeplerle insanların ve cemiyetlerin ihtiyaçlarının artması, Kur'ân'ı, yeni ihtiyaçlara cevap verecek şekilde tefsir etmeye sevketmektedir.[8]

2. Sûre Tefsirlerine Genel Bir Bakış

Tefsir ilmi, başlangıcından günümüze gelinceye kadar bir kısım safhalar geçirmiştir. Bunu anlamanın en kolay yolu Tefsir Tarihine kısa bir göz atmaktır. Daha ilk devirlerde başlayan fırka ve lügavi tefsirler, sonraları tasavvufi, felsefî, fıkhî, ilmî, içtimaî-edebî tefsirler ve ilhadî tefsirler ile devam etmiştir. Bu arada mevzû tefsiri yeni yeni gelişmekte, müstakil sûre tefsirleri ise mevcut olmakla beraber çok fazla sayıda değildir. Çünkü bugüne gelinceye kadar müfessirlerin tefsirdeki metodları; Kur'ân'ı Fâtiha sûresinden başlayıp, Nâs sûresine varıncaya kadar tefsir etmek şeklindeydi.

Ömer Nasuhi Bilmen, meslek ve metodları itibariyle müfessirleri dokuz tabakaya ayırır. Bunlar arasında yedinci meslek tabakası hakkında şöyle der: "Kur'ân-ı Kerim'in bazı sûrelerine tefsir yazan ve mufassal tefsirler üzerine haşiyeler, ta'likalar yazmakla iktifa eden zevata aittir bu meslek. Bu zatlar; Fâtiha, Yâsîn, Feth, Mülk sûreleri gibi birer veya ikişer sûre-i celile'ye mahsus tefsirler yazmışlar. (…) Bu zatlar en ziyade beşinci tabakadan sonraki tabakat ricali arasında bulunmaktadırlar."[9]

Bu gruba giren tefsir ve müfessirleri hakkında örnek vermek gerekirse; Abdurrahmân b. Ahmed el-Cami (v. 898/1482)'nin Fâtiha ile Bakara'nın ilk kırk âyetini tefsir ettiği bir Fâtiha tefsiri vardır.[10]

---

8 Ayrıntılı bilgi için bakınız: Zerkeşî, *Burhan*; Zerkânî, *Menâhil*; Sâlih, *Mebâhis*; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İst., 1991.

9 Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1/184.

10 Brokelmann, *Supplementband*, 2/285.

A'raf, sûresi[11] Asr sûresi[12] hakkında da müstakil tefsirler yazılmıştır. Bakara sûresi tefsiri olarak, Birgivi Muhammed Efendi (v. 981/1573)'nin *Tefsiru Sûreti'l Bakara* adlı 55 varaktan oluşan Türkçe bir tefsiri vardır.[13]

Ebû Ali el-Hüseyni b. Abdullah b. Sinan (v. 428/1037)'nın Felak sûresi tefsiri[14] Muhammed Emin (Emir Padişah el-Buhârî) (v. 972/1565)'nin Fetih sûresi tefsiri[15] Allame Muhammed b. Mûsa el-Bosnevî (v. 1045/1635)'nin Tefsîr-i Sûreti'l-Feth'i,[16] İbn Ebi's-Sürûr Zeynü'l-Abidîn Muhammed b. Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî (v. 1007/1598)'nin Fetih Sûresi Tefsiri[17] vardır.

Mustafa b. Muhammed (v.9771569)'in En'am sûresi tefsiri[18] Sadruddin Muhammed eş-Şirazî (v.949/1542)'nin de İnsan Sûresi tefsiri[19] vardır.

Hüseyin b. Abdullah b. Sina (v. 428/1037), İmam Fahruddin Muhammed b. Ömer er-Razî (v. 6061209)'nin İhlas Sûresi tefsirleri vardır.[20]

Muhammed Abdussurûr b. Abbas es-Siddikî (v. 1050/1640)'nin Kehf sûresi tefsiri[21] Kevser Sûresi tefsiri,[22] Mevla Abdullah b. Ahmed b. Ruhullah el-Ensarî (v. 1000/1591)'nin Kadir Sûresi tefsiri[23] vardır.

---

11 Brokelmann, *a.g.e.*, 2/612.
12 Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/253, Brokelmann, *a.g.e.*, 3/320; Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, 1/451.
13 Tahir, *a.g.e.*, 1/253.
14 Brokelmann, *a.g.e.*, 2/307; *GAL.*, 1/454.
15 *Katip Çelebi*, *a.g.e.*, 1/450; Brokelmann, *GAL.*, 2/412, 454; *Suppl.*, 2/593.
16 Ziriklî, *A'lâm*: 7/341; Muhibbî, *Hulâsa*, 4/302.
17 Zirikli, *a.g.e.*, 7/290; *K. Zunûn*: 1/369.
18 *K. Zunûn*, 1/450; *Suppl.*, 2/433.
19 *K. Zunûn*, 1/449; *Suppl.*, 2/593.
20 *K. Zunûn*, 1/449; *K. Zunûn* Zeyli, 1/305; *Suppl.*, 2/120; *GAL.*, 1/453; 2/121 454.
21 *GAL.*, 2/326, 439
22 *K. Zunûn*, 1/450; *Suppl.*, , 2/989.
23 *K. Zunûn*, 1/450; *GAL.*, 2/328; *Suppl.*, 2/718.

Mülk Sûresi tefsiri,[24] Nebe Sûresi tefsiri,[25] Nâs Sûresi tefsiri,[26] Nûr Sûresi tefsiri[27] Muhyiddin Muhammad b. İbrahim en-Niksarî (v. 901/1495)'nin Duhân Sûresi tefsiri,[28] Farsça Duhâ sûresi tefsiri,[29] Kâf sûresi tefsiri,[30] Muavvizeteyn sûreleri tefsiri,[31] Tekâsur sûresi tefsiri,[32] Vâkı'a Sûresi tefsiri[33] gibi tefsirlerde yazılmıştır.

Anlaşılacağı gibi bu sınıfa giren müfessirlerin "Müstakil Sûre Tefsirleri"ndeki ortak metodu; daha ziyade Kur'ân'da belirli sûrelere inhisar etmiştir. Genelde Fâtiha ve Enam sûreleri müstakil olarak ele alınırken, bazen de özellikle son iki cüz başta olmak üzere "Tebâreke" ve Âmme" cüzleri tefsirleri yapılmıştır. Ayrıca yukarda görüldüğü gibi kısmen de olsa Kadir, Fetih, Bakara, İnsan, İhlas, v.s. sûrelerde müstakil olarak tefsir edilegelmiştir.

3. Daha Önce Yapılmış Hâkka Sûresi Tefsirleri

Müstakil sûre tefsiri yapan müfessirler daha çok En'am, Yasin, Mülk, Nebe', İhlas, Fâtiha, Muavvizeteyn gibi sûrelere yönelmişlerdir. Bunun nedenleri üzerinde yukarıda kısa da olsa durmuştuk.

Başta Süleymaniye olmak üzere İstanbul kütüphanelerinde yaptığımız araştırmalarda "Hâkka sûresi" adı altında müstakil bir sûre tefsiri çalışmasına rastlayamadık. Bununla beraber Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden tefsirlerin hepsinde Hâkka Sûresi müs-

---

24 *K. Zunûn*, 1/450; *Suppl.*, II-51, 609; *GAL.*, 2/449.
25 *GAL.*, 2/109, 449; *Suppl.*, 2/594
26 *GAL.*, 1/454; *Suppl.*, 1/814; 2/307.
27 *Suppl.*, 1/186; 2/120, 128.
28 *K. Zunûn*, 1/451.
29 *GAL.*, 2/449.
30 *GAL.*, 2/109.
31 *K. Zunûn*, 1/451.
32 *K. Zunûn*, 1/450.
33 *Suppl.*, 1/331; 2/589.

takil olarak ele alınıp tefsir edilmiştir. Burada özellikle verdikleri kayda değer malumattan ötürü birkaç tefsirin adını vermek istiyoruz: Elmalılılı Hamdi Yazır'ın (V. 1936) *Hak Dini Kur'ân Dili* adlı eseri ile Seyyid Kutub'un *Fizilali'l-Kur'ân* adlı eseri Hâkka Sûresini, çok geniş ve kendi tefsirî meslekleri açısından ele alıp açıklamışlardır. Ayrıca Fahreddin Razî'nin (v. 606/1210) *Mefatîhü'l-Ğayb* adlı tefsiri ile Âlûsî'nin (v. 1270/1853) *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsirleri de doyurucu malumata sahiptirler.

Birinci Bölüm

HÂKKA SÛRESİ'NE GENEL BAKIŞ

HÂKKA SÛRESİ'NE GENEL BAKIŞ

Hâkka sûresi adından da anlaşılacağı gibi kıyameti ve onun ahvalini anlatmaktadır. Sûrede sırasıyla: Kıyamet, kıyametin şiddeti, kıyameti inkar edenlerin durumu, kıyamet manzaraları, kitabı sağından ve solundan verilenler, görünen ve görünmeyen şeylerin üzerine kasem, Kur'ân'ın mü'minler için öğüt, kafirler için üzüntü vesilesi olması gibi konular işlenmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de, kıyamet sahneleri ve âhiret düşüncesini işleyen pek çok âyet ve sûre vardır. Ancak bunların yanında, ilk nâzil olan sûreler arasında yer alan "Hâkka Sûresi"nin ayrı bir yeri vardır. Adı "Kıyamet" olan sûre bile kıyametin işlenişi bakımından bu kadar zengin değildir. Harflerin ve kelimelerin seçilişi bile bu sûrenin mânâ ve muhtevasındaki farklılığı desteklemektedir.

Özellikle "Hâkka" kelimesindeki harflerin seçilişi ve bir araya getirilişi dikkat çekicidir. Hâkka kelimesi, büyük bir ağırlığı kaldırıp sonra yerine bırakmağa benzer. "Ha"nın "Elif" ile yukarı çekilmesi, ağırlığı yukarı kaldırmak gibidir. Ondan sonraki şeddeli "Kaf" ve ona bağlı olan sakin "Ta" ağırlığın yerine bırakılmasıdır.[34]

---

[34] Kutup, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 320.

Sûrenin üslubu insan hissini son derece canlı sahneler ile bir muhasara altına alıyor. İnsan kendini kurtaramıyor. Onu; canlı, hazır ve gerçek olarak tasavvur etmekten başka bir şey yapamıyor.[35]

Hâkka sûresi bir bütün olarak düşünüldüğünde ayaklanan, her şeyi alt üst eden bir hali insanın gözü önüne getiriyor. Bu durum ise insan düşüncesini derinlemesine zorluyor ve insanı sarsıp titretiyor. Hâkka sûresinin ana teması kıyamet olup elli iki âyetin her biri bu ana temayı desteklemektedir. Sûrenin genelinde, kıyamet hengamındaki dehşet ve korku tasvirlerinin müşahhas olması dikkat çekici mahiyettedir. Bu korku, bütün tabiatı kaplar, insan ruhunu sarsar ve titretir. Canlıların iştirak etmediği sahneler olmakla beraber daha ziyade tabiat kendi başına canlanır. Her korku sahnesinde muhakkak bir çeşit hayat depreşir. Bazen sahnede kahraman görülür. Bazen de gizlenir. Öte yandan, sanki sahneler bugün karşımızda hazır bir vaziyettedir. Göz onu görür, kulak duyar. İki âlem arasındaki fasıla çok kısalmış hatta bazen arada hiçbir fasıla kalmamıştır. Yer yer öbür dünya, yaşanan dünya olur da bu dünya adetâ maziye karışmış gibi bir hal alır. İnsanlar âhirette bulunur fakat yaşadıkları hayat bu dünya hayatı izlenimini uyandırır.

Muhtevaya uygun düşecek şekilde kısa ve özet olarak peygamber kıssalarına yer vermesi de önemlidir. Dünyanın ilk kıyameti olarak anılan “tufan”, Hâkka sûresindeki kıyamet hengamına büyük bir uyum arz etmektedir.

Hakka sûresinde anlatılan hadiseler kuru, didaktik ifadelerle sıralanmaz. Anlatılanlar canlı ve hareket dolu tasvirlerle müşahhas hâle getirilir.

Kur’ân’ın hedefleri ve çağrısı açısından kıyamet; uyarıcı,

---

35 Kutup, *Fi Zilali’l-Kur’ân*, 6/3675.

müjdeci, korkutucu ve teşvikçi olma gibi en etkili ve coşturucu temel ilke ve esasları gözetilmiştir. Sûredeki kıyamet sahneleri, nitelikleri ve değişik şekilde anlatımı ile Kur'ân'da ayrı bir yere sahiptir. Hâkka sûresinde çok müşahhas olarak işlenen hadiselerin pedagojik, psikolojik ve daha başka yönleri de vardır.

Hâkka sûresindeki genel hava; korkutma, tervi ve büyük göstermedir. Bu şekildeki ifade, hisse bir tarafdan büyük ilahi kudret şuurunu duyururken, diğer tarafdan da bu kudrete nisbetle şu insan varlığının pek zayıf ve pek cılız olduğunu anlatır. Kelimeler vurgu mânâlarıyla, terkipteki hey'et-i mecmuasıyla ve bütün terkibin delâletiyle bu havayı yaratmağa ve tasvir etmeğe iştirak eder.[36]

Ayrıca Kalem sûresinde يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ[37] *"O gün işler son derece güçleşir, paçalar tutuşur."* diye işaret olunan kıyamet günü ahvalinin şerh ve izahıyla öğütler verip, başta resûllere inanmayan geçmiş ümmetlerin dünyadaki akibetini ihtar, sonunda ise peygambere şair, kahin diyen ve Kur'ân-ı o'nun kendiliğinden söylemeğe çalıştığı bir şiir veya kehanet diyerek onu inkara kalkışan muasırları korkutup gerçeği anlatır. Neticede ise Allah'ın yüce ismini anarak, tesbihi emreder.

1. Sûrenin İsmi ve Etimolojisi

"Hakka-yahikku-hakkan-hukûkan" şeklinde gelen "Hâkka" kelimesi, hesap ve ceza adına her şeyin gerçek mahiyetinin ortaya çıkacağı gün mânâsına gelir.[38] "Hak" kökünden olan "Hâkka" kelimesine farklı mânâlar verilse de hepsinde hak ve hakikat

---

36 Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, 321.
37 Bkz. Kalem, 68/42.
38 Suyûtî, *Tenasuki'd-Dürer*, s. 128.

mânâsı mevcuttur.[39] Bu kelime hakikatın müradifi sayılabilir. Hamdi Yazır'a göre: "Hâkka", hâdise ve beliyye-yi sâbıkaya ıtlak olunur. Kıyamet gününde havakk-ı umur, yani sevap, hesap ve ikab vaki olur. Onun için kıyamet gününe hakka denilir. Bu hususta icma vardır."[40]

Ezherî'ye göre Hâkka; hasımla rekabete girme ve mugalebe mânâsına "Hakaktühü - Fehakkaktühü" yani ben onu hakladım. Yenişmek üzere karşılaştım da ben yendim manasında haklamak demektir. Çünkü Allah, dininde batılla yarışa kalkanları hep haklar, mağlup eder. Ebû Müslim; Hâkka "Hakkat kelimetü Rabbik" mânâsında faildir, der. Zeccac'a göre ise, "bir müddet intizardan sonra sevab ve ikabın ortaya döküleceği gün" demektir.[41]

Hâkka'ya verilen bu mânâlardan her birinden bir mefhum anlaşılmakla beraber Hâkka kelimesi hakkında söylenecek en makul ölçü şudur: Bu kelime Kur'ân'ın kendine has terminolojisi içerisinde kullanılan bir kelimedir. Kıyamet mânâsına geldiği hususunda ise müfessirlerin ittifakı vardır.[42] Böyle olunca kıyametin ismi olması itibariyle başka mânâlara melhuz olmayarak camid bir isimdir.[43]

2. Sûredeki Âyet ve Kelimelerin Sayısı

Hâkka sûresinin âyet sayısı 52'dir. Kelime sayısı 480 olup harf sayısı ise 1650'dir. Duraklar; "lâm, nun, mim, he, te" harfleridir. "Lam" durağı yalnız (Ekavil) âyetinde mevcuttur.[44] "وَلَوْ

---

39 Nesefi, *Medârik*, 3/575; Hâzin, *Lübab*, 6/342; Beydavî, *Envar*, 6/342; Ebu's-Suûd, *İrşad*, 5/21; Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 39/130.

40 Elmalılı *a.g.e.*, 8/5307.

41 Râzî, Mefatîh, 30/102.

42 Razî, *a.g.e.*, 30/102.

43 Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5312.

44 Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5307.

"تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الأَقَاوِيل"i müstakil âyet saymayıp, sûrenin 52 âyet olduğunu söyleyen ulemaya muhalefetle sûrenin 51 âyet olduğunu söyleyenler de vardır.[45]

3. Sebeb-i Nüzûlü

Hâkka sûresi, Mearic'den önce, Mülk sûresinden ise sonra nazil olmuştur.[46]

Hâkka sûresinin müstakillen nüzul sebebi olarak bilinen bir olaydan söz edilmemektedir. Ancak sûrenin nüzul sebebi olarak muhtelif tefsirlerde Hz. Ömer'in Müslüman olması ile ilgili kısım zikredilmektedir:

Hz. Ömer der ki: "Resulullah'a karşı koymak için evden çıkmıştım. Mescid-i Haram'a vardığımda Allah Resulü'nün benden önce gelmiş olduğunu gördüm, arkasında durdum. Hâkka sûresini okumaya başladı. Kur'ân'ın üslubuna hayret etmiştim. Vallahi bu şairdir, dedim. Şu âyeti okudu: "O şair sözü değildir." bu defa kahindir, dedim. Şu âyeti okudu: "O kahin sözü de değildir." ve daha sonra sûreyi sonuna kadar okudu. İşte o anda itibaren İslâm'ın sevgisi kalbimde yer etmeye başladı."[47]

Hz. Ömer'in bu kıssası nüzûl sebebi olarak kabul edilemez. Çünkü tefsir ilmi açısından bu olayın nüzûl'e sebep olamayacağı açıktır.

Allah Teâla her şeyi bir sebebe bağlamıştır.[48] Bunların bazısını görebiliriz, bazısını da göremeyiz. İşte Kur'ân'ın âyetleri bu yönden iki kısma ayrılabilir: Birincisi; Kur'ân'ın ekseriyetini teşkil eden ve Cenab-ı Hak tarafından bir sebebe bağlanmayan veya

---

45 Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, 9/150; Elmalılılı, *a.g.e.*, 8/5307.
46 Aynî, *Umdetü'l-Kari*, 17/258.
47 İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/416.
48 Bkz. Kehf 18/89.

doğrudan doğruya indirildiğini söyleyebileceğimiz âyetlerdir. İkincisi ise; bir sebebe bağlayabildiğimiz âyetlerdir. Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bir sual veya bir hadise dolayısı ile birkaç âyetin ya da bir sûrenin tamamının nazil olmasına amil olan husustur.[49] İşte görülebileceği gibi Hâkka sûresi birinci gruptandır. Sûrenin müstakil olarak nüzulüne sebep olan bir hadiseye kayıtlarda rastlayamadık. Bununla beraber "Esbâb-ı Nüzûl" kitaplarında (تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ) âyetinin müstakil olarak nüzulü olduğu zikredilir:

حدثنا أبو بكر التميمي أخبرنا عبد الله بن محمد بن جعفر أخبرنا الوليد بن أبان أخبرنا العباس الدوري أخبرنا بشر بن آدم أخبرنا عبد الله بن الزبير قال: سمعت صالح بن هشيم يقول: سمعت بريدة يقول: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعلي: إن الله أمرني أن أدنيك ولا أقصيك وأن أعلمك وتعي وحق على الله أن تعي فنزلت "وَتَعِيَها أُذُنٌ واعِيَةٌ".

Ebû Bekr Temimi bize anlattı. Abdullah bin Muhammed bin Cafer bize haber verdi Velid bin Eban bize haber verdi Abbas Duri bize haber verdi Beşir bin Âdem bize haber verdi Abdullah bin Zübeyr bize anlatarak dedi ki; Sâlih bin Hüşeym'den şöyle dediğini işittim. Büreydenin şöyle dediğini işittim; Resullullah Ali'ye dedi ki: *'Muhakkak ki Allah bana emretti ki sana yakın olayım, uzak olmıyayım ve sana öğreteyim ve sen de belleyesin.'* Bunun üzerine "تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ" âyeti nazil oldu.[50]

4. Sûrenin Mekkî Oluşunun İncelenmesi

Kur'ân'ın sûreleri meşhur şekliyle Mekkî ve Medenî olmak üzere ikiye ayrılır. Şimdi kısaca Mekkî sûrelerin özellikleri üze-

49 Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 115.
50 Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzul*, s. 249; Suyûtî, *Lübabu'n-Nükûl*, s. 756,

rinde durduktan sonra Hâkka sûresini bu bakımdan ele almaya çalışacağız:

"Mekkî sûrelerde vecizlik, Medenî sûrelerde aksine itnab ve tatvîl yolu tutulur. Mekkî sûreler; Allaha, meleklere, peygamberlere, ahiret ve kitablara iman gibi asıl olan ve bu esaslarla, fertlere sağlam ahlâk vermeyi ve onları şahsiyet sahibi yapmayı hedef edinmiştir.

Mekke ehline hitab eden sûreler kısa ve veciz âyetlerden meydana gelmiştir. Çünkü onun muhatabları fesahat ehli idiler. Onların sanatları kelam, hikmetleri beyandı. Bu sebepten dolayı onlar için münasip olan uzatmak değil veciz ve az söylemektir. Halbuki Medine ahalisinin fesahat ve beyan sahalarında, Mekke ahalisine benzememelerinden ve ele alınan kısımların bunu gerektirmesinden dolayı âyetler ve sûrelerde itnab ve tatvil yolu tutulmuştur.[51] Bu durumu Kur'ân'ın 114 sûresinin Mekkî-Medenî âyetlerinin sayısından anlamak mümkün. İttifakla zikredilen 82 sûre Mekkî, 20 sûre de Medeni'dir.[52] Kalan 12 sûre ihtilaflı olsa bile Mekkî sûrelerin Kur'ân'da büyük bir yekun teşkil ettiği açıkca görülmektedir. Medenî sûrelerde teşri' inceliklerden, çeşitli hükümlerin tafsilatından, harp, topluluk ve devlet kanunlarından, şahsi haklardan ve diğer ibadet ve muamelat çeşitlerinden tafsilatlı bir şekilde bahsetmesine rağmen Mekkî sûrelerde; tevhid, nübüvvet, kıyamet ve adâlet, değişik yönleriyle tekrar tekrar anlatılmaktadır.

İşte Mekkî sûrelerin bu bariz özelliği Hâkka sûresinde de açıkca görülür. Öncelikle bu dört ana esasın önemine binaen; الْحَاقَّةُ ۝ مَا الْحَاقَّةُ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ "*Hâkkatu me'l-Hâkkatu ve mâ edrâke me'l-Hâkka*" diyerek dikkatleri çekmek istediği düşünü-

---

51 Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, s. 84

52 Zerkeşî, *a.g.e.*, 1/193 vd.; Suyûtî, *a.g.e.*, 1/10 vd.; Zerkâni, *a.g.e.*, 1/191 vd.

lebilir. Milletlerin ve ferdin terbiyesi için geçmiş kavimlerden ve peygamberlerden örnekler ile tedrici olarak ıslah yolu gözetilmiştir. Yine onların şirk ve putperestliğine karşı, tevhidin lüzumuna işaret edilip, onların körü körüne eskiye bağlılıklarını yermiştir. Tevhide ulaşabilmek için de afâki deliller ortaya koyarak, kıyamet hengamında semanın şak şak olup yarılmasından bahsetmiştir. Hz. Peygamber'in nübüvvetini anlatırken, O'nun şair veya kahin olmadığını ve O'nun, Kur'ân'a bazı sözler katmış olmasının imkânını da kesin bir şekilde reddetmiştir. Sayılan bu hususların yanı sıra Hâkka sûresinde; şakilerden, bahtiyarlardan, Kur'ân'ın Allah kelâmı olmasından ve Hz. Peygamber'in, onların itham ettiği şeylerden uzak olması gibi hususlar da zikredilir.

5. Sûredeki Bazı Belağat Vecihleri

Kur'ân-ı Mübîn'in belağat hârikası olduğu hususu dost düşman herkesin üzerinde ittifak ettiği bir gerçektir. Hâkka sûresindeki belağat vecihleri dokuz hususta maddeleştirilebilir;

1- Hadiseyi büyük göstermek ve korkutmayı sağlamak için kelimeler tekrar ve terdat edilmiştir: الْحَاقَّةُ ۞ مَا الْحَاقَّةُ ۞ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ

2- İcmal'den sonra tafsile geçilmiştir: كَذَّبَتْ ثَمُودُ-فَأَمَّا ثَمُودُ

3- Teşbih-i Mürsel-i Mücmel: كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ[53] burada vech-i şebeh hazfedilmiştir.

4- İstiâre-i Tasrihiye: إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ[54] tuğyan insan sıfatla-

[53] Benzetmenin rükünlerinden olan teşbih edatı bulunması ve ayrıca Müşebbeh ile Müşebbehün bih arasındaki ortak özellik olan müşterek vasf denilen Vech-i Şebeh'in hazfedilmesine Teşbih-i Mürsel-i Mücmel denir. Ali Carimî ve Mustafa Emin, *Belâğatü'l-Vadıha*, İstanbul, 1984, s. 24.

[54] Müşebbehin hazfedilip müşebbehün bihin tasrih edilmesine İstiare-i Tasrihiye

rındandır. Suyun yükselip çoğalması, istiare yolu ile insanın tuğyanına benzetilmiştir.

5- Cinasu'l-İştikak: وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ - لاَ تَخْفَى[55]

6- Mukabele-i Bedia: فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ - بِيَمِينِهِ - بِشِمَالِه[56]

7- Tıbaku's-Selb: فَلاَ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ۞ وَمَا لاَ تُبْصِرُونَ[57]

8- Kinâye: لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ[58] burada yemin kuvvetten kinayedir.

9- Âyetlerin başlarına riayeten fasılaların uygunluğu: خُذُوهُ فَاسْلُكُوهُ / فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ - قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ - Buna Bedi ilminde "Seca-ı Murassa"[59] denir.[60]

6. Sûredeki Kelimelerin Tahlili

Sûrenin bütününe dikkat edildiğinde kelimelerin özenle seçilmiş olduğu görülür. Mekkî sûrelerin özelliklerini yukarıda izah sadedinde Mekkelilerin edebiyat ve fesahatta çok ileri derecede olduklarından, bu sûrelerde edebi üslub dikkat çeker demiştik. İşte Hâkka sûresindeki kelimeler armonisi bunu gözler önüne serer. Hâkka, Kâria, Tâğiye, Âtiye, Bâkiye, Hâviye, Câriye, Vâiye, Hâfiye, Nefhâten Vâhide, Dekketen Vâhide gibi kelimeler sûrenin başından sonuna kadar resm-i geçit

denir. (*Belağatü'l-Vadıha*, s. 77)

55 Cinas; lafızların mânâ yönünden değil de telaffuz yönünden birbirine benzemesine denir. Hafni Nâsif, Muhammed Diyab, Sultan Muhammed, Mustafa Tamûm. *el-Belâğa*, s. 41.

56 İki veya daha çok mânâyı zikrettikten sonra sıraya göre getirmektir. (H. Nâsif, *a.g.e.*, s. 37)

57 İki veya daha çok mânâyı beraber zikrettikten sonra sıraya göre getirmektir. (H. Nasif, *a.g.e.*, s. 37)

58 Gerçek anlamın kastedilebilmesiyle beraber lâzımî mânâsı kastolunan lafız'a denir. (H. Nasıf, *a.g.e.*, s. 125)

59 Nesirde iki fasılanın son harflerinin son derece aynı güzellikte olmasına denir. Nesirde seci nazımda kafiye gibidir. (H. Nasıf, *a.g.e.*, s. 41)

60 Sâbûnî, *Safvet*, 3/439.

halindedir. Kur'ân terminolojisindeki bu kelimeler ile âdeta 52 sütunlu muhteşem bir saray vücuda getirilmiştir. Bu meseleyi daha iyi anlayabilmek için; kelimelerin Arap şiirinde nasıl kullanıldığına bakmak gerekir.

"Mualleka-yı Seb'a" şairlerinden Nâbiğa, o devrin yine meşhur şairi olan Hassan b. Sabit'e: "Hansa'nın şiiri seninkinden üstündür." deyince Hassan itiraz etmişti. Orada bulunan topluluk meseleyi hemen bir imtihan şekline dönüştürdü: Hassan şu şiirini okudu:

لَنَاالْجَفَنَاتُ الْغُرُّ يَلْمَعْنَ بِالضُّحَي / وَ أَسْيَافُنَا يَقْطُرْنَ مِنْ نَجْدَةٍ دَمَي "*Bizim, kuşluk vakti parıldayan beyaz leğenlerimiz vardır. Kılıçlarımızdan da galibiyetten dolayı kan damlamaktadır.*"

Hansa şiiri baştan sona dinledikten sonra şöyle dedi: Sen cömertliğiniz ve kahramanlığınızla övünmek istiyorsun. Ama kullandığın kelimelerle sekiz yerde iftiharına za'f getirmişsin: 'جَفَنَاتُ' on adetten az olan çokluğu ifade eder, fazlalığı göstermek için 'جيفان' demeliydin. ' غُرُّ ' alındaki beyazlığa denir, daha şümullü olması için 'بيض' demeliydin. 'لمعان' azar azar, peş peşe gelen parıltıları ifade eder: 'يشرقن' deseydin daha kuvvetli olurdu, zira işrak daha devamlıdır. 'ضحي' (Kuşluk vakti) yerine ikindi vakti deseydin daha güçlü bir övgü olurdu; çünkü misafir sabahtan ziyade akşam üstü gelir. Kanın damladığını 'يَقْطُرْنَ' ile ifade ettin; bu, az öldürdüklerini gösterir, çok öldürmek sûretiyle kahramanlıklarını ifade için 'يجرين' demeliydin ki kanın, boşanırcasına aktığı tasvir edilebilsin"[61]

Görüldüğü gibi Arap dilinde kelimelerin yerli yerinde kullanımı çok mühimdir. Kelimelerin birbirine son derece uyum sağlaması gerekir.

---

61 Rafii, *İ'cazu'l-Kur'ân*, s. 225.

Arapçadan fazla anlamayan biri dahi Hâkka sûresindeki kelimelerin uyumunu rahatlıkla hissedebilir. Manzaralarda, sahnelerdeki uyum; kelimelerdeki uyumla tamamlanmış oluyor. sûredeki kelimeler bütün olarak düşünüldüğünde, ayaklanan, her şeyi alt üst eden bir hali insanın gözü önüne getiriyor. Bunlar insan ruhunu genişlemesine ve derinlemesine dolduruyor ve insanı sarsıp titretiyor.

7. Önceki ve Sonraki Sûre ile Münasebeti

Âyetler arasında irtibat olduğunda icma vardır. Bazı müfessirler sûrelerin mushaftaki sırasının "Tevkifi" olduğu düşüncesinden hareketle sûreler arasında da tenasüb olduğu fikrindedirler. Âyetler ve sûreler arasındaki münasebet konusunda tabiiliğin veya zorlamanın esas miyarı, mevzular arasındaki benzerliktir.[62] Kelamın sonu, başı ile aynı mevzuda irtibatlı ise, makul ve makbul olan bir tenasüb var demektir. Bununla beraber âyet ve sûreler arasındaki tenasübu göstermek hususunda zorlamalardan kaçınmak şartıyla, Kur'ân'ın bu i'caz güzelliğini görmek mümkündür.

Hâkka sûresi ile kendinden önce gelen "Kalem sûresi" ve sonra gelen "Meâric sûresi" arasında büyük bir tenasüp vardır. Bu üç sûre (Kâlem, Hâkka, Mearic) adeta ilmî bir makalenin giriş gelişme ve sonuç bölümlerini hatırlatmaktadır. "Kalem sûresi"nde kıyamet hadisesi, icmali olarak beyan olunmuş. Kur'ân'ın ilahi bir kitab olduğu bildirilmiş onu inkar edenlerin batıl iddiaları reddedilmiştir. el-Hâkka sûresinde ise kıyamet ahvali daha geniş olarak tafsil edilmiş, peygamberlerini yalanlayan eski kavimlerin nasıl felakete uğradıkları beyan edilerek, müşriklere bir ibret numunesi gösterilmiştir. Kalem sûresinin

62 Sâlih, *a.g.e.*, s. 152.

43. âyeti olan "يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ - O gün işin dehşetinden baldırlar açılır"ın açıklaması Hâkka sûresinde gelir.[63] O günün kıyamet günü ya da kıyamet saati olabileceği hususuna temas eden Razî, âyetin devamında secde edilmesinden bahsedildiğinden, bunun bu dünyanın kıyametine işaret olabileceğini söyler. Çünkü öbür âlemde ibadet yoktur.[64] İşte Hâkka sûresinde, gözlerin dönmüş olarak yüzlerin zillet bürüyeceği o hengameyi "Hakka" kelimesi, sûrenin daha hemen başında hatırlatmaktadır. Diğer mânâya hamledilebilecek şekilde de ashâb-ı şimal'in o dehşetli günde başına gelenler anlatılmaktadır.

Hâkka sûresinin kendinden sonra gelen "Meâric sûresi" ilişkisine gelince; bu sûrede kıyametin vasfı, cehennemin azabı zikredildiği ve Hz. Peygamber teselli edildiği için Hâkka sûresinin mütemmimi hükmündedir. Hâkka Sûresi'nde anlatılanlar, Mearic sûresinde özet olarak takdim edilmiştir. Zaten Meârıc sûresi mushaftaki tertipe göre Hâkka'dan hemen sonra nazil olmuştur.[65] Hâkka sûresinin son kısımlarında Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) şair ve kahin diyerek onun Kur'ân'a bazı sözler katmış olması tereddüdünü izale etmek için nebisinin gönlünü daha Meâric sûresinin başında şu sözler ile alıyor. فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلاً "*O halde sen, müşriklerin eziyetlerine güzelce sabret! Çünkü azabın inmesi yaklaşmaktadır.*" (Mearic, 70/5) Hâkka sûresinin genelinde anlatılan kıyamet ahvali, Meâric sûresinde iki cümle ile özetleniyor. "إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ۝ وَنَرَاهُ قَرِيبًا. "*Onlar, o günü çok uzakta zannediyorlar, ama Biz yakın olduğunu biliyoruz.*" (Mearic, 70/6-7)

---

[63] Suyûtî, *Tenasüku'd-Dürer*, s. 128; Tabressî, *Mecmaü'l-Beyân*, 9/514.

[64] *Razî*, *a.g.e.*, 30/9533.

[65] Aynî, *a.g.e.*, 17/258.

8. Hâkka Sûresinin Fazileti

Ebû Hüreyre'den naklen Hz. Peygamber buyurur ki:

عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من قرأ إحدى عشرة آية من سورة الحاقة أجير من فتنة الدجال. ومن قرأها كانت له نورا يوم القيامة من فوق رأسه إلى قدمه "Her kim Hâkka sûresinden onbir âyet okursa Deccal fitnesinden korunur. Ve yine kim, Hâkka sûresini okursa kıyamet gününde onun başından, ayağına kadar akan nur olur."[66]

Diğer bir rivayet ise şöyledir:

من قرأ سورة الحاقةحاسبه الله حسابا يسيرا "Kim Hâkka sûresini okursa Allah onu kolay hesaba çeker."[67]

Her ne kadar Hâkka sûresinin fazileti ile ilgili hadisler konusunda mevzu olduğu yönünde rivayetler olsa da kanaatimizce bunlar, bu mübarek sûrenin faziletine gölge düşürecek mahiyette olamazlar.[68]

---

66 Kurtubî, *Câmi*, 18/256.
67 Zemahşerî, *Hakaik*, 4/155.
68 Ğumari, *Fedailü'l-Kur'ân*, s. 124.

İkinci Bölüm

HÂKKA SÛRESİ TEFSÎRİ

HÂKKA SÛRESİ TEFSÎRİ

1. Kıyamet Hâdisesinin Gerçekleşmesi

ÂYET 1-3:

الْحَاقَّةُ ۝ مَا الْحَاقَّةُ ۝ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ

"Kesin gerçekleşecek olan, evet nedir o gerçekleşecek olan? Gerçekleşecek kıyameti sen nereden bileceksin?"

Burada "Hâkka" mübteda, kendinden sonrası da haberdir. (Mâ) yine istifham için mübteda "Edrâ" fiili haber, peygambere hitab eden zamir (Ke) birinci mef'ul, (Me'l Hâkka) cümlesi ikinci mefuldür."[69]

"Hâkka" kelimesinin etimolojisi üzerinde geçtiğimiz bölümde durmuştuk. Burada ise, kelimenin sûre içindeki kullanılışı üzerinde duracağız.

"Hâkka" kelimesi hak aslındandır ve hakikatin karşılığıdır. Hâkka, sabit bir felaket mânâsına geldiği gibi hakikatin galip gelerek tecelli edeceği an mânâsına da gelir. Burada bu mânânın kastolunduğu daha sonra gelen âyetlerden anlaşılıyor. Çünkü biraz sonra gelecek olan âyetlerde Âd, Semûd ve diğer kavimle-

---

[69] Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/21; Âlûsî, *a.g.e.*, 29/131; Şevkânî, *Feth*, 5/279; Tabressî, *a.g.e.*, 9/515; Kannûcî, *Feth*, 10/34; Elmalılılı, *a.g.e.*, 8/5312.

rin uğradıkları akibet hak ve hakikatin galip gelmesi adına son derece hayatidir.

Buradan hareketle "el-Hâkka" Kur'ân'ın ifadesi ile "gelmesinde şüphe olmayan kıyamet"in[70] yani hakkın galip geleceği ân'ın adıdır. Bunda ittifak vardır.[71]

Sûre önce haberi belli olmayan tek kelimelik bir mübteda ile başlamaktadır. Onun arkasından gerçekleşecek olan bu büyük hadiseyi anlamayı daha da zorlaştıran bir istifham kelimesi gelmektedir. مَا الْحَاقَّةُ -*Nedir o gerçekleşecek olan* burada, istifham ile başlamasının sebebi, bütün tefsirlerin ittifakla kaydettiği gibi, olayın dehşet ve azametinin büyüklüğünü göstermek ve insanları onunla korkutmak içindir.[72]

"Hâkka" kıyametin ismi olması itibariyle ism-i camidir.[73] Bu zaten âyetin içinde "وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ" şekliyle Hâkka'nın dirayetle, ilimle bilinemeyecek bir şey olduğu mânâsını hatırlatmaktadır.[74]

Özetle, kıyamet mânâsına gelen "Hâkka" kelimesi sûrenin muhtevasına uygun olarak, ses tonu itibareyle kıyamet musikisiyle kulakları çınlatmakla beraber[75] bir gerçeklik, ciddiyet, katiyet ve istikrar duygusu vermektedir. Kelimenin söylenişi

---

70 Bkz. Hac, 22/7; Gafir, 40/59.

71 *Nesefî*, *a.g.e.*, 3/575; Beyzâvî, a.g.e., 6/341; *Hâzin*, *a.g.e.*, 6/341; Kurtubî, *a.g.e.*, 17/257; Taberî, *Câmi*, 29/27; *Şevkânî*, *a.g.e.*, 5/279; Suyûtî, *Durr*, 6/258; İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/412; *Râzî*, *a.g.e.*, 30/102; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/21; Tantavî, *Cevahir*, 23/202; *Kutub*, *a.g.e.*, 6/3674; *Âlûsî*, *a.g.e.*, 9/151; Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, 8/320; Ferra, *Meâni'l-Kur'ân*, 9/180; *Tabressî*, *a.g.e.*, 9/516; *Zemahşerî*, *a.g.e.*, 6/151; Merağî, *Tefsirü'l-Merağî*, 29/60; *Âlûsî*, *a.g.e.*, 29/130; Kannûcî, *a.g.e.*, 10/34; Nehcevânî, *Fevâtihü'l-İlâhiye*, 2/439.

72 *Suyûtî*, *a.g.e.*, 6/258; *Tabressî*, *a.g.e.*, 9/516; *Şevkânî*, *a.g.e.*, 5/279; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/3421; *Nesefî*, , *a.g.e.*, 3/575; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/257.

73 Elmalılı, *a.g.e.*, 8/54.

74 Tantavî, *a.g.e.*, 23/202; *Âlûsî*, *a.g.e.*, 29/131; Elmalılılı, *a.g.e.*, 8/5312.

75 Gülen, *Fâtiha Üzerine Mülahazalar*, s. 67.

ve tonu, ağır bir yükün uzun bir süre kaldırılıp sonra birden ve ani olarak yerine bırakılması havasının dehşetini hissettirmektedir. "Hâkka" derken ha'nın uzatılması sonra "Kaf"ın şeddelenmesi ve sonunda sakin bir he ile bitmesi bu mânâyı desteklemektedir.

İlk üç âyet ile sanki her şey anlatılıp bitiriliyor. "وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ" âyeti ile susulup, suâle cevap verilmiyor. Ve bu büyük hadise karşısında ne olduğunu bilmeden ne olacağını fark etmeden endişeli bir bekleyiş içinde kalakalıyoruz.[76]

ÂD VE SEMÛD'UN HELÂKI

ÂYET 4-6:

كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ۞ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ۞
وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ.

"*İşte Semûd ve Âd milletleri de o kafalara çarpan kıyamet dehşetini yalan saymışlardı. Bunlardan Semûd o korkunç zelzele ile yok edildi. Âd ise azgın bir kasırga ile imha edildi.*"

Kâri'a: İnsanların başlarına çarpan, beyinlerde patlayan olay demektir. طَاغِيَ Tâğiye: Tuğyan eden, haddini aşan, رِيحٍ صَرْصَرٍ Rih-i Sârsar: Şiddetli sesle gürleyen veya çok soğuk fırtına, عَاتِيَ Âtiye; azgın, büker büker atar, karşı koymaya ve kurtuluşa çare bulunmaz demektir.

Burada Kâri'a kelimesi özenle seçilmiştir. Çünkü Kâri'a da kıyametin bir adıdır.[77] Müstakil sûre olarak da kıyamet sahne-

---

[76] *Kutub*, a.g.e., 6/3674.

[77] *Âlûsî*, a.g.e. 29/131: *Nesefî*, a.g.e., 3/575; *Hâzin*, a.g.e., 6/342, *Suyûtî*, a.g.e., 6/258; *Kannûcî*, a.g.e., 10/35; Ebu's-Suûd, a.g.e., 5/21; Taberî, a.g.e., 29/37; *Tabressî*, a.g.e., 9/516; *Şevkânî*, a.g.e., 5/279.

lerini çok canlı bir şekilde anlatır. Bir defa bu kelime aniden, habersiz bir şekilde gürültü ile inecek şamar sesini canlandırıyor. Bu sûredeki harflerin çıkardığı ses, insanların uçuşup düşen pervane ve kocaman dağların atılmış yün gibi göründüğü dehşetli bir manzaradır Kâri'a.[78]

Kur'ân-ı Kerim'de câri olan kural, Âd kavminin kıssasını Semûd kavminin kıssasından önce zikretmektir. Ancak bu sûrede aksi vardır. Bunun sebebi Semûd kavminin kıssası gayet kısa olarak beyan edildiğinden Ad kavminden önce gelmiştir. Çünkü kısa olan uzun olandan önce zikredilir.

Âyetin başındaki istifhamda nasıl bir korkutma varsa aynı durum bu âyette de söz konusudur.[79]

Mekkeli müşriklere hatırlatma mahiyetinde bir gözdağı verilmek istendiği açıktır. Burada kaydetmek gerekir ki, o günün Arapları, Ad ve Semûd kavminin başlarına gelen tarihi hadiseler hakkında az çok bilgi sahibi idiler.[80] Sûrenin Mekkî olması itibariyle; "Ey Mekkeliler! Sizden önce Semûd ve Âd kavmi inkarla peygamberleri Sâlih ve Hûd'u yalanladılar. Bu, onların helâkine sebep oldu. Öyleyse dikkat edin sizin de Allah Resulünü yalanlamanız helâkinize sebep olabilir." denmek istenir.

Hûd sûresinde geçtiği üzere zalim kavim "sayha-çığlık" ile helâk edilmişti.[81] Burada ise "sayha" kelimesi yerine "tâğiye" kelimesi tercih edilmiştir. A'raf, sûresinde ise helak oluş sebebi "racfe" tabiri ile anlatılır.[82] Semûd kavminin helak edilişinin

---

78 Bkz. Kâria 101/1-8.

79 *Şevkânî, a.g.e.*, 5/279; *Râzî, a.g.e.*, 30/103; *Nesefî, a.g.e.*, 3/57; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/258.

80 *Ebu Hayyân, a.g.e.*, 8/320.

81 Bkz. Hûd, 11/55.

82 Bkz. A'raf, 7/78.

böyle farklı ifadelerle anlatılması Kur'ân-ı Kerim'de bir çelişki olduğu sonucunu doğurmaz.[83]

Hûd sûresinde Ad kavminin çığlıkla helâk oldukları beyan edilirken bu sûrede çığlığın vasfi anlatılmaktadır.

"Tâğiye" kelimesinin kullanılışı ile ilgili olarak Razî şöyle der: "Tağiye: Semûd kavminden bir fırkanın adı olabilir. Bu fırka devenin boğazlanması için birbirlerine emrediyorlardı. Veya "tağiye" tek bir kişi de olabilir. Bu adam devenin boğazlanmasını gerçekleştirdi, diğerleri de buna seyirci kaldığından hepsi birden helâk oldular."[84]

2. Geçmiş Kavimler ve Başlarına Gelenler

Hâkka sûresinde göze çarpan kavim kıssaları, sûrede işlenen kıyamet bahsine büyük uyum göstermektedir. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için Kur'ândaki kıssa özelliklerini bilmek gerekir.

Kur'ân-ı Kerim, insanların gördükleri ve görmedikleri, bildikleri ve bilmedikleri birçok şeyden bahseder. Bilinenden bahsederek, bilmediklerini de onlara kavratmak ister. Geçmiş peygamberler ve onların ümmetlerinin çeşitli durumlarını dile getirir. Kur'ân-ı Kerim, baştan sona tetkik edildiği zaman insan, " وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ - *yaş ve kuru* hiçbir *şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın*" (En'am, 6/59) âyetinin mânâsını daha iyi kavrar.

Geçmiş peygamberler ve kavimlere âit kıssaların anlaşılmasından maksat, onların tarihlerini nakletmek değildir. Belki muhtelif milletlerin tarihlerindeki birtakım özellikleri belirtmek; diğer peygamberlerin hayatlarındaki Hz. Muhammed'in hayatında karşılaştığı olaylara benzeyen olayları açıklamak, hak ve hakikatın her zaman üstün geldiğini göstermek, insanları teselli etmektedir.

---

83 *Âlûsî, a.g.e.*, 9/151.
84 *Râzî, a.g.e.*, 30/103.

Kur'ân'da zikredilen ekser kıssalarda, prensip olarak zaman ve yer gösterilmez. Olayların detaylarına inilmez. Konunun can alıcı noktasına gayet veciz ve özlü tarzda temas edilir o kadar… Bahis konusu kıssalar çeşitli konulara ait olabilir. Peygamberlerin hayatı, hakkın yoluna davette karşılaştıkları güçlükler ve mucizeler v.s. gibi.[85] Evet, bazı hikmetlere bağlı olarak Kur'ân'da geçen kıssalarda zaman yoktur, yer bahis konusu edilmemiştir. Kur'ân da geçen kıssalarda anlatılan olaylarda zaman ve yer tayin edilmiş olsaydı bundan, bir Allah inancı üzerine müesses olan İslâm büyük zarar görebilirdi. İnsanlar ilk fırsatta olayların geçtiği yer ve zamanlara akla gelmez kutsallıklar atfederler ve dünyayı namütenahi fetişlerle doldururlardı. Oysa İslâm ibadet ve saygıya layık tek varlık görür; O da Allah'tır.[86] Şirke ve putperestliğe amansız düşmandır.[87]

Ama hemen kaydedelim ki, Kur'ân'ın bu kadar özlü, güzel ve söz kalabalığından uzak anlattığı kıssalarla ilgili birçok şey düşünülmüş, uydurulmuş ve yakıştırılmıştır. Bu tür hayal mahsulü düzmeler veya Kur'ân, Tevrat ve İncil'de özde müşterek olan bazı kıssalarla ilgili olarak ehl-i kitab ismi verilen Yahudi ve Hristiyanlardan alınanlar, tenkit süzgecinden geçirilmeden bazı müelliflerce kitaplara geçirilmiştir. Asırlar boyunca âlimlerden bazısı bir öncekinin eserine itimad edip ona başvurarak aynı şeyi tekrar etmiş ve bu hayal mahsulü düzmeler dinin aslından zannedilegelmiştir. Bu hayal mahsulü şeyler, bazen Kur'ân'da anlatılan kıssayı 20-30 misliyle geride bırakmış, bazı hallerde arada irtibat diye bir şey kalmamıştır.[88]

---

85 Kur'ân'daki zikri geçen helâk edilen kavimler üzerine yapılmış mufassal bir çalışma için bkz. Abdullah E. Çimen, *Niçin Helâk Oldular*, Yeni Akademi Yay. İst. 2008

86 Bkz. Bakara, 2/21; Nisa, 4/36; Maide, 5/72, 117; A'raf, 7/59, 65, 73, 85; Hûd, 11/50, 61, 84; Nahl, 16/36.

87 Bkz. Rad, 13/36; Kehf, 18/38, 43; Hac, 22/26; Ankebut, 29/8; Ğafir, 40/42.

88 Aydemir, *İsrailiyyat*, s. 70.

Kur'ân-ı Kerim'deki kıssaların büyük yer tutmasının pek çok hikmetleri arasında başlıcaları şunlardır: Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) nübüvvetini isbat etmek, bütün peygamberlerin Cenâb-ı Hak'tan gelen Hak Din İslâm'ı tebliğ ettiklerini göstermek, muhatabların ders almalarını sağlamaktır. Kavimler ve başlarına gelenler anlatılarak kainattaki câri "Sünnetullah"a dikkat çekerek, toplumların hayatlarını ilâhi prensiplere uygun sürdürmelerini sağlamak ister. "Tevhid Akidesi Tarihi" denilebilecek kıssaların çoğu resullerin tebliğlerini ve onlara karşı ümmetlerinin tutumlarını bildirmektedir.

Kıssaların bir başka yönü de; kıssa hangi maksat için veriliyorsa hâdisenin sadece onunla ilgili olan tarafının zikredilmesidir. Tarih sırası gözetilmeksizin olay, başından, ortasından veya sonundan alınan kesitlerle nazara verilir.

Kur'ân'da en çok görülen mânâ tekrarları kıssalarda olur. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Birincisi; dinin gayelerini, ruhlara, alışkın oldukları bir tarzda yerleştirmektir. İnsan, birtakım meselelerin muhtelif şekillerde ve değişik üslûp ve ifadelerle tekrarlanmasıyla onları kendisine mal eder. İkinci maksat ise, aynı kıssayla ilgili, daha önceki semavi kitaplarda bazı ekleme veya çıkarma varsa, onların doğrusunu "müheymin"[89] olarak ortaya koymaktır. Üçüncü bir sebep de, aynı mânâyı değişik ifade kalıpları ile ve çeşitli üslûplarla ortaya çıkarmaktır.[90] Böylece Kur'ân'ı Allah'ın indirdiği ve insanların onun benzerini yapamayacakları da, bu sûretle ispatlanmış olur. Şöyle ki; aynı kıssa özetle veya tafsilatlı olarak değişik şekillerde ve muhtelif yerlerde geçmektedir. Bir tek yerde vaki olsaydı tehaddi (meydan okuma) tam yerine getirilmiş sayılmazdı. Zira herhangi bir Arap söz söyler veya bir kıssa anlatır ve "Söyleyebilirseniz, siz de benzerini söyleyin." diyebilirdi. Bir

---

89 *Bkz. Mâide sûresi, 5/48.*
90 *Zerkeşî, a.g.e.*, 3/26.

sözün tamamen aynısını söylemek mümkün olmayacağından, bu iddia Kur'ân hakkında da ileri sürülebilirdi. Halbuki Kur'ân'ın meydan okuması aynı lafızlarla, aynı üslûpla istenilen bir söz için değil, çeşitli üslûplara, keza icmal ve tafsile imkân veren bir nazire getirilmesi hususunda idi. Kur'ân'da, aynı üslûpla ve aynı ifade kalıbı ile tekrarlanan yer göstermek imkânsızdır. Tekrar gibi gelen yerlerde, üslûp değişmekte ve meselenin muayyen bir yönüne ağırlık verilmektedir. Meselâ; Hz. Nûh'un kıssasını Hûd sûresinden (25-49) okuyalım. Sonra aynı kıssayı Kamer sûresinden (9-15) takip edelim. Bundan sonra da her iki sûredeki arz ve tasvir üslûbunu, ifadelerin ağırlığını teşkil eden mânâ cihetini mukayese edelim. Göreceğiz ki; ikincisinde, kıssayı yeni işitiyor gibi olacağız. Keza Kur'ân, değişik seviye ve zihniyetlere üstelik de, farklı zamanlar ve farklı toplumlara hitab etmektedir. Bazı insanlara hülasalar yeterken, bazıları tafsilat isterler; bu da konunun değişik ifadelerle anlatılmasını gerektirir.

Kur'ân'da sayıları üçü ihtilaflı 28 peygamberin kıssaları 114 sûrenin pek çoğunun içine serpiştirilmiştir. Bazen birer kelime dahi olsa o kıssalara yer verilmiştir.

Hâkka sûresinde de sûrenin akışı içinde çok özet olarak peygamber kıssalarına yer verilmiştir. Buradaki ifadeler çok veciz, kısa ve özlüdür. Her sûrenin genel havası ve siyak münasebeti ile aynı kıssa her seferinde değişik ayrıntılar eklenerek farklı üslûbla ele alınmış ve bu farklı detaylar değişik ibretlere vesile olmuştur. Bu durumu Hâkka sûresinde de görmek mümkündür.

Sûrede geçen peygamber ve kavimlerinin seçilmesi önemlidir. Hz. Hûd ve Âd kavmi, Hz. Sâlih ve Semûd kavmi, Hz. Mûsa ve Firavun, Hz. Nûh ve Tufan, Hz. Lût ve kavmi; sûre bütünlüğü açısından özenle seçilmiş örnekler olduğu hemen hissedilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen 25 peygamberin ve onların kavimlerinin başından geçenlerin anlatımında, belki

de hiçbiri bu beş peygamber kadar kıyamet olayını zihinlere getirmemektedir.

Dolayısıyla Hâkka sûresinde görülen kıssa özellikleri arasında muhatabı sürükleyen girizgahla başlaması, temsili anlatımın tercih edilmesi başta gelir. Önemli sahneler gösterilip birçok teferruat muhayyileye bırakılmaktadır. Hadiseler kuru, didaktik ifadelerle sıralanmayıp, canlılık ve hareket dolu bir tasvirle müşahhas hale getirilmektedir.[91]

Şimdi, Hâkka Sûresi'nde birer cümlecikle anlatılan bu peygamberler ve kavimlerinin durumunun Kur'ân'ın bütününe serpiştirilen âyetlerde nasıl ele alındığına bakalım:

a) Âd ve Semûd Kavminin Durumu

Yemen civarında yaşayan Âd kavminin bağ ve bahçeleri her tarafı sarmıştı. Oğulları çoktu, yani kalabalık bir nüfusa sahiptiler. Malları, davarları boldu. Muhteşem sarayları vardı.[92] Bu kavmin insanlarının boyları uzun, cüsseleri de çok iri idi. Güçlü kuvvetliydiler.[93] İrem bağlarının şöhreti her tarafa ulaşmıştı. Etrafı bağlar, bahçeler sarmıştı.[94] Dünya adına bu kadar şeye sahip olan bu insanlar sonradan şımardılar.

فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ "*Âd kavmi yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamış, bizden daha kuvvetli kim vardır? demişti. Allah'ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmüyorlardı değil mi? Âyetlerimizi bile bile inkâr ediyorlardı.*" (Fussilet, 41/15) Ahlâk olmayınca ve Allah korkusu bulunmayınca maddî imkanlar sadece bir zulüm aleti olmuştu. Haklı-haksız demeden

---

91 Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 105.
92 Bkz. Şuara, 26/128, 132, 134.
93 Bkz. Fecr, 89/7, 8.
94 Bkz. Şuara, 26/134.

den dövüyorlar, öldürüyorlardı.[95] Onları köle gibi işkencelere tâbi tutuyorlardı.[96] Hz. Hûd bu kavmin içinde vazifeye başladı. Kavmine şöyle sesleniyordu:

"Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Allah'tan sakının ve bana itaat edin.[97] "*Ey kavmim, Allah'a itaat edin. Sizin ondan başka ilahınız yoktur.*[98] "*Sizin ona ortak koşmanız ancak bir yalan ve iftiradır.*[99] "*Hâlâ Allah'tan korkmayacak mısınız*?"[100]

"Ey kavmim, buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak beni yaradana aittir. Akıl etmez misiniz?[101] "Siz her yüksek yere koca bir bina yapıp boş şeyle mi uğraşıyorsunuz. Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz? Yakaladığınızı zorbaca mı yakalarsınız? Artık Allah'tan sakının ve bana itaat edin. Bildiğiniz şeyleri size haber verenden sakının, davarları, oğulları, bahçeleri ve akar suları size o vermiştir. Doğrusu hakkınızda büyük günün azabından korkuyorum.[102]

Hz. Hûd kavmini Allah'a çağırıyordu. Ama onu dinlemediler. İnkârcı ileri gelenler: "Biz senin beyinsiz olduğunu görüyor ve seni yalancılardan sanıyoruz" dediler.[103] Hz. Hûd yumuşak bir dille cevap verdi: "Ey kavmim, ben beyinsiz değilim. Âlemlerin Rabbinin peygamberiyim. Size Rabbimin sözlerini bildiriyorum. Ben, sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarmak üzere aranızdan bir adam vasıtasıyla Rabbinizden bir haber gelmesine mi şaşırıyorsunuz? Allah'ın sizi Nûh'un kavmi yerine getirdiğini

---

95 Bkz. Şuara, 26/130; Hûd, 11/59.
96 Bkz. Şuara, 26/13.
97 Bkz. Şuara, 26/123, 126.
98 Bkz. A'raf, 7/75; Hûd, 11/50.
99 Bkz. Hûd, 11/50.
100 Bkz. A'raf, 7/65.
101 Bkz. Hûd, 11/51; Şuara, 26/127.
102 Bkz. Şuarâ, 26/127.
103 Bkz. A'raf, 7/66.

ve vücutça da onlardan üstün kıldığını hatırlayın. Başarıya erişebilmeniz için Allahın nimetlerini anın."[104] Bu öğütler karşısında onlar şöyle dedi: "İster öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma bizce birdir. Bu durumumuz bizden öncekilerin âdetidir.[105] Bir kısmı da şöyle dedi: Tanrılarımızdan bazıları seni çarpmıştır, demekten başka bir şey demeyiz.[106]

Hz. Hûd: "İşte ben Allahı şahit tutuyorum, siz de şahit olun ki, ben Allah'tan başka onu koştuğunuz ortakların hiçbirini tanımıyorum, onlardan uzağım. Artık hepiniz toplanın bana istediğiniz tuzağı kurun, sonra bir an bile müsaade etmeyin. Ben ancak benim de, sizin de rabbiniz olan Allah'a güvenirim. Hiçbir canlı yoktur ki idare ve tasarrufunu o tutmasın. Rabbim elbette doğru yoldadır. Eğer yüz çevirirseniz haberiniz olsun ben size benimle gönderileni bildirdim. Rabbim sizden başka bir milleti sizin yerinize getirebilir. O'na bir şey de yapamazsınız. Doğrusu Rabbim her şeyi gözeten ve koruyandır.[107] Âd kavmi gittikçe hırçınlaşıyordu. Hz. Hûd'a şöyle dediler: "Bize, bizi ilahlarımızdan alıkoymak için mi geldin? Doğru sözlülerden isen bizi tehdit ettiğin şeyi başımıza getir.[108]

Âd kavmi açıkca azab istiyordu ama azabın kendilerine ulaşmayacağını da söylüyorlardı: "Fakat sizin cahil bir millet olduğunuzu görüyorum.[109] "Hiç şüphesiz rabbinizin azab ve gazabını hak ettiniz.. bekleyin, doğrusu ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.[110] Bekleme faslına durum gelip dayanınca Hz. Hûd, onlara olan merhametinden, kavmini devamlı olarak tev-

---

[104] Bkz. A'raf, 7/67, 69.
[105] Bkz. Şuarâ, 26/136, 137.
[106] Bkz. Hûd, 11/54.
[107] Bkz. Hûd, 11/54-57.
[108] Bkz. Ahkaf, 46/22; A'raf, 7/70.
[109] Bkz. Ahkaf, 46/23.
[110] Bkz. A'raf, 7/71.

beye davet ediyordu: “Ey kavmim, rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra ona tevbe edin ki size gökten bol bol yağmur göndersin. Kuvvetinize kuvvet katsın. Yüz çevirip de suçlu olmayın.”[111]

Ne yazık ki; bu nasihatlar da fayda vermiyordu. Birgün gün ağardıktan hemen sonra ufukta siyah bir bulut peyda oldu. Kâfirler bu bulutu görünce önce sevindiler: “Bu ufukta beliren bulut bize yağmur yağdıracak, dediler. Hz. Hûd ise, Hayır, o acele beklediğiniz şeydir. Can yakıcı azap veren bir rüzgardır. Rabbinin buyruğu ile her şeyi yok eder, dedi. Bunun üzerine evlerinin harabelerinden başka bir şey görünmez oldu.[112]

Kâfirler helâk olmuşlardı. “Biz uğursuzluğu devamlı bir günde Âd kavminin üzerine kökü kurutan şiddetli bir rüzgâr gönderdik. Öyle ki, insanları kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp atıyordu. Benim uyarmam ve azabım nasılmış![113] Evlerin kapılarını ve pencerelerini uçuran bu rüzgâr, evin içindekilerini tıpkı bir kül yığını gibi önüne katıp savuruyor, darmadağın ediyordu.[114] Bu rüzgârın Kur’ân’daki adı “Sarsar”dır.[115] Bu rüzgâr Âd kavminin üzerine yedi gece sekiz gün durmaksızın esti.[116] Kur’ân bu azab günlerine “Eyyam-ı Nahisat” der.[117] Bu şiddetli günlerden Hz. Hûd ve kendisine inananlar kurtuldu.[118] Sonra gelenlere ibret olsun diye de: “Şimdi onlardan geriye kalan bir şey görüyor musun?[119]

---

[111] Bkz. Hûd, 11/54.
[112] Bkz. Kamer, 54/16.
[113] a. yer
[114] Bkz. Zâriyat, 51/42.
[115] Bkz. Ahkaf ,46/25.
[116] Bkz. Hâkka, 69/7.
[117] Bkz. Fussilet, 41/16.
[118] Bkz. A’raf, 7/72.
[119] Bkz. Hakka, 69/6, 8; Tevbe, 9/70; İbrahim, 14/9; Hac, 22/42, 45; Furkan, 25/38; Şuara, 26/139, 140; Ankebût, 29/38; Sa’d 38/12; Mü’min, 40/31; Kaf, 50/13.

Semud Kavmi ve Hz. Sâlih

Semûd kavmine gelince: Semûd Kavmine "Ashabu'l-Hicr" de denilir.[120] Hicr, Arabistan Yarımadasında bir bölgenin adıdır. Semûd Kavmi kayaları oymuş, tepelere saraylar kurmuşlar, ovalara inip köşkler yapmışlardı. Kabile reisleri aralarında anlaşarak büyük bir çete kurmuşlardı.[121] Etraflarına birtakım yardımcılar da toplayan bu kimseler kavmin içinde karışıklıklar çıkarıyorlardı.[122] Hz. Sâlih'e peygamberlik verilince onlara şöyle seslendi:

"Gerçekten ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun bana itaat edin. Buna karşı ben sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin rabbine âittir."[123] Hz. Sâlih'in davetine karşılık:

"Ey Sâlih, sen bundan önce aramızda kendisinden iyilik beklenen bir kimse idin. Şimdi babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın şeyden şüphe ve endişe içerisindeyiz."[124]

Onun peygamberliğini kabul etmeyip kendileri gibi olduğunu söylediler.[125] Hz. Sâlih bunlara karşı: *"Ey kavmim eğer ben rabbimden gelen apaçık bir mûcize üzerinde isem ve O, kendisinden bana bir peygamberlik vermişse buna ne dersiniz? Ben Allah'a isyan ettiğim takdirde beni O'ndan kim kurtarabilir? Demek ki; siz bana zarar vermekten başka bir şey yapmayacaksınız"*.[126] Semûd kavmi kendileri gibi insan olan birine uymaya bir türlü yanaşmıyordu.[127] Hz. Sâlih ise kendilerine

---

120 Bkz. Hicr, 15/80-81.
121 Bkz. Neml, 27/48.
122 Bkz. Şuara, 26/151-152.
123 Bkz. Şuara, 26/143, 11/61.
124 Bkz. Hûd 11/62.
125 Bkz. Şuara, 26/153, 154.
126 Bkz. Hûd, 11/63.
127 Bkz. Kamer, 54/24, 25.

verilen nimetleri hatırlatıyor ve düşünmelerini istiyordu.[128]

Ama onları alışık oldukları yoldan çevirmek mümkün görünmüyordu. Bu defa da mü'minlere baskı yapmaya başladılar, onlarla alay ettiler.[129] Kâfirler mûcize istediler: "Eğer doğru söyleyenlerden isen bize bir mûcize getir."[130] Hz. Sâlih'i halkın gözünde küçük düşürmek için bununla da yetinmeyip güya olağanüstü bir şey istediler: "Eğer iddianda doğru isen şu dağdaki sarp kayalardan kızıl tüylü ve on aylık hamile dişi bir deve çıkar, o zaman sana inanacağız" dediler. İstedikleri mûcize geldi:

"Doğrusu onları denemek üzere dişi deveyi gönderen Biziz. Sâlih'e şöyle demiştik: Onları gözetle ve sabret.[131] Bunun üzerine kâfirler:

Sâlih amma da sihirbazmış, diye inkârda direttiler. Hz. Sâlih onlara: Ey kavmim, bu size mûcize olarak Allah'ın devesidir. Bırakın onu Allah'ın otlağında otlasın. Ona fenalık etmeyin, yoksa siz hemen azaba uğrarsınız.[132] İçlerinden bir grup bir mûcizeye karşı koymak için devenin ayaklarını keserek öldürdüler.[133] Sonra: "Ey Sâlih, işte gördün deveyi öldürdük. Eğer iddia ettiğin gibi bir peygamber isen vaat ettiğin azabı getir.[134] Hz. Sâlih onlara: "Ey kavmim nedir bu sizin yaptıklarınız? Sizin için imtihan vesilesi olan deveyi kestiniz. Buna rağmen yine tevbe kapısı açıktır.[135] Bu sese de şöyle cevap verdiler: "Ey Sâlih, sen bize uğursuzluk getirdin. Zira sen bu yeni dini icad edeli beri başımız beladan kurtulmadı.[136]

---

[128] Bkz. A'raf, 7/74; Şuara, 26/46, 150.
[129] Bkz. A'raf, 7/71, 75, 76.
[130] Bkz. Şuara, 26/154.
[131] Bkz. Kamer, 54/27.
[132] Bkz. Hûd, 11/64; A'raf, 7/74.
[133] Şuara, 26/155-156; Şems, 91/13; Kamer, 54/28.
[134] Hûd, 11/65; A'raf, 7/77; Kamer, 54/29; Şems, 91/14.
[135] A'raf, 7/77.
[136] Neml, 27/46.

Artık Hz. Sâlih son söz olarak şöyle dedi: "Yurdunuzda üç gün daha kalın. Bu yalanlanmayacak bir sözdür.[137] Buna karşılık da kâfirler artık son çare olarak Hz. Sâlih'i öldürmeyi tasarladılar. *"O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan, düzeltmeğe yanaşmayan dokuz (çete başı) kişi vardı. Biz, gece ona ve ailesine baskın verelim. Sonra da onun ailesinin yok edilişinde bulunmadık, şüphesiz biz doğru söylüyoruz, diyelim diye aralarında Allah'a yemin ettiler. Onlar bir düzen kurdular, Biz fark ettirmeden düzenlerini bozduk. Düzenlerinin sonunun nasıl olduğuna bir bak."*[138]

Ve beklenen azab geldi. Gece yarısından sonra Hicr şehri üzerinde bir toz bulutunun yükseldiği görüldü; "Sabaha karşı çığlık onları yakalayıverdi, yaptıkları kendilerine bir fayda vermedi.[139] "Çünkü Biz onların üzerine korkunç bir ses gönderdik. Evlerinde çöküp mahvoldular…[140]

Azab geldiğinde Hz. Sâlih ve ona inananlar Allah tarafından kurtarıldı.[141]

b) Firavun'un Serencamı ve Hz. Musa

Firavun bir gece gördüğü rüya üzerine kahinlerin tavsiyelerine uyarak İsrailoğullarından doğacak olan erkek çocukların öldürülmesi için emir verdi. Allah Teâla, Musa'yı öldürülmekten kurtardı.[142] Annesinin kalbine şöyle ilham etti: "Musa'yı bir sandığa koy da suya bırak, su onu kıyıya atar. Bana da, ona da düşman olan biri onu alır. (Tâhâ, 20/39) Biz muhakkak onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız.[143]

---

137 Hûd, 11/65.
138 Neml, 27/48-51.
139 Hicr, 15/893-84.
140 Kamer, 54/31; A'raf, 7/78; Hûd, 11/67; Şuara, 26/158.
141 Hûd, 11/66; Neml, 27/53.
142 Bkz. Bakara, 1/49; A'raf, 7/175.
143 Bkz. Kasas, 28/7.

Yüce Allah, delikanlılık çağına gelince Hz. Musa'ya genç yaşta ilim ve hikmet verdi.[144] Artık güçlü, kuvvetli bir genç olan Hz. Musa bir akşam üstü saraydan çıktı. Sokaklar tenha idi. O sırada İsrailoğulları'ndan birisi ile yerli halktan birinin kavga ettiğini gördü. Mısır'ın yerlisi olan kişi güçlü bir insandı. İsrailliyi kıyasıya dövüyordu. Onu öldürmek üzereydi. İsrailli, Hz. Musa'yı görünce ondan yardım istedi. Hz. Musa koştu. Kavgayı ayırmak istedi. Fakat Mısırlı bir türlü hasmının yakasını bırakmıyordu. Hz. Musa aralarına girdi. Mısırlıyı şiddetli itiverdi. Adamın eceli gelmişti. Yere düştü, oracıkta öldü. Hz. Musa bu olaya çok üzüldü. Aslında onun maksadı bir adamın yardımına koşmaktı. Fakat istemeden elinden bir kaza çıkmıştı.

Bu, şeytanın işlerinden kötü bir işti. Şüphesiz o, apaçık şaşırtıcı bir düşmandır, dedi.[145] Daha sonra Allah'a yalvardı: *"Rabbim! Doğrusu ben kendime yazık ettim. Artık sen beni bağışla."*[146]

Allah Teala, onun içten gelen bu itirafı üzerinde Hz. Musa'yı affetti. İstemeyerek elinden çıkan bu kazadan dolayı onu bağışladı.[147]

Mısırlının ölüm haberi çabucak yayılmıştı. Fakat onu kimin öldürdüğü belli değildi. Hz. Musa ertesi günü yine yolda giderken bir başka kavga olayına rastladı. Bir de baktı ki, bir gün önce kurtardığı İsrailli bu sefer de bir başka Mısırlı ile kavga ediyordu. Adam Hz. Musa'yı görür görmez yine onu yardıma çağırdı. Hz. Musa, onun kavgacı ve haksız biri olduğunu anlamıştı. İsrailliye şöyle dedi: "*Doğrusu sen besbelli bir azgınsın.*" (Kasas, 28/18)

Daha sonra ayırmak için yine aralarına girdi. İsrailli, Hz. Musa'nın kendi üzerine yürüdüğünü zannetti, sen bir azgınsın

---

144 Bkz. Kasas, 28/14.
145 Bkz. Kasas, 28/15.
146 Bkz. Kasas, 28/16.
147 Bkz. Kasas, 28/16.

sözünden onu suçladığını anlamıştı. Korkusundan ne yapacağını şaşırmıştı. Kendisini kurtarmak için Hz. Musa'yı ele vermeyi düşündü: Ey Musa! Dün, bir cana kıydığın gibi bana da mı kıymak istiyorsun?[148] diye bağırdı. Bu sözleri duyan Mısırlı bir Kıpti hemen saraya koşarak durumu haber verdi.

Firavun ve adamları derhal toplanarak Hz. Musa'nın yakalanıp öldürülmesini konuşmaya başladılar. O toplantıdan haberi olan ve Hz. Musa'yı seven hemen ona haber uçurdu: "*Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen uzaklaş. Doğrusu ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.*" (Kasas, 28/20) diyerek onu uyardı.

Hz. Musa, korku içinde etrafını gözetleyerek şehirden çıktı. "Rabbim, beni zalim milletten kurtar[149] dedi. Hz. Musa Mısır'dan ayrıldı. Firavunun ülkesinden uzakta bir yer olan Medyen'e doğru ilerledi. Umarım rabbim beni doğru yola iletir[150] diyerek yoluna devam etti.

Hz. Musa uzun bir yolculuktan sonra Medyen'e vardı. Suyun başında hayvanlarını sulayan bir grup insan gördü. Bu topluluğun gerisinde sıralarını bekleyen ve hayvanlarını sulamayan iki genç kadın dikkatini çekti. Yanlarına yaklaştı. Onlara sordu: "İşiniz nedir?" onlar: "Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız. Babamız çok yaşlıdır, bu işi biz yapıyoruz."[151]

Hz. Musa, kadınların sürüsünü suladı. Kadınlar hayvanları alıp gittiler. Hz. Musa bir ağacın gölgesine çekildi. Dinleniyordu. Karnının acıktığını hissetti. Yüce Allaha yalvardı: "Rabbim, doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım[152] dedi.

---

148 Bkz. Kasas, 28/18, 19.
149 Bkz. Kasas, 28/21.
150 Bkz. Kasas, 28/22.
151 Bkz. Kasas, 28/23.
152 Bkz. Kasas, 28/24.

Hz. Musa'nın yardım ettiği kadınlar Hz. Şuayb'ın kızları idi. O gün eve erken döndüler. Babaları bunun sebebini sorup öğrenince kızlarından birini Hz. Musa'yı çağırmak için gönderdi. O sırada Hz. Musa hâlâ bulunduğu yerde, ağacın altında dinlenmekte idi. *"O iki kadından biri utana sıkıla ona geldi. Babam sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor, dedi."*[153]

Hz. Musa bu daveti kabul etti. Kalktı. Hz. Şuayb'ın evine gitti. Hz. Musa başından geçenleri Hz. Şuayb'a anlattı. Hz. Şuayb onu dinledi. *"Korkma ya Musa, artık o zalim kavmin elinden kurtuldun emniyettesin, diye onu müjdeledi."*[154] Hz. Musa o gün misafir kaldı. Hz. Şuayb'ın kızı babasına: *"Babacığım onu ücretli olarak tut. Ücretle tutuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır"* dedi.[155]

Hz. Şuayb bunu olumlu karşıladı ona şu teklifte bulundu: "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir lütuf olur. Bununla beraber seni zorlamak istemem. İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın.[156] Hz. Musa kendisine yapılan bu teklifi kabul etti. Şöyle dedi: "Bu, seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım bir kötülüğe uğramıyacağım. Söylediklerimize Allah kefildir.[157]

Anlaşma gereğince Hz. Musa ihtiyarlamış bulunan Hz. Şuayb'a hizmet etti ve kızı ile de evlendi.

Aradan yıllar geçti. Anlaştıkları süre dolunca Hz. Musa kendi ülkesi olan Mısır'a gitmek üzere Hz. Şuayb'dan izin istedi. Hz. Şuayb ona izin verdi. Hz. Musa ailesini yanına alarak

---

[153] Bkz. Kasas, 28/25.
[154] Bkz. Kasas, 28/25.
[155] Bkz. Kasas, 28/26.
[156] Bkz. Kasas, 28/27.
[157] Bkz. Kasas, 28/28.

Medyen'den ayrıldı. Mısır'a doğru yola çıktı.[158] Tur dağına yaklaştıkları zaman ortalık kararmıştı. Hava soğuktu ve koyunları da etrafa dağılmıştı. Uzakta, çevresini aydınlatan bir ateş gördüler. Uzaktan ateşi gören Hz. Musa hanımına şöyle dedi. "Siz burada durun. Ben ileride bir ateş gördüm. O tarafa doğru kimseler varsa onlardan sorup yolu öğreneyim." Burada Allah tarafından kendisine ilahi vahiy geldi, peygamberlik verildi. "Ey Musa, şüphesiz ben Âlemlerin rabbi olan Allah'ım. Ey Musa, Ben şüphesiz senin rabbinim. Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen, mukaddes bir vadi olan Tuva'dasın. Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübarek kılınmıştır.[159]

Hz. Musa ateş zannettiği şeyin ilahî bir nur olduğunu anlamıştı. Bundan sonra Allah tarafından kendisine iki tane mûcize verildi. Bu mûcizelerle Firavun'a giderek onu îmana davet etmesi emredildi. "Firavuna git, doğrusu o azmıştır."[160]

Tur dağında Hz. Musa'nın duâsı üzerine yüce Allah, Hz. Harun'a da peygamberlik verdi. Çünkü Hz. Harun'un dili daha fasihti. İki kardeş peygamber Mısır'da buluştular. Allah'ın emri ile Firavun'a gittiler. Firavun, Hz. Musa'yı karşısında görünce onun özür dileyeceğini zannetmişti. Hz. Musa: "Ey Firavun, ben âlemlerin rabbinin peygamberiyim. Allah'a karşı bana ancak gerçeği söylemek yaraşır. Size rabbinizden bir mûcize getirdim. İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.[161] dedi.

Firavun Hz. Musa'ya: "Ey Musa, sihirbazlığınla bizi yurdumuzdan çıkarmağa mı geldin? Şimdi biz de seninkinin benzeri bir sihri sana getireceğiz. Bizimle senin aranda bir vakit tayin et ki, sen de biz de uygun bir yerde bulunalım da caymayalım, dedi.[162]

---

[158] Bkz. Kasas, 28/29.
[159] Bkz. Tâhâ, 20/9, 12.
[160] Bkz. Tâhâ, 20/24.
[161] Bkz. A'raf, 7/104.
[162] Bkz. Tâhâ, 20/37, 38.

Firavun, bütün ülkedeki usta sihirbazları toplayıp onları Hz. Musa ile yarıştırmak istiyordu. Böylece güya, Hz. Musa'ya üstün gelip onu rezil edeceğini düşünüyordu. Hz. Musa, yüce Allaha sığınarak sihirbazlarla yarışmayı kabul etti. Çünkü o, Allah'ın yardımına güveniyordu. Bir bayram günü kalabalık meydanda, sihirbazlar iplerini ve değneklerini yere attılar.

"Firavun hakkı için biz üstün geleceğiz" dediler.[163] "Sihirbazlar marifetlerini ortaya koyunca insanların gözlerini büyülediler. Onlara korku saldılar. Böylece sihir yaptılar.[164]

Bu durum karşısında Hz. Musa bile endişeye düştü. Bu yüzden içinde bir korku hissetti.[165]

Allah Teâla onu teselli ve takviye ederek şöyle buyurdu: "Korkma! Sen muhakkak daha üstünsün, sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları sadece sihirbaz düzenidir. Sihirbaz nereden gelirse gelsin başarı kazanamaz.[166]

Bunun üzerine Hz. Musa rahatladı. Allah'ın emri ile elindeki asasını yere bırakmadan önce sihirbazlara son sözlerini söyledi. "Yaptığınız sihirdir. Fakat Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah bozguncuların işini elbette düzeltmez. Suçlular istemeseler de Allah hakikatı gerçekleştirecektir.[167]

Daha sonra elindeki asasını yere bıraktı. Asa yere düşer düşmez bir anda dehşetli ve çevik hareket eden bir ejderha oluverdi. Sihirbazların sihir âletlerini ve uydurduklarının hepsini yutmağa başladı.[168] Hz. Musa'nın asasının ejderha olup, yerdeki her şeyi yuttuğunu gören ve yapılanın sihir olmayıp bir mucize olduğunu en iyi bilen bütün sihirbazlar: Âlemlerin Rabbine, Musa ve

---

[163] Bkz. Şuara, 26/44.
[164] Bkz. A'raf, 7/116.
[165] Bkz. Tâhâ, 20/66, 67.
[166] Bkz. Tâhâ, 20/68, 69.
[167] Bkz. Yunus 10/81, 82.
[168] Bkz. Yuara, 26/45.

Harun'un rabbine inandık." diyerek secdeye kapandılar.[169]

Firavun bu durum karşısında şaşkına döndü. Onlara şöyle bağırdı: "Doğrusu o size sihri öğreten büyüğünüzdür! Andolsun ki ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sizi hurma kütüklerine asacağım. Hangimizin azabının daha çetin ve devamlı olduğunu bileceksiniz.[170]

Firavun'un tehditleri karşısında sihirbazlar yılmadılar. Aksine imanları daha çok arttı. Her şeyi göze alarak: "Gelen apaçık mûcizelere ve bizi yaradana karşı seni üstün tutmayacağız. Ne hüküm verirsen ver. Sen ancak bu dünya hayatına hükmedebilirsin. Doğrusu biz yanılmalarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri bağışlaması için rabbimize iman ettik. Allah'ın vereceği mükâfat daha iyi ve daha devamlıdır.[171]

Kalpleri îmanla dolan sihirbazlar devam ettiler: "Zararı yok, biz şüphesiz rabbimize döneceğiz. İnananların ilki olmamızdan ötürü rabbimizin kusurlarımızı bağışlayacağını umarız." "Senin bizden intikam almağa kalkışman ancak rabbimizin âyetleri gelince îman etmemizden ötürüdür.[172]

Bundan sonra ellerini açarak Allah'a şöyle duâ ettiler: "Ey rabbimiz üzerimize sabır yağdır ve bizi Müslüman olarak öldür.[173]

Firavun ve adamları mü'minlere karşı baskılarını artırdılar. Doğrusu bunlar bizi öfkelendiren döküntü azınlıklardır. Hepimiz tedbirli olmalıyız, diyorlardı.[174]

Hz. Musa onların ıslahından ümidini kesince Allah'a yöneldi. Ondan yardım diledi.[175] Allah Teâla şöyle vahyetti: "Kullarımı geceleyin yürüt. Şüphesiz takip edileceksiniz. Denizde kuru bir

---

169 Bkz. Şuara, 26/47, 48; A'raf, 7/21, 22; Tâhâ 20/70.
170 Bkz. Tâhâ, 20/71; A'raf, 7/124; Şuara, 26/49.
171 Bkz. Tâhâ, 20/72, 73.
172 Bkz. Şuara, 26/50, 51; A'raf, 7/126.
173 Bkz. A'raf, 7/126.
174 Bkz. Şuara, 26/53, 56.
175 Bkz. Duhan, 44/42.

yol aç. Batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme.[176]

Firavun İsrailoğulları'nın Mısır'dan hareket edeceklerini öğrenince hemen kalabalık bir ordu hazırladı. "Güneş üzerlerine doğarken onların ardına düştüler.[177] Mü'minler Kızıldeniz'e yaklaşmışlardı ki emir geldi: "Değneğinle denize vur.[178] Hz. Musa bu emir üzerine asasını denize vurdu: "Deniz hemen ikiye ayrıldı. Her parçası yüce bir dağ gibiydi.[179] Önlerinde çok geniş ve kupkuru on iki tane yol açıldı. Kısa zamanda karşıya geçtiler.[180]

Açılan yoldan, Firavun ve ordusu da ilerlemeye başlamıştı ki sular ilahi emirle birbirine kavuşuverdi. Firavun ve ordusu sulara gömüldüler. O son anda Firavun şöyle bağırdı: "İsrailoğulları'nın inandığından başka ilah olmadığına inandım. Artık, ben ona teslim olanlardanım.[181] Firavun'un son nefeste imana gelmesi üzerine: "Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculuk etmiştin.[182] denilerek, son nefesteki bu imanın makbul olmadığı ifade buyuruldu.

Hz. Musa ve beraberindekilerin hepsi kurtuldu.[183]

c) Tufan Olayı ve Hz. Nûh

Hz. Âdem'den bir müddet sonra insanlar yine azdılar, yoldan çıktılar.[184] Gerçekten onlar fena bir kavimdi.[185] Vedd, Suva, Yegus, Yeuk adlı putlara tapıyorlar ve onlara çok değer

---

176 Bkz. Tâhâ, 20/77.
177 Bkz. Şuara, 26/60; Yunus, 10/90.
178 Bkz. Şuara, 26/63.
179 a.yer
180 Bkz. A'raf, 7/138; Yunus, 10/90.
181 Bkz. Yunus, 10/90.
182 Bkz. Yunus, 10/91.
183 Bkz. Şuara, 26/65, 67; Bakara, 2/50; A'raf, 7/38; İbrahim, 14/5; Duhan, 44/30
184 Bkz. Necm, 53/52; Zariyat, 51/56.
185 Bkz. Enbiya, 21/77.

veriyorlardı.[186] Cenab-ı Hak Hz. Nûh'u bu kavme peygamber olarak gönderdi: "Kendilerine can alıcı bir azab gelmeden önce onları uyarsın diye Nûh'u kavmine gönderdik.[187]

Hz. Nûh her şeyden önce inanmış bir kuldu. Çok şükredendi. Duâsı Allah indinde makbuldü. Kendisinden mîsak alınmıştı. Sapıklıkta direnenleri apaçık ve şiddetle korkutucu idi.[188]

Hz. Nûh peygamber olduktan sonra halkı tek tek gizliden gizliye davete başladı.[189] Bir süre sonra açıktan açığa davete başladı: "Ey kavmim, Allaha ibadet edin. Ondan başka ilahınız yoktur.[190] Allaha karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Doğrusu ben size gönderilmiş bir peygamberim. Allah'tan sakının ve bana itaat edin. Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak alemlerin rabbine aittir. Artık Allah'tan sakının ve bana itaat edin.[191]

"Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Allahdan başkasına kulluk etmeyin. Doğrusu ben, hakkınızda can yakıcı bir günün azabından korkuyorum.[192] Hz. Nûh böyle derken onlar, söylenenleri dinlememek için parmaklarını kulaklarına tıkıyor, elbiselerini başlarına örtüyorlardı.[193] Bazıları da işi kaba kuvvete kadar götürüyorlardı.[194] İnanmama sebeplerini şöyle dile getiriyorlardı: "Senin ancak bizim gibi bir insan olduğunu görüyoruz. Daha başlangıçta sana bizim ayak

---

[186] Bkz. Nûh, 71/23.
[187] Bkz. Nûh, 71/1.
[188] Bkz. Saffat 35/75; İsra, 17/3; Enbiya, 21/76; Secde, 33/7, 8; Hûd, 11/25; Şuara, 26/115; Al-i İmran, 3/33; Nisa, 4/163; A'raf, 7/59.
[189] Bkz. Nûh, 71/8, 9.
[190] Bkz. A'raf, 7/59.
[191] Bkz. Şuara, 26/106.
[192] Bkz. Hûd, 11/25, Hacc, 23/23.
[193] Bkz. Nûh, 71/7.
[194] Bkz. Kamer, 54/9.

takımı dışında kimsenin uyduğunu görmüyoruz. Sen ve sana uyanların bizden üstünlüğünüz de yoktur, dediler.[195] Hz. Nûh'u sapıklıkla itham ettiler. O da: "Ey kavmim, bende sapıklık yoktur. Ancak ben, âlemlerin rabbinin peygamberiyim. Rabbimin sözlerini size bildiriyor, öğüt veriyorum. Sizin bilmediğinizi Allah katından ben bildiriyorum. Sakınmanızı ve böylece rahmete nail olmanızı sağlamak üzere sizi uyarmak için aranızdan biri vasıtasıyla rabbinizden size haber gelmesine mi şaşıyorsunuz?[196]

Hz. Nûh'a kendisine tâbi olanlarının fakir oluşlarını ileri sürerek şöyle dediler: "Sana mı inanacağız? Sana en rezil kimseler uymaktalar.[197] "Ya Nûh, sen başından o fakirler topluluğunu kov. Biz onlarla beraber bulunmayı zül telakki ederiz. Onları kovarsan biz de îmana geliriz, diye sinsi bir teklifte bulundular." Hz. Nûh bunu reddetti: "Ben onları asla kovamam, onlar Allah'a ve âhirete inanan kimselerdir. Allah'a iman edenlerin şanı ise çok yücedir. Rableri onlara âhirette nice nice nimetler hazırlamıştır.[198]

Hz. Nûh'un kararlı tavrı karşısında bu defa halkı kandırmağa çalıştılar: "Bu sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Sizden üstün olmak istiyor. Allah dilemiş olsaydı melekleri indirirdi. İlk atalarımızdan beri böyle bir şey işitmedik. Bu adamda nedense biraz delilik var,[199] dediler. Onların haddi aşmalarından dolayı Cenab-ı Hak Nûh kavmini cezalandırdı. Yağmurları kesildi. Malları ve hayvanları helâk oldu. Bağları ve bahçeleri kurudu.[200]

Hz. Nûh kafirlerin düştükleri acı durumu çok iyi değerlendirdi. Onlara hak ve hakikatı kabul ettirmeye çalışıyordu: "Bu

---

195 Bkz. Hûd, 11/27.
196 Bkz. Hûd, 11/27, 28, 29; A'raf, 7/60, 61, 65.
197 Bkz. Şuara, 26/111, 115.
198 Bkz. Şuara, 26/111.
199 Bkz. Mü'minun, 64/24, 25; Kamer, 54/9.
200 Bkz. Nûh, 71/11, 12.

gün ölecek kabre gireceksiniz. Rabbiniz sizi bir müddet kabirde beklettikten sonra oradan çıkaracak ve amellerinizin ceza veya mükâfatını verecektir.[201]

Hz. Nûh'un kavmi bu nasihatlara kulak vereceklerine onunla mücadeleye giriştiler ve ondan söyleyip durduğu azabı getirmesini istediler.[202] Hz. Nûh: "Ey kavmim, size azabı ben değil, yerin göğün ve her şeyin yaratıcısı olan Allah getirir.[203]diyerek onlara çeşitli nasihatlarda bulundu. Ancak Hz. Nûh'un güzel nasihatlarını yine dinlemediler. Sonunda Hz. Nûh'u ölümle tehdit ettiler.[204]

Hz. Nûh ümidini kesince Allah'tan yardım istedi.[205] "yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi sağ bırakma. Eğer onları bırakırsan o zalimler sana ihlasla ibadet eden kullarını da yoldan çıkarır ve insanlar arasında fesat çıkarmak ve kötü nesil yetiştirmekten başka şey yapmazlar.[206] Artık benimle onlar arasında hükmü sen ver de beni de beraberimdeki mü'minleri de kurtar.[207] 950 yıl boyunca kavminin hidâyeti için çırpınan Hz. Nûh'un bu duası üzerine Allah Teâla: "Ey Nûh, önceden îman edenlerden başka artık senin kavminden hiç kimse asla îman etmeyecektir. Sen üzüntüyle kendini mahvetme. Yalnız bizim nezaretimiz altında sana talim ve vahyettiğimiz şekilde bir gemi yap. Sonra yer ile gök birbirine karışıp helâk olup boğulan zalimler hakkında ve onlar lehinde bana sakın bir niyazda bulunma.[208]

Allah'ın vahiy ve ilhamıyla gemi inşaatına başladı.. Mü'minler de yardım ediyordu. Müşrikler ise onlarla alay ediyordu.[209] Hz.

---

[201] Bkz. Nûh, 71/17, 18.
[202] Bkz. Hûd, 11/32, 34.
[203] a. yerler
[204] Bkz. Şuara, 26/112.
[205] Bkz. Kamer, 54/10.
[206] Bkz. Nûh, 71/27.
[207] Bkz. Nûh, 71/28.
[208] Bkz. Hûd, 11/36, 37.
[209] Bkz. Hûd, 11/38.

Nûh: "Benimle aley ediyorsunuz ama alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz. Rezil edici azabın kime geleceğini ve kime sürekli azabın ineceğini göreceğiz.[210] Gemi yapımı bitmiş ve sıra ona binmeye gelmişti. Cenab-ı Hak: "Her cinsten birer çifti ve aleyhine hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk-çocuk gemiye bindir"[211] diye emretti. Hz. Nûh: "Gemiye binin. Onun yüzmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Hiç şüphe yok ki Rabbim çok bağışlar ve merhamet eder.[212]

Hz. Nûh ve mü'minler Allah'ın adıyla gemiye binince tufan hemen başladı. Gökyüzünün kapıları sanki sularla açılmıştı, yerden kaynaklar fışkırdı. Her taraf dağlar gibi dalgalarla çalkalanıyordu.[213]

Bu hengamede karısı ile oğlu geride kalan Hz. Nûh, inat eden oğluna seslendi: "Yavrucuğum, gel bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma. Oğlu babasına ve Allah'a isyan etmede devam ediyordu: "Dağa sığınırım, o beni sudan korur." dedi.[214]

Hz. Nûh'un oğlunun, öz ehlinden olmadığı Allah tarafından belirtiliyordu[215] ve oğlu da sonunda diğer inanmayanlarla beraber boğuldu.[216] Tufan, Allah Teâla'nın yüce emri ile dinmişti: "Ey arz, suyunu tut! ve ey gök yağmurunu kes! Su çekildi. İş bitti. Gemi de Cudi dağına oturdu.[217]

Tufandan sonra gemi içindekiler inerek Allah'ın rahmeti ile kurtuldular.[218]

---

[210] Bkz. Hid, 11/38, 39.
[211] Bkz. Hûd, 11/40.
[212] Bkz. Hûd, 11/41 Hûd, 11/42.
[213] Bkz. Hûd, 11/42.
[214] Bkz. Hûd, 11/42, 43.
[215] Bkz. Hûd, 11/45, 46.
[216] Bkz. Hûd, 11/47; Müminun, 23/28, 29.
[217] Bkz. Hûd, 11/44.
[218] Bkz. Şuara, 26/119.

d) Lût Kavminin Durumu

Hz. Lût'un kavmi kendilerinden önce hiçbir kimsenin yapmadığı bir hayasızlığı irtikab ediyorlardı.[219] Kadınları bırakıp erkeklerle ilişki kuruyorlardı.[220]

Böyle bir kavme gönderilen Hz. Lût ilim ve hikmet sahibi biriydi. Rahmete nail olanlardandı.[221] Kendisine peygamberlik gelince: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Doğrusu ben size gönderilmiş bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim âlemlerin rabbine âittir.[222]

Onlar ise Hz. Lût'u yalanladılar.[223] Ama Hz. Lût tebliğ vazifesine devam etti. Onlara şöyle seslendi: "… siz kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Doğrusu çok aşırı giden azgın bir kavimsiniz. Rabbimizin sizin için yarattığı şeyleri bırakıp da insanlar arasında erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz azmış bir kavimsiniz.[224]

Hz. Lût'un sözlerini kendileri için hakaret kabul ettiler. Aralarında şöyle konuştular "Onları kasabanızdan çıkarın, güya bunlar temiz kalmaya uğraşan insanlarmış.[225] Ve nihai kararlarını Hz. Lût'a açıkladılar: "Ey Lût, bu sözlerinden vazgeçmezsen mutlaka kovulacaksın.[226] Hz. Lût onların yaptıklarına buğz ettiğini söyledi.[227] Onları, azabın geleceği hususunda uyardı.[228] Ama

---

219 Bkz. A'raf, 7081, 82; Ankebut, 29/28.
220 Bkz. Neml, 27/54; Şuara, 26/165, 166.
221 Bkz. Enbiyâ, 21/74, 75.
222 Bkz. Şuara, 26/161, 164.
223 Bkz. Şuara, 26/10; Kamer, 54/33.
224 Bkz. A'raf, 7/81; Ankebut, 29/28, 29; Şuara, 26/165, 166; Neml, 27/54, 55.
225 Bkz. A'raf, 7/27; Neml, 27/56.
226 Bkz. Şuara, 26/167.
227 Bkz. Şuara, 26/168.
228 Bkz. Kamer, 54/36.

yine fayda vermedi. Bu defa: "Doğru sözlü isen bize Allah'ın azabını getir" dediler.[229]

Hz. Lût sapıklar karşısında âciz kalmıştı. Artık nasihat kâr etmiyordu. Rabbinden yardım istedi.[230] Kendisini ve ailesini kurtarması hususunda duâda bulundu.[231]

Cenab-ı Hak vazifeli meleklerini gönderdi. Bu melekler önce Hz. İbrahim'e uğrayacak[232] sonra da Hz. Lût'un kavmini helâk etmeye gideceklerdi.

Hz. Lût'a misafir gençler geldiğini duyan kâfirler hemen Hz. Lût'un evine geldiler.[233] Ona gelen misafirleri kendilerine vermesini istediler. Hz. Lût: "Bunlar benim misafirlerimdir. Onlara karşı benim mahcup etmeyin, Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin,[234] dedi. İçlerinde aklı-başında kimse yoktu.[235] Hz. Lût misafirlerini korumak için içlerinden isteyene kendi kızları ile evlenmeyi teklif etti.[236] Ama bu sapıklar buna yanaşmadı.

"Bizim senin kızlarınla bir işimiz olmadığını sen de biliyorsun. Bizim ne istediğimizin farkındasın.[237] Hz. Lût çaresiz kalmıştı.[238] Hz. Lût'un zorda kaldığını gören melekler durumu açıklığa kavuşturmak için: "Ey Lût, biz rabbinin melekleriyiz, sana ilişemeyecekler. Biz, onların şüphe edip durdukları azabı getirdik.[239] Hz. Cebrail Hz. Lût'a: "Ey Lût, kapıyı aç ve geriye

---

229 Bkz. Ankebut, 29/29.
230 Bkz. Ankebut, 29/30.
231 Bkz. Şuara, 26/169.
232 Bkz. Zariyat, 51/31; Hicr, 14/57.
233 Bkz. Hicr, 15/67; Hûd, 11/78.
234 Bkz. Hicr, 15/68, 69.
235 Bkz. Hûd, 11/78.
236 Bkz. Hicr, 15/71; Hûd 11/78.
237 Bkz. Hûd 11/79.
238 a. yer
239 Bkz. Hûd, 11/81; Hıcr, 15/63.

çık, gelsinler dedi. Hz. Lût dediği gibi yaptı, geriye çekildi. Melekleri gören azgınların gözü görmez oldu.[240]

Hz. Lût kendisine tâbi olanlarla geceleyin, gün doğmadan şehri terk etti.[241] Yalnız geride kalanlar arasında Hz. Lût'un karısı da vardı. Çünkü o da iman etmemişti.[242]

Beklenen azab geldi. Üzerlerine sert taşlar yağdı ve çığlık çığlığa can verdiler.[243] Hz. Lût kavminin yaşadığı topraklar, Kur'ân-ı Kerimde "alt-üst olmuş memleketler" mânâsına gelen "Mü'tefikat" tabiri ile ifade edilir.

Bu azgın azabın neticesinde Hz. Lût ve ona inananlar Cenab-ı Hak tarafından kurtarılmış oldu.[244]

ÂYET 7-8:

سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ

"*Allah o kasırgayı üzerlerine yedi gece, sekiz gün kesintisiz olarak salıverdi. Öyle ki sen, o halkı içi boş hurma kütükleri gibi yerlere serilmiş görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görebilir misin?*"

"حُسُوم - Husûm" uğursuzluk manasına masdar olduğu gibi, bir şeyi kökünden kesmek için ard arda dağlamak mânâsına gelir. İbn-i Abbas, İbn-i Mes'ûd, Mücahit, İkrime ve Süddi'ye göre "ard arda" mânâsı ifade etmektedir.[245] Ayrıca Fussilet sûresinde

---

240 Bkz. Kamer, 54-37.
241 Bkz. Hûd, 11/81.
242 Bkz. Kamer, 54/37, 38, 38: Hicr, 15/66.
243 Bkz. Tevbe, 9/70; Hâkka, 69/9.
244 Bkz. Kamer, 54/34, 35; Zariyat, 51/35, 36.
245 İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/414; *Ferrâ*, *a.g.e.*, 9/180; Taberî, *a.g.e.*, 29/38; *Suyûtî*, *a.g.e.*, 6/259; *Tabressî*, *a.g.e.*, 9/517; *Şevkânî*, *a.g.e.*, 5/280; Beyzâvî, *e.g.e.*, 6/343; *Nesefî*, *a.g.e.*, 3/575; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/259.

"Onların üzerine kötülük yağdırdık." anlamında uğursuzluk mânası da ifade etmektedir.[246]

"Yedi gün sekiz gece" aralıksız süren korkunç sahneyi bütün çıplaklığı ile önümüze serdikten sonra en son sahneyi de bütün canlılığı ile gözler önüne getiriyor. "İnsanların kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere yıkıldığını görürdün" diyor. Buradaki hitab umumî olarak muhatabadır.[247]

Yedi gün sekiz gece aralıksız devam eden fırtınanın sekizinci günü onlardan bir kişi kalmaksızın öldükleri gibi cifelerinden bir tane bile kalmaksızın rüzgârın esmesiyle hepsi Lût gölüne dökülmüştür.[248]

ÂYET 9-12:

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ ۞ فَعَصَوْا رَسُولَ رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً ۞ إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ ۞ لِنَجْعَلَهَا لَكُمْ تَذْكِرَةً وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ.

"*Firavun da, ondan öncekiler de, altüst edilip yerin dibine geçirilen Lût milletine ait kasabaların ahalileri de hep o günaha (yani şirke) girdiler. Rab'lerinin elçisine isyan ettiler, Allah da onları şiddetle cezaya çarptırdı. Unutmayın ki Nûh zamanında, sular taştığı vakit, sizi (varlığınıza vesile olan atalarınızı) emniyetli gemide Biz taşımıştık! Onu sizin için hem bir ibret vesilesi kılalım, hem de can kulağı ile dinleyip ders alanlar iyice bellesinler diye böyle yapmıştık.*"

"الْمُؤْتَفِكَاتُ-Mü'tefikat", Hz. Lût'un kavminin yaşadığı bölgenin adıdır.[249]

---

246 *Şevkânî, a.g.e.*, 5/280; İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/414; Taberî, *a.g.e.*, 29/39; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/260.

247 *Âlûsî, a.g.e.*, 9/152.

248 Râzî, *a.g.e.*, 30/103.

249 Taberî, *a.g.e.*, 29/30; *Suyûtî, a.g.e.*, 6/260; *Şevkânî, a.g.e.*, 5/280; *Tabressî, a.g.e.*, 9/517; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/343.

Muhammed b. Kâb el-Kurazi, başta Sodom olmak üzere Sub'a, Sa'ara, Umra ve Duma adlı beş beldenin ismini saymaktadır.[250]

Nesefi "resûl'den murad Hz. Lût'tur" dese de[251] burada umumi mânâda kullanılmış olması daha muhtemeldir. Yani her ümmetin resûlü mânâsı akla yakın görünmektedir.[252]

Buna göre Resul'e âsi olanları rezil etmek için rab kelimesine ve rab kelimesi de zamire (onlara) muzaf kılınmıştır. Ve mânâ şöyle olur; "Rablerinin göndermiş olduğu peygambere isyan etmek onlar için ayıplanacak bir iştir. Çünkü rablerinin elçisine isyan etmek fecaettir."

(لِنَجْعَلَهَا-Li nec'alehâ) kelimesindeki zamir iki şekilde düşünülebilir; Ya kâfirlerin boğulup mü'minlerin kurtulma hadisesi olabilir.[253] Ya da gemi olabilir.[254] Razî birinci görüşü benimser.[255]

وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ - *"can kulağı ile dinleyip ders alanlar iyice bellesinler."*âyeti nazil olunca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Rabbimden Ali'nin kulağını böyle kılmasını istedim." Hz. Ali ise der ki: "Resûlullah'tan (o günden sonra) işitip de unuttuğum hiçbir şey yoktur."[256]

Başka bir rivayette ise; Resûlullah Hz. Ali'ye dedi ki; "Ben sana yaklaşmak ve senden uzak durmamakla emrolundum, sana öğretmem ve senin de onu anlaman emredildi. Anlamak senin

---

250 Kurtubî, *a.g.e.*, 18/262; *Bursevî*, *a.g.e.*, 29/135.
251 *Nesefî*, *a.g.e.*, 3/576.
252 *Âlûsî*, *a.g.e.*, 9/152; *Nehcevânî*, *a.g.e.*, 2/440; *Kannûcî*, *a.g.e.*, 10/38.
253 *Âlûsî*, *a.g.e.*, 9/153, 29/135; *Nesefî*, *a.g.e.*, 3/576; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/343; *Nehcevânî*, *a.g.e.*, 2/440; Taberî, *a.g.e.*, 9/517; *Şevkânî*, *a.g.e.*, 5/280
254 *Ferrâ*, *a.g.e.*, 9/180; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/263; *Suyûtî*, *a.g.e.*, 6/260; Taberî, *a.g.e.*, 29/31.
255 *Râzî*, *a.g.e.*, 30/106.
256 Taberî, *a.g.e.*, 29/31; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/264; *Suyûtî*, *a.g.e.*, 6/260; *Râzî*, *a.g.e.*, 30/107; İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/415.

vazifendir. Bunun üzerine وَتَعِيَهَا أُذُنٌ وَاعِيَةٌ" anlayışlı kulaklar anlasın diye âyeti nazil oldu."[257]

3. Sûr'a Üfürüldüğünde Umûmi Manzara

ÂYET 13-15:

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ نَفْخَةٌ وَاحِدَةٌ ۞ وَحُمِلَتِ الأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ۞ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ.

"Artık sûra kuvvetle üflendiğinde, yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp bir tek darbe ile çarpılıp paramparça edildiğinde, işte o gün olan olur, kıyamet o gün kopar!"

Sûrenin başındaki "Hâkka" kelimesinden buraya kadar daha önceki kavimlerin başlarına gelen felaketler öz ve vurucu ifadeler ile kıyameti çağrıştırmaktadır.[258] İşte tam da bu noktada kıyametin kopmasının tasvirine geçilmektedir. Sûr'a üflenilir, yer-gök birbirine girer, sema yarılır, çöker ve Vâkıa, yani Hâkka gerçekleşir, yani kıyamet kopar.

Nefhâ-i Sûr genelde iki olmakla beraber Kur'ân-ı Kerim'de üç nefhadan bahsedilir. Birincisi Neml sûresinde geçen "Nefha-i Feza'dır."

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ إلاَّ مَنْ شَاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ "*Gün gelecek sûra üflenecek, Allah'ın dilediği dışında, göklerde ve yerde olan herkes müthiş bir korkuya kapılacak.*" (Neml, 27/87). Bu ilk sura üflendikten sonra, Allah Teâlanın diledikleri müstesna gökte ve yerde ne varsa dehşetten sarsılacak.

İkincisi Zümer sûresinde geçen "Nefha-i Saika"dır; وَنُفِخَ فِي

[257] Vahidi, *a.g.e.*, s. 756; İbn-i Kesir, *a.yer.*
[258] *Kutub, a.g.e.*, 6/3679.

الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ إِلاَّ مَنْ شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ "*Sûra üflenir; Allah'ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer. Sonra ona bir daha üflenir: Bir de bakarsın bütün insanlar, kabirlerinden ayağa kalkmış, etrafa bakınıp duruyorlar!*" (Zümer 39/68)

Fahreddin Razî her ne kadar "Nefha-i feza" ve "Nefha-i sâika" birdir dese de bu âyette üçüncü olarak bir de "Nefha-i kıyam"dan bahsedilmektedir.[259]

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلاَ أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلاَ يَتَسَاءَلُونَ "*Sûra üflendiği zaman, o gün artık ne aralarındaki akraba tutkunluğu bir fayda verir, ne de kişi bir başkasının halini sormayı hatırından geçirir.*" âyetindeki "Nefha-i Sûr" ise birinci nefhadır. Yani kıyamet dediğimiz âlemin, kâinatın harab olması mânâsını ifade eden nefhadır.[260]

Her ne kadar 18. âyette "يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ" geçen arz karinesine binaen bu nefhanın ikinci nefha olacağını söyleyenler olmuşsa da buna Razî ve Zemahşerî muhalefet etmişlerdir.[261] Çünkü "فَإِذَا نُفِخَ"dan hemen sonra "وَحُمِلَتِ الأَرْضُ وَالْجِبَالُ" gibi müşahhas âyetler kıyametin bizatihi kendisinden yani yer ve semanın harab olmasından bahsetmektedir.

Bunun büyük bir boru olması muhtemel[262] Sûr'un üfürülmesiyle Kur'ân'ın "es-Sâah" tabir ettiği kıyamet başlamış olur, Hâkka sûresinde üç-dört âyetle ihtisar edilen kıyamet ahvali Kur'ân'ın çeşitli sûrelerine serpiştirilmiştir. Müstakil sûrelerde o günkü durum etraflıca tarif edilmiştir.

---

[259] Râzî, *a.g.e.*, 27/18.
[260] *Zemahşerî, a.g.e.*, 6/149; *Râzî, a.g.e.*, 30/107.
[261] Elmalılı, *a.g.e.*, 7/3708.
[262] Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/344; *Hâzin, a.g.e.*, 6/344; *Nesefî, a.g.e.*, 3/576; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/264; *Şevkânî, a.g.e.*, 5/281; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/23; *Tabressî, a.g.e.*, 9/520; Taberî, *a.g.e.*, 29/32; *Nehcevânî, a.g.e.*, 2/440; *Bursevî, a.g.e.*, 29, 137.

Kur'ân-ı Kerim, kıyamet hengamındaki dehşet ve korkuyu tasvir ederken bu korkunun bütün tabiatı kapsayacağını, canlı-cansız varlıkları dehşet içinde bırakacağını, insanoğlunun o günün korkusundan titreyeceğini beyan eder. "Tekvîr sûresi"nde tasvir edilen tablolarda, mevcudatın tam bir inkılap içinde olduğu görülür;

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۞ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۞ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ۞ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۞ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ۞ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۞ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ "*Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman; yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı zaman, dağlar yürütüldüğü zaman, doğurmak üzere olan develer, kıyılmaz mallar terk edildiği zaman, vahşi hayvanlar diriltilip toplandığı zaman, denizler ateşlenip kaynatıldığı zaman, nefisler eşleştirildiği, ruhlar bedenlere girdiği zaman…*" (Tekvîr, 81/1-7)

Dünyanın içinde dağlar, denizler birbirine girerken dünyanın kendisini de büyük bir sarsıntı ile sarsılır:

إِذَا زُلْزِلَتِ الأَرْضُ زِلْزَالَهَا ۞ وَأَخْرَجَتِ الأَرْضُ أَثْقَالَهَا ۞ وَقَالَ الإِنْسَانُ مَا لَهَا ۞ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۞ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا ۞ يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُم ۞ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۞ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ "*Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman... Ve yer bağrındaki ağırlıklarını çıkardığı zaman... İnsan şaşkın şaşkın: "Ne oluyor buna!" dediği zaman... İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler halinde insanlar, kabirlerinden çıkıp divan dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.*" (Zilzal, 99/1, 8) veya:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ "*Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının! Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır!*" (Hac, 22/1)

Bu sarsıntı ve zelzelenin hasıl ettiği dehşet öyle büyük olur ki; hâmile kadın çocuğunu düşürür, çocuğunu emziren bundan vazgeçer ve insanlar sarhoş gibi görünürler.[263]

---

263 Bkz. Hac, 22/2.

Kâria sûresi, o günkü tabiatta kopacak gürültüyü çok açık ve insanı ürpertiye sevkedecek ifadelerle anlatır:

الْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ ۞ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۞ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۞ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ "*Kâri'a, nedir o kari'a? Kâri'ayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyamet felaketini sen nereden bileceksin ki! O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılır. Dağlar atılmış yüne döner.*" (Kâria, 101/1, 5)

Müzzemmil sûresinde de yer ve dağların uğrayacağı aynı durum farklı üslupta ele alınır:

يَوْمَ تَرْجُفُ الأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلاً "*O gün (kıyamet günü) yeryüzü ve dağlar sarsılır, dağlar çöküntü ile akıp giden kum yığınına döner.*" (Muzemmil, 73/14)

Vâkıa, sûresinde anlatılan kıyametin bizzat kendisidir. Her taraf toz dumandır:

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۞ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۞ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ۞ إِذَا رُجَّتِ الأَرْضُ رَجًّا ۞ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۞ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا "*O gerçek olan kıyamet gerçekleşince neler olacak neler!.. Zaten onun olmasını yalanlayacak hiçbir delil olamaz. O kimini alçaltır, kimini yüceltir. Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar darmadağın edilip parçalandığı, uçuşan toz zerreleri haline geldiği zaman...*" (Vakıa, 56/1-6)

Kur'ân'ın kıyamet tasvirleri, gökyüzünde oluşacak karışıklıktan ve dünyanın tamamen sarsıntılar geçireceğinden bahsetmesine rağmen bütün bunlar aslında Allah'ın mutlak hâkimiyetini göstermek içindir:

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّماوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ. - *Hâlbuki bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.*" (Zümer, 39/67)

İlk nefha ile meydana gelen kıyametin son sahnesi; yıkılmanın, dağılmanın, imha olmanın her şeye şamil olduğunu gösterir

mahiyettedir: كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ "*O'nun zatından başka her şey helâk olucudur.*" (Kasas, 28/88)

وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ ۞ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ "*Yerin üstünde olan herkes fânidir. Ancak senin azamet ve kerem sahibi Rabbinin Zâtı bâki kalır.*" (Rahman, 55/26-27)

Kur'ân'da kıyamet safhalarını anlatan daha pek çok âyet bulmak mümkün. Ancak biz Kur'ân'ın genelinde ilk nazarda kıyamet ile ilgili dikkati çeken ve doğrudan doğruya "Yevmüs-Sâah" dediğimiz anlamda olan hâdiseleri ele alan âyetlere dikkat çekmeye çalıştık.

وَحُمِلَتِ الأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً "*Yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp bir tek darbe ile çarpılıp paramparça edildiğinde.*"

Fahri Razî der ki; yerin ve dağların birbirlerine vurulması üç türlü mümkündür: Ya şiddetli bir rüzgâr bunları çarpıştırır veya kıyamet esnasındaki zelzele denilen sarsıntı ile olur ya da bir melek vasıtası ile bu gerçekleştirilir.[264] Bunlardan hangisi olursa olsun netice değişmez, yer ve dağlar bir defacık birbirine vurulma ile (Müzemmil ve Vakıa sûrelerinde anlatıldığı gibi) كَثِيبًا مَهِيلاً "*Yumuşak kum yığını haline gelir.*" (Müzemmil, 73/14) هَبَاءً مُنْبَثًّا "*Toz, duman haline gelir.*" (Vakıa, 56/6) Bu iki âyet yer ve dağlar için müşterektir. Ancak dağlar ve arz birlikte ele alındığı gibi[265] ayrı ayrı zikredildiği yerler de vardır. Yer ile ilgili olarak وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ "*Yer yayılıp dümdüz edildiği,*" وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ - "*İçindekileri dışarı atıp boşaldığı*"ndan[266] bahsedilir. Dağlar için ise: وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ "*Bir de o dağları görür, donuk ve hareketsiz sanırsın; Oysa onlar bulutların yürüdüğü gibi yürümektedirler.*" (Neml, 27/88)

---

264 *Râzî, a.g.e.*, 30/107.
265 Bkz. Hicr, 15/19; Kaf, 50/7; Ra'd, 13/3.
266 Bkz. İnşikak, 84/3-4.

"دَكَّةً وَاحِدَةً - Dekketen Vâhide" ifadesi; Hâkka, Kâria, Tâgiye, Âtiye, Râbiye gibi kelimelerin peşinden zikredilmesi, hem bedii uyuma hem de sahne uyumuna denk düşmektedir.

Hamdi Yazır şöyle der: "Dekke-i Vâhide, masdarı bina-i merre olarak bir vurup yıkış, bir eziş, bir düzeltiş mânâlarını ifade etmektedir. Buna göre üç mânâdan her biri ile münasebeti vardır. Bir; bir darbe ile dağların yıkılıp hepsinin bir seviyeye indirilmesi, sathı arzın, sathı bahir gibi dümdüz edilmesi. İkincisi; birbirine bir müsademe ettirmek sûretiyle ikisinin de aynı seviye de yıkılıp hurdahaş edilmesi. Üçüncüsü; yine bir darbe ile ikisinin birden izale edilip yerlerinde hiçbir şey bırakılmayarak fezanın düpedüz açılması mânâlarınadır."[267]

Böylece dağların birbirine vurulması ortalığı toz dumana katıp kum yığınına döndürür. Burada دك kelimesi özenle seçilmiştir. Aynı mânâya gelen دق kelimesine tercih edilmiştir. Çünkü دك kelimesi دق kelimesinden daha mübalağa ifade etmektedir.[268]

Bütün bu izahlar ile birlikte Merağî'nin dediği gibi, bu âyetlerde görülen büyük kıyamet sahneleri aslında o günün gayb haberleri olmasından dolayı meçhulümüzdür.[269]

ÂYET 16-18:

وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ ۝ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لاَ تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ

"*Melekler de göğün etrafında bulunurlar. O gün Rabbinin Arş'ını, sekiz melek taşır. O gün bütün yaptıklarınızla Allah'a arz olunursunuz; öyle ki sizden en ufak bir şey bile gizli kalmaz.*" (Hâkka, 17-18)

---

[267] Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5319.
[268] *Zemahşerî*, *a.g.e.*, 6/149; *Râzî*, *a.g.e.*, 30/108.
[269] Merağî, *a.g.e.*, 29/55.

Burada "Melek" ve "Arş" kelimelerinin üzerinde durmak gerekir.

"Melek" kelimesi inşikakı hakkında iki kanaat vardır:

1. Mim'in aslî harflerden olduğu görüşüne göre kuvvet mânâsı ifade eden "Meleke-yemlikü-Mel'eke"den gelir. Mel'eke aslında me'leke'dir. Hemze, ayne'l-fiile kalbedilir Mel'ek olur. O da ağır olacağından tahfif edilir ve "Melek" olur.[270]

2. Risalet ve elçi göndermek mânâsına 'Eleke' fiilinden gelir. "el-Elûke, el-Me'leke, el-Me'lüke" şeklinde "Mef'al" veznindedir. Burada da hemze kendinden sonraki harfe kalbedilmiştir ve "Melek" olmuştur. Buradaki kalb edilme hususunda Hamdi Yazır, Türkçemizde kullanılan kelimelerle bunu açıklar:" Bu kalb işi bazen "Cezebe" yerine "Cebeze", "Şem'ele" yerine "Şe'mele" denilmesi gibi bir kalbdir ki lisanımızda bu gibi kalbin emsali çoktur. Mesela köprü, toprak, ekşi yerinde körpü, torpak, eşki gibi kullanışlar mevcuttur.[271]

Melek veya çoğulu Melaike'nin ıstılahi tanımını Hamdi Yazır şöyle yapar:

"*Melek,* وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۞ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا مالمعسمات *gibi âyetlerde işaret olunandır ki Melekül-Mevt bu cümledendir.*

وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا "*Melekler onun çevresinde yol alır.*" (Hakka, 69/16)

وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ "*Ve Babil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyler(i öğretiyorlardı).*" (Bakara, 2/102)

مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ "*Sizi, canınızı almakla görevlendirilen ölüm meleği (vefat ettirecek).*" (Secde, 32/11)

Melâike, vahide ve cem'a ıtlak olunur. Binaenaleyh bu

---

270 Rağıb, *Müfredat*, (Melek md.); Razî, *Muhtaru's-Sıhah*, s. 634; *Râzî, a.g.e.*, 2/109; Kurtubî, *a.g.e.*, 1/262; Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5320; *Ebu Hayyân, a.g.e.*, 8/322; *Zemahşerî, a.g.e.*, 6/149.

271 Elmalılı, *a.g.e.*, 1/302.

izaha göre de melek lafzı kuvvet ve tedbirden, Melâike de risâlet mânâsından me'huz olmuş oluyor. Ve aynı zamanda melaike, melekten eamm ve onun cinsi bulunuyor. Şu halde her ikisinde risalet mânâsı vardır. Acaba bu risalet sadece tebliğ-i emir midir? Yoksa tebliği fiil midir? Yani yalnız ilmî ve kelamî bir tebliği ruhî mi yapıyorlar, yoksa bilfiil kudret ve tekvin-î ilâhinin de mübelliği oluyorlar mı? Âyât-ı Kur'âniye'nin delâletlerine göre her ikisinin dahi bulunduğunu anlıyoruz. Peygamberlere ve hattâ yine melâikeye ilâhî emirleri tebliğ eden melekler bulunduğu gibi cihat vesair hususatta filan kuvvet ve imdat getiren melâike de bulunuyor. Ve 'Ruh' ism-i mahsusuiyle bir melek dahi Kur'ân'da bahsedilmektedir."[272]

وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا "Erca" (Asâ) vezninde kısa elifle canip, yan, nahiye, kenar mânalarına gelir. (Ha) zamiri yukarıda geçen "Semâ" kelimesine racidir. Melekler semanın etrafındadırlar. Bu âyetin tefsirinde bütün müfessirler ittifakla şu kaydı koymuşlardı: Melek tabiri ile burada tek bir değil, Melek cinsi kastedilmiştir."[273]

Böylece Zemahşerî'nin söylediği gibi Melek, Melaike'den daha umûmîdir.[274] Bir önceki âyette semanın yarılmasından bahsedilmişti ve melekler bu yarılan semanın dört bir yanına kümelenmiştir.

Akla şu soru gelebilir; "فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الأَرْضِ" âyetlerinde anlatıldığı gibi melekler ölür. Peki semanın etrafında nasıl dururlar? Fahreddin Razî der ki; "Buna iki türlü cevap verilebilir. Birisi o melekler semanın etrafında bir lahza durur

---

272 Elmalılı, *a.g.e.*, 1/303.

273 *Âlûsî*, *a.g.e.*, 9/154; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/265; *Râzî*, *a.g.e.*, 30/108; *Nesefî*, *a.g.e.*, 3/576; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/345; *Hâzin*, *a.g.e.*, 6/345; İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/414; *Şevkânî*, *a.g.e.* 5/282; *Suyûtî*, *a.g.e.*, 6/261; *Tabressî*, *a.g.e.*, 9/520; Tantavî, *a.g.e.*, 28/252; *Ebu Hayyan*, *a.g.e.*, 8/322.

274 *Zemahşerî*, *a.g.e.*, 6/149.

sonra ölürler. İkincisi, onlar إِلاَّ مَنْ شَاَءَ رَبُّكَ âyetindeki gibi Allah Teâla'nın istisnai olarak tuttuklarıdır.[275]

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ "*O gün Rabbinin Arş'ını, sekiz melek taşır.*" (Hakka, 17)

Arş, bir eve nisbetle tavanı, tavanına nisbetle üstündeki çatısı, kubbesi, tepesindeki köşkü, hep arş kavramının içine girer. Bunun yanında çadır ve çardak gibi yükselen ve gölge veren her şeye kullanılır. Esasen "sakf-tavan" mânâsına da gelir. Görüldüğü gibi arşın en önemli özelliği yücelik ve yükseklik mânâsı içermektedir. Bu münasebetledir ki Arş; meliklerin üzerine cülus ettikleri taht mânâsında mütearef olmuş ve tahtın lâzımı olan mülkten ve izzet-ü saltanattan kinaye kılınmıştır.[276]

Arş kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de çok defa "اسْتَوَى-istiva" kelimesi ile birlikte kullanılmıştır.[277]

"اسْتَوَى عَلَ العَرْشِ" ifadesinin geçtiği yerler "Istekarre Ala serîri mekânihi" mânâsına gelir. Ancak istiva ve karar kılma mecazdır. Yani taht mânâsını hatırlatan arş, cismaniyetin ötesinde saltanat ve yücelik ifade eden bir özel isimdir. Ve aynı zamanda Arş'a istiva Kur'ân'ın müteşabihatındandır. Ancak bu müteşabihlik sadece mânâda olan müteşabihliktir, lafızda değildir.[278]

Kur'ân'da müteşabihatın bulunmasının pek çok hikmeti ve faydası vardır. Zerkanî, müteşabihatın zikrindeki hikmetler ile ilgili olarak on madde sayar. Bunlardan biri de: "Şüphesiz Kur'ân hem havassın hem de avamın davetlerini şamildir. Avamın tabiatları ise birçok şeylerde hakikatları kavramakta zorlanır ve kabul etmez.[279]

---

[275] *Râzî*, *a.g.e.*, 30/108.
[276] Tafsilat için bakınız, Elmalılı, *a.g.e.*, 3/2176.
[277] Şu âyetlere bak. 7/54; 13/2; 20/5; 25/29; 32/4; 57/4.
[278] *Zerkânî*, *a.g.e.*, 2/279; *Suyûtî*, *a.g.e.*, 2/7; *Sâlih*, *a.g.e.*, s. 274.
[279] *Zerkânî*, *a.g.e.*, II/283.

İşte Kur'ân, buradaki âyette ve Kur'ân'ın yukarıda zikrettiğimiz diğer âyetlerinde sıkca kullandığı "Arş", "Arş'a istiva" gibi müteşabihat ile en ümmi bir cahili bile malumat sahibi yapar. Çünkü "عَرْشَ رَبِّكَ - Arşe rabbike" ve "الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى "*O, Rahman'dır (Sonsuz merhamet ve şefkat sahibidir), arşa çıkmış, (hükmünü yürütmüştür).*" (Tahâ, 20/5) âyetleri ile ; bir sultanın makamında oturup saltanatını icra etmesini hatıra getirmektedir.

Kur'ân, Arş tabiri yanında bir de "Kürsî"[280] ifadesini kullanıyor: وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ "*O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır.*" (Bakara, 2/225) Kürsî ve Arş'ın aynı şey olduğunu söyleyenlere karşı çıkan Fahreddin Razî, "Yer ve gökleri içine alan Kürsî, Arş'ın içinde bir cüzdür"[281] demektedir.

Kur'ân, Arş'ın yüce ve yüksek olduğunu da verdiği rakamla ifade etmek ister:

اللهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلاَ شَفِيعٍ أَفَلاَ تَتَذَكَّرُونَ ۞ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ "*Allah o hak mâbuddur ki gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki varlıkları altı günde yaratmış, sonra da arşa çıkıp (hükmünü yürütmüştür). (…) Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir.*" (Secde, 32/5)

وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ âyetindeki, "فَوْقَهُمْ" ihtilaflıdır. Âlemin fevkinde diyenlerin yanında kıyamet ehlinin üzerinde diyenler de olmuştur.[282] Ancak akla daha uygun gelen görüş iki nokta üzerinde toplanmaktadır: Ya arşı taşıyan melekler olması

---

280 Bu tabir hakkında daha mufassal malumat için bak. Davut Aydüz, *Âyetü'l-Kürsi ve Tefsiri*, İst. 2009, Işık Akademi Yayınları, s. 76 vd.

281 *Râzî, a.g.e.*, 2/164.

282 Kurtubî, *a.g.e.*, 18/267.

ihtimali[283] ya da yarılan semanın etrafında olan meleklerin üzerinde[284] olması ihtimali.

Bu görüş akla daha yatkın gelmektedir. Çünkü "فَوْقَهُمْ" daki zamir "وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ" deki fâ-i takibiye ile hemen yukarısındaki melek lafzına racidir. Zaten melek lafzının cins ifade ettiğini, dolayısı ile çoğul mânâsına geleceği yukarıda geçmişti.

Yarılan semanın etrafındaki meleklerin üzerinde Rabbinin arşını taşıyanlar hakkında mesele ihtilaflıdır. "ثَمَانِيَةٌ", hakkında bazıları sekiz melek, sekiz saf, sekiz tabaka ve daha başka mânâlar ifade eden sekiz şey diye tefsir etmişlerdir.[285]

Hamdi Yazır ve Ö. Rıza Doğrul, bu âyetin açıklamasında bu konuda çok daha enteresan mülâhazâlar kaydederler: "Bu sekiz melek, Hak Teâla'nın sekiz sıfatı ile alakadardır. Bunlar da hayat, ilim, kudret, irade, kelâm, semi, basar, tekvîn sıfatlarıdır"[286]

"Bunların ne olduğunu yine Kur'ân izah eder. Fâtiha sûresinde bütün âlemleri yaratan, yaşatan kemâle götürecek her şeyi, her kabiliyeti veren Allah'ın bütün hilkat âlemini, rabbaniyeti, rahmaniyeti, rahimiyeti ve malikiyeti ile kemali zevk ve isal ettiği gösterilir. Bu ilâhî sıfatlar bütün sıfatlara tekaddüm eder. Her şeyi kuşatır, her şeyi gaye ve hedefine sevkeder. (Hameletü'l-Arş) yani arşı taşıyan bu dört sıfattır. Âhiret hayatı, bu dünya hayatının ruhânî hakikatlarını tecellî ettiren bir hayattır. Bu dünya hayatını yaşatan, tutan götüren bu dört

---

283 Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/24.
284 *Râzî, a.g.e.*, 30/108; *Nesefî*, a, *a.g.e.*, 3/578; Beydavi, *a.g.e.*, 6/345; *Hâzin*, *a.g.e.*, 6/345; Tantavî, *a.g.e.*, 23/253.
285 Taberî, *a.g.e.*, 29/33; *Suyûtî*, *a.g.e.*, 6/261; *Râzî, a.g.e.*, 30/109; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/266; *Şevkânî*, *a.g.e.*, 5/282; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/345; İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/414.
286 Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5325.

ilahî sıfat, orada yepyeni şekilde tecelli edecektir. Bu sûretle bu sıfatlar iki misline varıyor ve onun için arşı "sekiz" taşıyıcının taşıdığı beyan olmuştur.[287]

Şurası bir gerçektir ki; biz "arş", "melek", "semaniye" gibi tabirler hakkında Kur'ân'ın anlattıkları dışında fazla malumat sahibi değiliz. Arş'ın keyfiyetini ve nasıl taşındığını bilmediğimiz gibi onu taşıyanların kimler olduğunu da bilemeyiz. Sadece Cenâb-ı Hakk'ın bildirdiği sekiz şey der geçeriz. Çünkü âyette ki, "semaniye"nin mümeyyizi zikredilmemiş, sekizin neden ibaret olduğu açıklanmamıştır.

Müşebbihe, bu âyet münasebetiyle "arş" hakkında; "Eğer Allah Arş'da olmasaydı, Arşın taşınması, yüklenmesi faydasız olurdu"[288] demektedir.

Hz. Peygamber buyurur ki; "Onlar (o sekiz şey) bugün dörttür, kıyamet günü Allah Teâla onları dörtle teyid eder.[289]

Cabir b. Abdullah'tan (radıyallahu anh) nakledilen hadiste ise Allah Resûlü şöyle buyurur: "Size arşı taşıyan meleklerden bahsetmem konusunda bana izin verildi. Onlardan her birinin kulak memesi ile boynunun arasındaki mesafe kuş uçuşuyla yediyüz yıldır.[290]

Son olarak şunu belirtelim; Arş'ı yüklenip taşıyan meleklerin sûretlerinin ve keyfiyetlerinin hakikatında bazı âlimler bahis mevzuu etmişlerse de aslında bu gibi şeylerin keyfiyetlerinden bahis açmada amel ve itikadî yönden bir fayda yoktur ve sadece esasına inanmak kâfidir.

---

287 Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, 2/877.
288 *Râzî, a.g.e.*, 30/109.
289 *Nesefî, a.g.e.*, 3/578; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/346; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/24; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/266; Taberî, *a.g.e.*, 29/33; *Suyûtî, a.g.e.*, 6/261.
290 İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/415.

يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لاَ تَخْفَى مِنْكُمْ خَافِيَةٌ "*O gün bütün yaptıklarınızla Allah'a arz olunursunuz; öyle ki sizden en ufak bir şey bile gizli kalmaz.*"

Bu arzın keyfiyeti Kehf sûresinde şu şekilde gelir; وَعُرِضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا "*Hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna arz olundular.*" (Kehf, 18/48) Buradaki arz, hesaptan mecaz olup meselâ bir hükümdara askerlerinin durumunu göstermek için arzolunmalarına teşbih edilmiştir.[291]

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) arz hususunda şöyle buyurur:

"*Kıyamet gününde insanlar üç defa arzolunurlar. Bunlardan ilk ikisinde cidal ve mazeret vardır. Üçüncüsüne gelince o an, sahifeler uçuşur ve kurtuluşa eren kitabını sağından, helâk olan da solundan alır.*"[292]

Hiçbir şeyin gizli kalmayıp, Kur'ân'ın dediği يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ "*bütün sırların meydana döküldüğü o gün*" (Tarık, 86, 9) hakkında Hz. Ömer de der ki:

"*Hesaba çekilmeden kendinizi hesaba çekiniz, tartıya konulmazdan evvel kendinizi tartınız. Bugün kendinizi hesaba çekmeniz, yarın hesaba çekilmenizden sizin için daha hafiftir. Büyük huzura çıkarılış günü için süsleniniz. O gün siz, huzura alınırsınız ve hiçbir şeyiniz gizli kalmaz.*"[293]

Bu arzolunmanın hemen akabinde insanlar iki gruba ayrılırlar. Bunlar, aşağıda geleceği gibi kitaplarını sağından ve solundan alanlardır:

---

[291] *Âlûsî, a.g.e.*, 9/155; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/346; *Nesefî, a.g.e.*, 3/578; *Râzî, a.g.e.*, 30/109; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/24; Tantavî, *a.g.e.*, 23/253.

[292] *Tirmizî*, Kıyâme, 4; *Müsned*, 4/414.

[293] İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/415.

4. Kitabı Sağından Verilenler

ÂYET 19-24

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ ۞ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ ۞ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۞ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ۞ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ۞ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ.

Hesap defteri sağ tarafından verilen neşelenir ve: "İşte defterim! Buyurun okuyun, inceleyin! Zaten ben hesabımla karşılaşacağımı biliyordum!" der. O artık mutluluk veren bir yaşayış içindedir. Çok güzel ve pek kıymetli cennet bahçelerindedir. Meyveleri hemen el ile koparılacak durumdadır. Kendilerine şöyle denilir: "Geçmiş günlerinizde yaptığınız güzel işlerden dolayı afiyetle, yiyin, için!"

Kur'ân'da mücmel-mübeyyen âyetler vardır. Mücmel; mübhem olan lafızlardır ki; ondan ne kastedildiği hemen anlaşılmaz, mübeyyen ise açıklamak, beyan etmek mânâsına gelir. Mübeyyen âyet, kapalı bir âyeti ya muttasıl veya ayrı olarak açıklar.[294]

Üç sûrede geçen "ashabü'l-yemin" veya ismi mekan olarak da kullanılan أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ "ashabü'l-meymene"[295] kelimelerinin açıklaması bu sûrede yapılmaktadır. Sağ ashabı, "مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ" –kitaplarını sağdan alanlardır. Yoksa bazı meâllerde rastlanıldığı gibi "Ashabü'l-yemin" ve onun zıttı "Ashabü'ş-şimal" sağcılar ve solcular demek değildir.[296] Istılah olarak günümüzde kullanılan "sağcılar" ve "solcular" kavramları ile Kur'ânî kavramların hiç-

[294] *Suyûtî, a.g.e.*, 2/24; *Sâlih, a.g.e.*, s. 308; *Zerkânî, a.g.e.*, s. 323.
[295] Bkz. Vâkıa, 56/8, 27; Müddesir, 74/39; Beled, 90/18.
[296] Bir kısım Kur'ân meallerinde bu tür spekülasyonlarla karşılaşılmaktadır. Bkz. Güneş Gazetesi 29 Mayıs 1991.

bir ilişkisi bulunmamaktadır. Sağcı ve solcu tabirlerinin bugün dahi anlamları net olarak ortaya konamazken nasıl olur da Yüce Rabbimizin tabir ettiği "ashabü'l-yemin", "ashabü'l-şimal" gibi ifadelerin karşılığı olabilsin. Kur'ân "ashabü'l-meymene"nin tanımını çok açık olarak kendisi yapmaktadır:

مَا الْعَقَبَةُ ۞ فَكُّ رَقَبَةٍ ۞ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ۞ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ ۞ أَوْ مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ۞ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ۞ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ "*Sarp yokuş, bilir misin nedir? Sarp yokuş: bir köleyi, bir esiri hürriyetine kavuşturmaktır! Kıtlık zamanında yemek yedirmektir. Yakınlığı olan bir yetimi, ya da yeri yatak, (göğü yorgan yapan, barınacak hiçbir yeri olmayan) fakiri doyurmaktır. Hem sarp yokuş: Gönülden iman edip, birbirlerine sabır ve şefkat dersi vermek, sabır ve şefkat örneği olmaktır. İşte hesap defterleri sağ ellerine verilecek olanlar bunlardır.*" (Beled, 90/12, 18)

Daha ziyade Türk devlet geleneğinde bir anlamı olan sağ taraf kavramı hakkında Hamdi Yazır şöyle demektedir: "*Meymene; yemin yeri yani sağ kol, sağ taraf yahut meymenet, yümn-i bereket mânâlarına gelir. Sağ taraf, mecalis ve mehafilde tazîm ve ihtiram mevkii olduğuna göre Ashab-ı Meymene ihtiram mevkiinde bulunan yüksek haysiyet sahipleri demek olur. Aynı zamanda bu gibi kimseler hayra yarar, kendilerinden istifade olunur nafi zatlar olmak hasebiyle meymenetli de olurlar.*"[297]

"Ashabü'l-yemin" veya Ashabü'l-meymene" Razî'ye göre, ya kitaplarını sağdan aldıklarından veya sağlarından Allah'ın nuru yansıdığından bu ismi almışlardır.[298] Nitekim bunu teyid eden âyet şöyledir:

---

[297] Elmalılı, *a.g.e.*, 7/4739.
[298] *Râzî, a.g.e.*, 30/109.

يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ "*(Gün gelecek,) önlerinde ve sağ taraflarındaki nurlarıyla, koşarcasına (cennete doğru ilerlediklerini göreceksin).*" (Hadid, 57/12)[299]

Kitabın sağdan verilmesi tabirinde birtakım nükteler vardır; önce insanın bir işini kendi eliyle yapması kesbetmesi demektir. Sağ eliyle yapması sağlam, dürüst, uygun ve kendi lehinde olması, sol eliyle yapması da tersine yapması, ihmal etmesi, başkasından umması mânâlarını ifade eder. Onun için hasenat yazan melek sağda seyyiat yazan melek solda tabiri çok yaygındır.[300]

Sağdan verilen bu kitab, insan ömrünün hasılı olan amel defteridir. Dünyada yaptığı her şey, gece-gündüz meleklerin kaydettikleri büyük defterdir. İsra sûresinde bundan bahsedilir:

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا "*Her insanın vebalini, kendi nefsine bağladık, (her insan yaptıklarına göre muamele görür). Nitekim kıyamet günü önüne açılan bir defter çıkaracağız.*" (İsra, 17/13)

Müfessir Âlûsî, âyetin tefsirinde şu anekdotu kaydediyor: "70 bin kişi cennete suâlsiz olarak girecektir. Bunların başında da Hz. Ebû Bekir gelir, kendisine kitabı sağından verilen ilk insan Ömer b. Hattab'dır. Onun güneşin parıltısına denk parlaması vardır. Ömer'den sonra Ebû Seleme b. Abdul-Esed girer. Kitabı soldan verilene gelince o da Ebû Seleme'nin kardeşi Esved b. Abdü'l-Esed'dir."[301]

Ebû Derda rivayet eder ki; "Allah Resûlü'ne bir adam şöyle dedi; Nûh ile senin aranda bunca millet varken sen ümmetini

---

299 Ayrıca bkz. Tahrim, 66/8.
300 Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5327.
301 *Âlûsî*, *a.g.e.*, 9/161; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/269

nasıl tanıyacaksın Ya Resûlallah? Allah Resûlü de: 'Onlar başkaları gibi değildir, ben onları abdest azalarının parıltısı ve kitaplarını sağdan almaları ile tanırım"[302] buyurur.

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ Bu ve bundan sonraki âyetlerde terğîb ve terhîb vardır. Maddî ve mânevî nimetlere boğulan kul: "Hâümü" ile başlayan âyetin işareti ile sanki seyircilere gösteriliyor.[303]

"Hâümü"deki (Ha) zamiri, Türkçede "ha sana, ha size" dediğimiz gibi "al işte, alın işte" veya "gel bak, gelin bakın" meâlinde emir mânâsına isim fiildir.[304]

"هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ" … bunu söyleyenin kimle konuştuğu İnşikak sûresinde geliyor: Sınıfını iyi bir derece ile geçen ya da sonunda büyük ödül olan bir yarışmada kazananın sevinçle âilesinin yanına gitmesine benzer bir şekilde, hisleri okşayan Kur'ân ifadesi şöyledir: وَيَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا "*Ve ailesine sevinç içinde döner.*" (İnşikak, 84/7)

Yani kendi beraat fermanını alınca, mutlu ve sevinçli bir vaziyetle ailesinin yanına döner, onlara; "هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ" der! Alın okuyun işte kitabım!

Abdullah b. Hanzala'nın rivâyet ettiği hadiste; Cenab-ı Hak kulunu huzuruna alır. Kötülüklerini eline verdiği sayfanın dışında gösterir. Ve ona sen bunları yaptın mı? der. O da: Evet Rabbim, der. Bunun üzerine Hak Teâla; ben bu yaptıklarınla seni rezil rüsvay etmem, seni bağışladım gitti, buyurur. İşte o zaman kul der ki, 'Alın işte okuyun kitabımı'. Doğrusu bir hesaplaşma ile karşılaşacağımı sanıyordum."[305]

---

302 Buhârî, *Vudu*, 3; Müslim *Tahâre*, 34, 39; Tirmizî, *Cum'a*, 74; Nesei, *Tahâre*, 109; İbn Mâce, *Tahâre*, 6, *Zühd*, 3, 6, 34; *Muvatta*, *Tahâre*, 28; *Müsned*, 189, 207.

303 Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 325

304 Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5329.

305 *İbn-i Kesir*, *a.g.e.*, 4/415; *Suyûtî*, *a.g.e.*, 6/261.

Burada görülen şey, kulun Rabbine karşı beslediği hüsn-ü zannın faydasıdır. Hasan Basri; "Mü'min Rabbi hakkında hüsn-ü zan besler ve bu hüsn-ü zandan dolayı amelini süsler, güzel yapar. Münafık ise Rabbi hakkında su-i zan besler ve bu kötü zandan dolayı kötü amel işler."[306] der.

قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ O cennetin meyveleri sarkmıştır. Meyvelerin sarkması tam bir cennet tablosudur. Oturanlar, ayakta olanlar, uzanmış yatanlar, rahatça uzanıp o meyvelerden alıp istifade ederler.[307]

Selman-ı Farisî şöyle rivayet eder: "Cennete ancak şöyle bir beraat ile girilebilir; 'Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, bu, Allah Teâlâ'tan falan oğlu falancaya yazılmış bir beraattir. Onu meyveleri sarkmış, yüksek cennete sokun."[308]

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا - Dünyada iken yaptıklarınıza bir karşılık olarak burada yiyiniz, içiniz." âyetindeki emir sigası vücub ifade etmez. Bu, ihtiyaridir.[309] İbn-i Abbas bu âyetin oruç tutan kimseler hakkında olduğunu söyler.[310]

Belirtilmesi gereken bir diğer husus da bu âyetin tefsirinde bazı müfessirler şu kaydı eklerler; "Dünya yiyeceklerinin aksine, cennette, yiyip içmenin akabinde def-i hacet bulunmamaktadır."[311]

---

306 *Şevkânî, a.g.e.*, 5/284; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/270.
307 *Râzî, a.g.e.*, 30/113; *Nesefî, a.g.e.*, 3/570; *Suyûtî, a.g.e.*, 6/262; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/25; Taberî, *a.g.e.*, 29/34; Tantavî, *a.g.e.*, 23/253; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/348; *Hâzin, a.g.e.*, 6/348.
308 İbn-i Kesir, *a.g.e.*, 4/415; *Suyûtî, a.g.e.*, 6/262.
309 *Râzî, a.g.e.*, 30/112.
310 *Nesefî, a.g.e.*, 3/570; *Suyûtî, a.g.e.*, 6/262; *Şevkânî, a.g.e.*, 5/284; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/69.
311 Taberî, *a.g.e.*, 29/34; *Tabressî, a.g.e.*, 9/521.

ÂYET 25-32:

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَهْ ۞ وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيَهْ ۞ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ۞ مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ ۞ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَهْ ۞ خُذُوهُ فَغُلُّوهُ ۞ ثُمَّ الْجَحِيمَ صَلُّوهُ ۞ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ.

"*Ama hesap defteri sol tarafından verilen kimse: "Eyvah der, keşke verilmez olaydı bu defterim! Keşke hesabımı bilmez olaydım! N'olurdu, ölüm her şeyi bitirmiş olaydı! Servetim, malım bana fayda etmedi! Bütün gücüm, iktidarım yok oldu gitti!" Allah cehennem bekçilerine emir verir: "Tutun bağlayın onu, kelepçeleyin!" Sonra da cehenneme fırlatın! Sonra da onu, yetmiş arşınlık zincire vurun!*"

Kitabın insana sağından verilmesi, solundan veya arkasından verilmesi ya gerçekten maddî olarak gerçekleşecektir ya da bir temsil mahiyetinde olup Arap dilinde kullanılan bir ıstılahtır. Istılah olarak sağ; hayra, sol ise şerre işaret eder.

Kur'ân, cennete âit bilgileri dâima cehenneme âit olanlarla birlikte verir. O, cennettekileri övmeksizin cehennemlikleri kınamaz, azaplar nimetlere cevap verir. Eğer işkencenin ebediliğinden bahsediliyorsa, zevklerin sonsuzluğuna dâir bir îma hemen onu takip eder. Bu paralellik o derece açıktır ki; bir parçanın devamını, verilerini zıtlarıyla değiştirerek, aşağı-yukarı tahmin etmek her zaman mümkündür.

Kitabı sağından verilenlere nazaran solundan alanlar daha mufassal ve uzun anlatılır. Edebî güzellik, vicdanî te'sir, dinî gâye bunun böyle olmasını gerektirir. Durumun uzaması, kastedilen maksadı daha güzel tasvir eder. Burada kelimelerin tonu,

ifadelerin ritmi oldukça uyumlu ve ahenklidir. Boyu yetmiş arşın olan zincirle sahneyi uzatmak çok etkileyicidir. Aslında bir arşın zincir yeter, ancak böyle her şeyi uzun göstermek, seyirciler önünde sahneyi uzattıkça uzatmak tesir yönünden ayrı bir uyum arz eder.[312]

"Ashabü'ş-şimal" ve "Ashabü'l-meş'eme" kelimelerinin izahı için, kitabı sağından verilenler hakkında söylenenler geçerlidir. Ancak burada başka bir mesele daha var. Kur'ân da kitaplarını sağdan alanların karşısında hep, soldan alanlar tabiri kullanılır.[313] İstisnai olarak İnşikak sûresinde; وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ "*Hesap defteri arkasından sol eline verilen kimse ise.*" (İnşikak, 10) tabiri kullanılır.

Soldan verilme ile arkadan verilme arasında bir fark var mıdır? Kur'ân-ı Kerim bazen aynı tekrarları sıkca kullanırken bazen de dikkatleri çekmek için aynı mânâya gelen farklı tabirleri zikreder.

Kadı Beyzavî ve Nesefî'nin ifade ettikleri gibi "وَرَاءَ ظَهْرِهِ" tabiri yine soldan verilme mânâsına gelir. Yani, kitabları kendilerine arkanın solundan takdim olunur,[314] demektir.

"Kitâbiyeh-Hisâbiyeh-Mâliyeh-Sultâniyeh" fasılalarında (Ha) lar fetha üzerine vakf için ha-i sakittir. Daima sakin okunur. Aslî kelime "Kitabiye-Hisabiye-Maliye-Sultaniye"dir.[315]

Kur'ân'da umumiyetle azap şekilleri nimet şekillerinden çok daha ayrıntılı anlatılır. Çünkü azabı anlatırken uzatmak, hisse daha çok tesir eder, ruhta daha fazla korku uyandırır.[316] Bu bölümdeki âyetlerin akla getirdiği bir diğer husus da bedeni

---

312 *Kutub, Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 326.
313 Bkz. Vâkıa, 56/8, 27, 41; Beled, 90/19.
314 *Nesefî, a.g.e.*, 3/578; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/479.
315 *Tabressî, a.g.e.*, 9/522; Elmalılılı, *a.g.e.*, 8/5333.
316 *Kutub, Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 97.

azabın şiddetidir. Bu durum, "cahîm" kelimesi ile anlatılır. Çünkü "cahîm", cehennemin en şiddetli tabakasının adıdır.[317] Kitaplarını soldan alanlar Kur'ân'ın başka âyetlerinde "Ashabü'l-cahîm" olarak da ele alınmaktadır.[318] Aynı şekilde "Seb'ûne zirâen" tabiri de bedenî azabın şiddetine destek vermektedir.

"سَبْعُونَ ذِرَاعًا " âyeti tıpkı إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً - *Yetmiş kere bile istiğfar etsen.*" (Tevbe, 9/80) âyetinde olduğu gibi çokluktan kinayedir.[319] Çünkü Araplar 7, 70, 700 gibi ifadeleri kesret ifade eden şeyler için kullanırlar.[320]

İbn-i Kesir'in İbn-i Ebi'd-Dünya'dan naklettiği hadis bedenî azabın şiddetine delâlet etmektedir: "*Dörtyüz bin melek onları cehenneme atmak için işe koyulurlar. Bulunan her şeyi atarlar. O* "*benden sana ne*" *der. Melek* "*Rabbin sana kızgındır, (bugün) her şey aleyhinedir*" der.

Fudayl b. Iyaz der ki: "*Allah 'onu alın, bağlayın' buyurunca yetmiş bin melek ona doğru koşar, her biri boynuna zinciri geçirmek için çalışır.*"[321]

Kitaplarını sağdan ve soldan alanların karşılaştıkları manzara, Hâkka sûresiyle benzerlikler gösteren Vâkıa sûresinde daha çarpıcı ifadelerle anlatılmaktadır. Hâkka sûresinde genel ifadeler kullanılırken, bu sûrede ayrıntı ve teferruata girilir..

Burada, kitapların solundan alanların maruz oldukları azab biraz da ruhanidir. Çünkü iki yerde tahassür ve pişmanlık ifadesi olan "Leyte" ibaresi geçer ki, bunun dilimizdeki karşılığı "keşke!"dir.

---

317 *Nesefî*, *a.g.e.*, 3/578; Beyzâvî, *a.g.e.*, 6/348; Ebu's-Suûd, *a.g.e.*, 5/26; *Tabressî*, *a.g.e.*, 9/522; *Şevkânî*, *a.g.e.*, 5/285; *Râzî*, *a.g.e.*, 30/113.
318 Bkz. Bakara, 2/119; Mâide, 5/10, 86; Tevbe, 9/113; Hac, 22/51.
319 Merağî, *a.g.e.*, 29/60.
320 Elmalılı, *a.g.e.*, 8/5334.
321 *İbn-i Kesir*, *a.g.e.*, 4/416.

Bu âyet münasebetiyle Dahhak, Muhammed b. Kab el-Kurazî, Rebi b. Enes ve Suddî; "*Keşke ölümden sonra bir daha hayat olmasaydı*" kaydını ilave ederler.

Katade ise "*Bu bir ölüm temennisidir. Halbuki onlar dünyada ölmekten nefret ettikleri kadar, hiçbir şeyden nefret etmezlerdi*" der.[322]

Fahreddin Razî يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ "*N'olurdu, ölüm her şeyi bitirmiş olaydı!*" âyeti için der ki; buradaki zamir iki türlü düşünülebilir. Bir, ölüme (yani Kâdiyeh) kelimesine raci olabilir. Ya da kitabını müteala ettiği andaki hâlete racidir.[323] Bunlardan hangisi olursa olsun herhalükarda ciddî bir tahassür ifade edecek ve ruhani azabın korkunçluğunu hatırlatacaktır. Çünkü ruhanî azap, cismanî azaptan daha korkunç ve daha kalıcıdır."[324]

مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيَهْ -"*Servetim, malım bana fayda etmedi!*"

Âyette geçen (Mâ) ism-i mevsulü ya nafile ya da istifhamiyedir. Nafiye olarak düşünüldüğünde, "Malım benim hakkımda bir şeyi önleyemedi" anlamında; istifhamiye olarak düşünüldüğünde ise "Malım benden ne giderdi ki?" şeklinde olur.[325]

Âhirette, mal ve evlat sebebiyle insana ârız olan kuvvet ve başkasının üzerindeki tasallut hiçbir fayda sağlamayacak bir saltanattır.

"Huzuhu-Feğulluhu-Salluhu-Feslükuhu" ifadeleri hep kitabı solundan alan kimseler içindir. Buradaki zamirin Ebû Cehil'i kastettiğini söyleyenler[326] olmuşsa da, âyetin sibakından bu mânânın uygun düşmeyeceği açıktır. Yani tutulup derdest edildikten sonra

---

322 *İbn-i Kesir*, *a.g.e.*, 4/416.
323 *Râzî, a.g.e.*, 30/113; *Şevkânî, a.g.e.*, 5/285.
324 *Râzî, a.g.e.*, 30/113; Merağî, *a.g.e.*, 29/59.
325 *Şevkânî, a.g.e.*, 5/285; Ebu's-Suûd, *a.g.e.* 5/26.
326 *Suyûtî, a.g.e.*, 6/262.

cehenneme atılanlar, kitabını sol taraftan alan herkestir. Her asrın Ebû Cehil ve benzerleri de bu manaya dâhildir.

ÂYET 33-37:

إِنَّهُ كَانَ لاَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ ۞ وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۞ فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ ۞ وَلاَ طَعَامٌ إِلاَّ مِنْ غِسْلِينٍ ۞ لاَ يَأْكُلُهُ إِلاَّ الْخَاطِئُونَ.

"*Çünkü o, büyükler büyüğü Allah'a inanmazdı. Çünkü o, fakiri doyurmayı teşvik etmezdi. Bugün artık burada onun bir dostu olmaz. Yiyecek olarak da cehennemliklerin irininden başka bir şey bulamaz. Onu, büyük şirk suçunu işleyenlerden başkası yemez.*"

Biraz yukarıda anlatılan cezanın sebebi olarak burada iki husus gösterilir. Biri, Allah'a îman etmeme; diğeri de fakiri gözetmemektir. Kulun böyle şiddetli azaba düçar olması bunun ana sebebidir.[327]

Bir başka husus, miskinlere (kimsesizlere) it'amda bulunmayı yasaklayıp engellemenin büyük bir cürüm olduğuna dair kuvvetli bir delil sunulmasıdır.[328]

Ashab-ı Kiram'dan Ebu'd-Derda (radıyallahu anh) hanımına, "*fukara için çorbayı çok pişirmesini tenbih ederek, zincirin yarısını iman ile çıkardık, kalan yarısını da çıkarmayalım mı?*" der.[329]

Bu âyetlerde kıyametin çok korkutucu yönünü gözler önüne seren bir kelime daha var: "غِسْلِينٍ – Ğıslîn." Bu kelimenin üzerinde durmak gerekir.

Kur'ân'ın ifadeleri içinde en şerli taam ikidir; biri "ğıslîn" diğeri ise "zakkum"dur. Katade "ğıslîn" hakkında cehennem

---

[327] *Zemahşerî, a.g.e.*, 6/152

[328] *Nesefî, a.g.e.*, 3/580; *Zemahşerî, a.yer*

[329] *Suyûtî, a.g.e.*, 6/263; *Nesefî, a.yer*

ehlinin yiyeceklerinin en kötüsüdür derken, Rebi b. Enes ve Dahhak bunun cehennemde bir ağaç olduğunu söylemişlerdir.

İbn-i Ebi Hâtim ise; "Babam bana İbn-i Abbas'tan nakletti-ki o, 'ben 'ğıslîn'in ne olduğunu bilmem. Ancak onun 'zakkum' olduğunu sanıyorum', demiştir.

Şebip b. Bişr de İkrime tarikiyle İbn-i Abbas'tan, "ğıslîn" cehennem ehlinin bedeninden akan kan ve sarı su olduğunu nakleder.[330]

Ali b. Ebû Talha da yine İbn-i Abbas'tan naklen der ki; "ğıslîn" cehennem ehlinin vücudundan akan irindir. "لاَ يَأْكُلُهُ إِلاَّ الْخَاطِئُونَ"[331]

Bilerek günah işleyene (hâti) denir. Kasıt olmaksızın günah işleyene (muhti) denir. Bunun için burada (muhti) değil de (hâtiun) tercih edilmesi ayrıca calib-i dikkattir.[332]

Bu âyet, sûrenin başında Firavn ve öncekiler ve de Lût kavmine âit olan وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمَنْ قَبْلَهُ وَالْمُؤْتَفِكَاتُ بِالْخَاطِئَةِ "*Firavun da, ondan öncekiler de, altüst edilip yerin dibine geçirilen Lût milletine ait kasabaların ahalileri de hep o günaha (yani şirke) girdiler.*" âyetini hatırlatmaktadır. Çünkü (hâtiun), (hâti') kelimesinin cemidir. Böyle olunca Firavun, Lût kavmi gibiler bilerek tekzib ve isyan hatasına düşmüşlerdir.

Buraya kadar arz edilenlerin böylesine dehşet verici bir şekilde gözler önüne serilmesi lüzumludur. Zira o günkü toplumun katı, inatcı ve azgın bir güruh olmaları, büyük bir sarsıntı ile kendilerine gelmeleri için bu tür sahnelerin gösterilmesine ciddi ihtiyaç vardır.[333]

---

330 *İbn-i Kesir*, *a.g.e.*, 4/416; *Nesefî, a.g.e.*, 3/580; *Âlûsî, a.g.e.*, 9/159. Ayrıca Ferrâ, muazzeb olan cehennem ehli kaydını eklemektedir.

331 *Ebu Hayyân*, *a.g.e.*, 8/326; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/273; Taberî, *a.g.e.*, 29/41.

332 Sâbûnî,*Safvet*, 3/438.

333 *Kutub, a.g.e.*, 6/3683.

5. Şerefli Peygamber ve Yüce Kitab

ÂYET 38-43:

فَلاَ أُقْسِمُ بِمَا تُبْصِرُونَ ۞ وَمَا لاَ تُبْصِرُونَ ۞ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۞ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ ۞ وَلاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ۞ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

"Yok, yok! gördüğünüz ve göremediğiniz âlemlere yemin olsun ki! Bu Kur'ân, pek değerli bir elçinin sözüdür. O, bir şairin sözü değildir, inanmanız ne de az sizin! O bir kâhinin sözü de değil! Ne de az düşünüyorsunuz! O, Rabbülâlemin'den indirilen bir derstir."

(La) edatı burada nefy değil aksine te'kid ifade etmektedir. Görülen ve görülmeyen şeylere kasem, dikkat çekici bir durumdur. Okuyan ve dinleyen adeta pür dikkat bekliyor. Yani, sizin şimdiye kadar gördüğünüz, halen görmekte bulunduğunuz ve şimdi görmeyip ileride göreceğiniz daha neler var neler. Geçmişte, şimdi ve gelecekte sizin göreceğiniz hakikatler, acı-tatlı ne olaylar ve ne hikmetler var.[334]

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ *"Bu Kur'ân, pek değerli bir elçinin sözüdür."* Âyetteki "Resûl" hakkında farklı görüşler söz konusudur: Kurtubî ve Nesefî bunun Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) olduğunu ifade ederken Zemahşerî ise Cebrâil olduğunu söylemektedir.[335]

Her ne kadar Tekvir sûresinde:

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۞ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ۞ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ۞ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ۞ وَلَقَدْ رَآهُ بِالأُفُقِ الْمُبِينِ ۞ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ۞ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ *"Kur'ân, değerli bir Elçinin (Cebrail'in) getirip*

334 *Âlûsî*, a.g.e., 9/161; *Nesefî*, a.g.e., 3/580.

335 *Zemahşerî*, a.g.e., 6/153; *Nesefî*, a.g.e., 3/581.

okuduğu sözdür! O Elçi ki çok kuvvetlidir. Yüce Arş sahibi Allah'ın nezdinde pek itibarlıdır. Göklerde ona itaat edilir, vahiyler ona emanet edilir. Şunu da bilin ki, içinizden biri olan bu arkadaşınız deli değildir. O, vahyi getiren elçi Cebrail'i, apaçık ufukta görmüştü. O, vahiy hususunda cimri davranan, vahyi sizden esirgeyen bir zat değildir. Vahiy hakkında her türlü töhmetten de uzaktır. Bu söz, hele hele, kovulmuş şeytanın sözü hiç değildir!"

Elmalılı Hamdi Yazır merhum bu âyetin tefsirini şöyle yapar: "*Kur'ân muhakkak kerim, tekrime, ihtirama şayan, kerem ve keramet sahibi yüksek bir resûl'ün, büyük bir hak elçisinin getirdiği sözdür. O, tekzib değil, saygı ile, inanç ile dinlenmesi lâzım gelen bir sözdür. Çünkü elçinin sözü onu gönderenin sözüdür. Burada resul-i kerimden murad Hz. Peygamberdir. Tekvir sûresindeki resul-i kerim Cebrail olduğu cihetle, Hâkka sûresinde öyle olmasına zahib olanlar olmuşsa da her iki sûrede karineler arasında fark vardır. Tekvir sûresinde sahibüküm buyrulan Hz. Peygamber'in ufuk-i mübinde gördüğü kuvvetli resul-i kerimin Allah tarafından peygambere gelen Cebrail olduğu zahirdir. Halbuki onun şair, kahin olmadığını söyleyen âyetler burada Hz. Peygamberin kerametini beyanda zahirdir. O Kur'ân-ı Kerim bir peygamber'in tebliğidir.*"[336]

Bu âyetler Hz. Ömer'in Müslüman olmasına sebep olarak zikredilir. Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde Hz. Ömer der ki: "*Müslüman olmadan önce Resûlullah'a karşı koymak için Mescid-i Haram'a gitmiştim. Bir de geldim ki Allah Resulü benden önce gelmiş, arkasına gizlendim. Hâkka sûresini okumaya başladı. Kur'ân'ın üslubuna şaşırmıştım. Kendi kendime bu, şair sözüdür dedim. O anda* وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ *âyetini okudu. Ben de kendi kendime kâhindir, dedim. O anda da* وَلاَ بِقَوْلِ كَاهِنٍ

[336] Elmalılı, a.g.e., 8/5342.

âyetini sonuna kadar okudu; işte o anda itibaren bu dinin sevgisi gönlüme girmeye başladı.”[337]

“قَلِيلاً مَا تُؤْمِنُونَ“ ve “ قَلِيلاً مَا تَذَكَّرُونَ ” gibi ifadeler îmansızlık ve düşüncesizlik mânâlarına gelir. Kullanılan ifadelerin karşılığı tam da buna tekabül eder.

Müşrikler Hz. Peygamber ve Kur’ân hakkında ağızlarına geleni söylemişlerdi. Menşei itibariyle bu kelâmın beşer kelâmından üstün olduğu aşikar iken, basit bir şüphenin tesiriyle şairdir, kâhindir diye iftiralar atmışlardı. Çünkü onların zannına göre şairler birtakım cinlerle görüşür ve üstün sözler söylerlerdi. Kâhinlerin de cinlerle ilişkileri vardı. Bunu gerçek ötesine götürmekteydiler. Bu şüphe Kur’ân’ın ve getirdiği risaletin tabiatını, şairliğin ve kâhinliğin mahiyetini en basit şekilde düşünmekle ortadan kaldırılabilirdi. Oysa onlar bunu yapmadı. Çünkü düşünme melekesini kaybetmişlerdi.

Cahiliyye devri şiirinin parlak hayallere dayanan, güzel tasvir ve ifadelere yer veren bir musikî âhengi vardı. Ne varki, bununla Kur’ân-ı Kerim’i birbirine karıştırmamak gerekirdi. Çünkü aralarında çok köklü farklar bulunmaktaydı. Çünkü Kur’ân değişmez gerçeklere dayanan, toplu bir nazariye getiren, Allah’ın varlığı fikrinden doğan kâinata ve hayata hükmeden mükemmel bir sistem getirmekteydi. Şiir ise kabaran duygulardan, coşan heyecanlardan ibaretti. Hayatı hep aynı açıdan gören derli toplu sürekli bir görüş getirdiği varit değildi. Seven ve öfkelenen, üzülen ve coşan, hoşlanan ve hoşlanmayan hallere göre müteessir olup sürekli değişen bir görüş açısını terennüm ederdi.[338]

Bir başka husus da Kureyşliler her ne kadar şüphe içinde olsalar da hiçbir zaman Hz. Peygamber’i reddederken kâhin ya

[337] *İbn-i Kesir, a.g.e.*, 4/416.
[338] *Kutub, a.g.e.*, 6/3676.

da şair gibi yaftalar pek kullanmazlardı: Birgün Kureyşlilerin yaşlıları, Velid b. Muğire'nin yanında toplanmışlardı. O sırada Hac mevsimi idi. Velid toplanan kalabalığa şöyle dedi; "Hac mevsimi geldi. Biraz sonra Arab kabileleri buraya gelecekler. Bu arkadaşınızın[339] durumunu da işitmiş bulunuyorlar. Buna karşı görüş birliğine varalım. Birbirinizi yalanlamamak için birinizin söylediğini diğerinin reddetmemesi için hep aynı şeyleri söyleyin. O zaman kalabalık Velid'e seslenerek: Ey Ebû Abd-i Şems! Sen bize bir görüş belirt, biz de onu kabul edelim dedilerse de Velid, hayır siz söyleyin ben sizin söylediğinizi dinleyeyim dedi. Kalabalıktan bir kısmı ona kâhindir diyelim dedilerse de Velid dedi ki; Hayır o kahin değildir. Çünkü biz kâhinleri gördük. Onun okudukları kâhinlerin okuduklarına ses bakımından da uyumluluk bakımından da benzemez. Bunun üzerine delidir diyelim dedilerse de Velid, hayır o deli değildir. Çünkü biz delileri gördük ve biliriz. Onda delilerin hallerinden, vesvese ve sıkıntısından eser yok. Öyleyse şairdir diyelim dediler. Velid o şair değildir, dedi. Biz şiir'in recezini, hezecini, garibini, makbuzunu, mebsutunu biliriz. Binaenaleyh onun söyledikleri şiir değildir. O takdirde sihirbazdır diyelim dediler. Velid, yine o sihirbaz değildir, dedi. Çünkü biz sihirbazları ve yaptıkları sihirleri gördük. Bunun yaptığı sihirbazların üfürüklerine, düğümlerine benzemiyor. O zaman toplanan halk sen söyle Ey Ebû Abd-i Şems! Ne diyelim? dediklerinde Velid şöyle karşılık verdi: "Allah'a yemin ederim ki; onun sözlerinde ayrı bir parlaklık var. Kökü çok derinlere inmiş, dalı ise olgun bir hurma dalına benziyor. Sizin bunun hakkında söyleyeceğiniz en uygun söz onun sihirbaz olduğunu söylemenizdir. Sihir yaptığı kişi ile babasının, insanla kardeşinin ve koca ile

---

[339] Velid'in kastettiği arkadaşınız, Resûl-i Ekrem Efendimiz'dir (sallallahu aleyhi ve sellem).

karısının arasını açtığını büyü ile insanı akrabasına düşman ettiğini söylersiniz dedi. Bunun üzerine toplantıda bulunanlar dağıldılar. Hac mevsimi gelip de civardaki Arab kabileleri Mekke'ye gelmeye başladıklarında yolların kavşaklarına oturdular ve gelen her yabancıya Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında büyü yaptığını söylediler ve ona yaklaşmamalarını bildirdiler."[340]

ÂYET 44-52

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الأَقَاوِيلِ ۞ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۞ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ
الْوَتِينَ ۞ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ۞ وَإِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ ۞ وَإِنَّا
لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ۞ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ ۞ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ
۞ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ.

Eğer o resûl bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik. Sizden kimse de buna mani olamazdı. Şüphesiz o, müttakiler için bir irşaddır. Elbette sizden bazılarının Peygamberi "yalancı" saydığını biliriz. Şüphesiz o, kâfirler için büyük bir pişmanlık ve karşılaşacakları kesin bir gerçektir. O halde, (ey şanlı Elçi)! Haydi sen de Rabbinin yüce adını zikret!"

Sûrenin sonunda meselenin iç yüzü ve gerçek yapısı artık daha açık bir şekilde ortaya çıkıyor. Canlı kıyamet sahnelerinden sonra tehassür ifade eden bu âyetlerle sûrenin güçlü yapısı tam anlaşılır hale geliyor.

Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem), Kur'ân karşısında takınmış olduğu hürmetkar tavır, âdeta bir tale-

[340] *Kutub*, a.g.e., 6/3676.

benin hocasına karşı tavrına benzer. Bununla birlikte bu âyetlerde görüldüğü üzre, yer yer onu ikaz ve itâb eden âyetler de vardır. Bu durum özellikle onun, Kur'ân'da en küçük bir hissesinin olmadığına şahitlik etmektedir. Eğer Kur'ân kendisinden kaynaklanan bir kelam olsaydı, en azından bunları gizleyebilirdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisi hakkında hiç bu şekilde acı ifadeler kullanıp, böyle şiddetli bir tarzda itâb eder miydi? Bilakis bu hususlarda sükût etmekle kendisinin kusurunu örtmek ve çevresinin kendi fikirlerine olan saygı ve itibarını korumak endişesine düşmez miydi?[341]

لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ "*O'nu kuvvetle yakalardık.*" ifadesi kendilerini tanımayanlara mühlet vermeyen hükümdarların durumuna benzetilmektedir.[342]

44-47, âyetler arasındaki üslûp sanki gök gürlemesini hatırlatmaktadır. Bu îkaz öyle bir zirveye ulaşır ki, bunun yanında bütün tehditler önemsizdir.

Ayrıca karekteristik bir yapıya sahip olan "الْوَتِينَ -Vetin" kelimesinin seçimi de gayet uygundur."Vetin", kalbe bağlı hayat damarı, demektir. Onun kopması ile kişi, anında hayatiyetini kaybeder ve ölür.[343]

(Innehü)deki zamir ya Kur'ân'ın bizzat kendisidir. Ya da kıyamet gününe racidir.

Sûrenin son âyetleri ile meselenin hülasası yapılmış ve asıl maksat artık ortaya çıkmıştır.

Bazen şiddetli itaba maruz kalan Efendimiz'i (sallallahu aleyhi ve sellem), zayıf bir insan modeli olarak tasvir eden Kur'ân-ı

---

341 Draz, *en-Nebeu'l-Azim*, s. 18. (Tercemesi için bkz. Yıldırım, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, s. 34 vd.).

342 Meragi, *a.g.e.*, 29/63.

343 *Nesefî*, *a.g.e.*, 3/581; Kurtubî, *a.g.e.*, 18/278.

Kerim âyetlerini okuyan kimse, vicdanının derinliklerinde yaratıcının sıfatıyla yaratığın sıfatı, halikın zatı ile mahlukun zatı ve yüce Rabbin üslûbu ile kulun üslûbu arasındaki sonsuz farkı anlar.[344]

İşte sûrenin üslûbuna son derece uygun düşen bu âyetlerde gök gürlemesini andıran îkaz ve itab öyle bir zirveye ulaşır ki; bunun yanında tüm tehditler önemsiz kalır. İsra sûresinde buna yakın ifadeler kullanılır; "*Az daha onlar, seni sana vahyettiğimizden ayırarak ondan başkasını bize iftira ve isnad etmen için fitneye düşüreceklerdi. Eğer biz kalbine kuvvet vermemiş olsaydık, onlara bir parça meyledecektin. O takdirde de sana hem hayatın hem de ölümün azabını kat kat tattırırdık. Sonra bize karşı bir yardımcı da bulamazdın.*" (İsra, 17/73-75)

344 Sâlih, *a.g.e.*, s. 29.

Üçüncü Bölüm

KIYAMET OLAYININ İŞLENİŞİ BAKIMINDAN HÂKKA SÛRESİ

KIYAMET OLAYININ İŞLENİŞİ BAKIMINDAN HÂKKA SÛRESİ

Gerçekleşecek olan, “Hâkka” kıyametin adıdır. Hemen akabinde Âd ve Semûd kavminin inkârından bahsedileceği için bu kelimenin seçilmesi mâna bakımından tam denk düşmektedir. Onların yalanladığı kıyamet, hâkkadır. Yani hakikat olacak, gerçekleşecek olan şeydir. İlâhi adâletin, hayır ve şerre gereken karşılığın tahakkuk edeceği bir vakıadır.

Bu lafzı seçmenin tasvir bakımından büyük bir hikmeti olduğunu daha önce ifade etmiştik. Zira bu kelimenin kendine has bir tonu vardır. Bu kelime tıpkı büyük bir ağırlığı kaldırıp sonra yerine bırakmaya benzer. “Ha”nın “Elif”le yukarı çekilmesi ağırlığı yukarı kaldırmak gibidir. Ondan sonraki şeddeli “Kaf” ve “Kaf”a bağlı olan sakin “Te” ağırlığın yerine bırakılmasıdır. “Ha”, “Elif”le yukarı kaldırılıyor, “Kaf”a vurunca zak diye yerine oturuyor. Sonundaki durmayı temin eden yuvarlak “Te”, “He” sesi verdiğinden, nefes verir gibi hadisenin bittiğini çağrıştırıyor. Kur’ân kelimelerinin ve cümlelerinin tonu, mânâyı tasvir etmekte ve mânânın hisse tesirinde büyük rol oynuyor.

Sûrede bütün hava, korkutma, büyük göstermedir. Bu şekildeki ifade, bir taraftan olayın dehşet ve şiddetini hatırlatmakta, o olayı meydana getiren ilahi kudret şuurunu hissettirmekte,

diğer taraftan da, bu kudrete nisbetle şu insan varlığının pek zayıf ve cılız olduğunu anlatır. Kelimeler, tonlarıyla, mânâlarıyla, terkipteki şekliyle ve bütün terkibin işaretiyle bu havayı meydana getirmeye ve tasvir etmeye iştirak eder. Tek kelime ile başlıyor, "مَا الْحَاقَّةُ" bu, olayı idrak sahasından dışarı çıkartmak ve olayı zihinlerde büyütmek için bir soru getiriyor. İnsanın kendi kendine tahmin edip bunu bilemeyeceğini söylemek, olayın korku ve dehşetini daha da artırıyor.

"*Gerçekleşecek olanın ne olduğunu sana ne bildirdi?*" diyerek muhatabı bu soru ile baş başa bırakıyor, cevap vermiyor. Onu anlamayacağı ve anlamasına imkân olmayan korkunç bir hal karşısında bırakıyor ki; bu muazzam olayın korkusunu anlasın, biraz düşünsün; bu, güç yetmez hal etrafında aklını zorlasın.

"*Semûd ve Âd kavmi tepelerine inecek gerçeği yalanladılar.*" Sen Hâkka'yı bilmiyorsun. İşte o, Kâri'adır! Bir bilinmeyeni bir başka bilinmeyenle tefsir etmek suretiyle duyuların kapılarını çalıyor. Te'siri daha keskin hale getiriyor. Âd ve Semûd bu "Kâria"yı yalanlamıştı, peki sonunda ne oldu?

"*Bu yüzden Semûd kavmi zorlu bir sarsıntı ile yok edildi, Âd kavmi ise bu yüzden önünde durulmaz dondurucu bir rüzgârla yok edildi.*"

"Tâğiye" kelimesinin tonunda mânâsı gibi tuğyan, azgınlık, örtme ve taşkınlık vardır. "رِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ" terkibinde de böyle bir ton vardır. Özel olarak seçilmiş "Tağiye", "Rîhin sarsarın âtiye" kavramları Kâria'dan daha hafif ama bunlar Kâria'yı kavramaya yardım ediyor sanki. Çünkü bunlar da kâria cinsindendir. İşte Âd ve Semûd'a bu dünyada böyle hükmedilmiş, onlara bu kârianın bir parçası ile azab edilmiştir. Hâkka'yı tasvirden idrakin âciz ise o halde sayha-i tağiye ve rih-i âtiyeyi düşün. Bunlar da o hakka'nın küçük birer örneğidirler. Bunların verdiği korku ve ürpertiyi şu acaip tablo gözler önüne seriyor.

Allah onların kökünü kesmek üzere üzerlerine o rüzgârı yedi gece sekiz gün estirdi. Halkın, kökünden çıkarılmış hurma kütükleri gibi yere yıkıldıklarını görürsün. Artık onlardan arka kalmış bir şey görebilir misin?

Allah o fırtınayı yedi gece, sekiz gün köklerini kesmek üzere onlara musallat etti. Bir de, o kavmi o müddet zarfında yıkıla kalmışlar ve sanki içleri kof hurma kütüklerine dönmüş olarak görürsün. Şimdi onlardan bir kalıntı bulabiliyor musun?"

Yedi gece sekiz gün süren, her şeyi alt üst eden şiddetli fırtına manzarası ve ona yakalanıp içi boş hurma ağaçları gibi yıkılan milletin manzarası. Bak, işte onları görüyorsun, bu tablo karşısında sar'aya tutulmuşlar gibi yıkılakalan insanlar var. Devrilişleri içi kof hurma kütüklerine benziyor. Sonra sahneyi kapatıp soruyor: Artık onlardan bir kalıntı var mı? Hayır. Hiçbir iz yok. O halde düşün, ibret al, yüreğin bu korku ile dolsun, ruhun meçhul gaybe îman etmeye başlasın.

Sonra başka bir sahne daha geliyor. Bu hâkkanın dehşetini kârianın korkunçluğunu daha iyi belirtir. "Firavun ve ondan önce gelenler Lût kavmi kasabaları o yanlış işi getirmişlerdi." sanki o iş, alıp getirilen, götürülür tutulur bir cisim. "Firavun ve ondan öncekiler ve alt üst olmuş kasabalarda oturanlar da o hatayı getirmişlerdi. "Günahı tutup getirdiler. "Rablerinin resullerine isyan ettiler."

"Bunun üzerine rableri onları şiddeti arttıkça artan bir azabla yakaladı. Burada yakalama "Râbiyedir" yani şiddeti gittikçe artan isyana uygun bir yakalayıştır. Tâğiye ile uyum teşkil etsin diye bu kelimenin seçildiği hemen hissedilir; azgınlık nasıl büyür artarsa, bu da öyle artıyor. İkisi de şiddetleniyor, artıyor, taşıyor, mahvediyor. Manzaralardaki uyum büyük tabloda da söz konusudur.

Mademki korkunç tablolar, sahneler anlatılmaktadır. O halde

tufan, bu sahnelere en uygun düşen sahnedir. "Su azdığı zaman sizi süzülen gemide Biz taşıdık." ki bu olay sizin için ibret olsun, ondan öğüt alasınız, anlayan kulaklar bunu duysun bellesin.

Şimdi artık sınırlı olan insan hissi Hâkka'nın korkunçluğunu idrake hazırdır. Şimdi his, bu azgın, artıcı, her şeyi alt-üst edici korkunç tabloları seyretmeye hazırlanmıştır. İşte zamanı geldi. Büyük gösteri için her şey tamam, perde açılabilir:

"Sur'a bir üfürülüş ile üfürüldüğü, yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığı zaman, işte o gün beklenen olur, kıyamet kopar, gökler yarılır ve düzen bozulur."

Bütün bu olayların cereyan ettiği büyük sahneye bakıyoruz: Hâkka, Kâria, Tâğiye, Atiye, Râbiye, Dekketen Vahide, Vâkıa, ve Vâhiye kelimeleri arasında çok bedii bir uyum görülür. Kelimelerde, tonlarda, manzaralarda tam bir uyum vardır. Hepsi ayaklanan, azan, her şeyi altüst eden bir hali insanın gözü önüne getiriyor. Bunlar, insan ruhunu, genişlemesine ve derinlemesine dolduruyor ve insanı ta derinden sarsıp titretiyor.

Hiçbir sanatkâr ressam, yüksek azgın sayha, artan kuvvetli yakalama, sularında gemilerin yürüdüğü azgın tufan, korkunç tek nefha, unufak eden tek çarpış ile vâkıa vak'ası ve yarılmış, sarkmış gök arasında bulunan fevkalade uyumdan daha güzel bir uyum bulamaz. Bunlar hep aynı renkten, aynı hacimden, aynı nağmeden şeylerdir. Hepsi o büyük tabloyu meydana getiriyor. Kur'ân'ın istediği o genel havayı ne de güzel resmediyor.

Bir an için fırtına diner, sükût avdet eder gibi olur. Daha heybetli ve sakin bir sahneyi başlatmak için bu sükût gereklidir. Yine korku var ama daha durgun ve sakindir. Kalkan, kabaran, dalgalanan korku dindikten sonra yeni bir korku sahnesi başlıyor: "Melekler onun çevresindedir. O gün Rabbinin arşını onların üstünde (sekiz) melek taşır. O gün ona arzedilirsiniz, sizden hiçbir şey gizli kalmaz."

Burada gök yarılmıştır, pörsümüş ve sarkmıştır. Bu büyük ilahi gösteride melekler semânın etrafına dağıtılmıştır. Rabbin arşı hepsini azim bir vakar içinde gölgeliyor. Bunu taşıyıcılar taşımaktadır ki, sekiz tanedir. Sekizi ifade eden "Semaniye" kelimesindeki musikî tonu öbür fasılaların tonu ile ahenklidir.

Okuyucu kendini adeta bir hüküm meclisinde hisseder. Seyirciler hazır, meydan dolmuştur. Gösteri neredeyse başlamak üzeredir. Kalabalık içinde, dışta ve içte hiçbir şeyin gizli kalmayacağı, her şeyin meydana çıkacağı gösteridir bu..

Somut olarak arz ve takdimi tamamlamak için gösteriler bölümlere ayrılıyor. Ortada sağdan verilen bir kitab, soldan verilen bir kitab var. "Kitabı sağından verilen kimse sevinç ve iftiharından o geniş sahneye sığamaz oluyor."

"Hah, işte kitabım, okuyun" diyor! (Kâria'dan çok korktuğumdan dolayı) Hesabımla karşılaşacağımı sanmıştım. (Birden baktım ki, gufran ve nimetle karşılaştım)"

Sonra bu güzel armağan ile mutlu olarak vasfedilen insan modeli, bütün seyircilere gösteriliyor: "Artık o hoşnut edici bir yaşayış içerisindedir, salkımları sarkmış, yüksek bir cennettedir. "Maddî nimetin yanında manevî ikrama nail oluyor. Yücelerden bir ses duyuluyor: "Geçmiş günlerde yaptığınız amellere karşılık olarak yeyin, için. "Güzel amellerinizin bir karşılığı olarak siz bu ikramı hak ettiniz.

Kitabı solundan verilenin halini görelim diye sahnenin diğer tarafına bakıyoruz. Görüyoruz ki, zavallı adamı hasret kaplamış, sırtına pişmanlık binmiş, perişan ve bitkin görünüyor. Nasıl yakalandığına ve dövündüğüne kulak verelim şimdi. Sanki sahnede ondan başka kimse yoktur. Bütün hareket duruyor. Yalnız o çırpındıkça çırpınıyor.

"Keşke bana kitabım verilmeseydi, hesabıma yetişmeseydim. Keşke ölüm her şeyi bitirmiş olsaydı, ölseydim de bunu

görmeseydim. Malım bana hiçbir fayda vermedi, kudretim elden gitti. (Ben bittim)."

Fakat bu adam ne sahneyi terk etmek istiyor ne de susmaya niyeti var. Peki ne olacak şimdi?

Sahne uzadıkça uzuyor. İstenen şey, o halin tesiri insan ruhuna işlesin. İnsan bu acı feryattan müteessir olup bu halden korunsun. Bu gâye tamamlandıktan sonra reddedilmeyecek yüce emir duyuluyor:

"Tutun onu, bağlayın onu, sonra cehenneme yaslayın onu. Sonra boyu yetmiş arşın olan zincire vurun onu."

Burada her şey geniş olarak anlatılıyor. Edebî güzellik, vicdanî tesir ve dinî gâye bunun böyle olmasını gerektiriyor. Durumun uzaması, kastedilen maksadı gâyet güzel tasvir ediyor.

Kelimelerin tonu, ibarelerin kullanılışı, hep yerli yerinde. Bir arşın zincirde yeter ama, boyu yetmiş arşın olan zincirle sahneyi uzatmak ayrı bir uyum teşkil ediyor.

Uzun pişmanlıktan, yakınmadan sonra yücelerden ulvî emir duyuluyor: Reddedilmez bu yüce emirle de iş bitmiyor, adamı azarlayarak, başına kakarak, adeta suçunu bütün seyircilere göstermek istiyor: "O, büyük olan Allaha inanmıyordu, yoksulun yiyeceği ile ilgilenmiyordu."

Tutulup zincirlere vurulduktan sonra ona ne tür bir ceza verilecek diye herkes merak ediyor: Ceza emri oldukça keskin ve şiddetli ifadeler içeriyor:

"Bugün onun için bir acıyan yoktur, günahkarların kanlı irinden başka bir yiyeceği de yoktur."

Bu adam "ğıslin" yiyerek, bedenen muazzeb; dostsuz bırakılarak da rûhen azab edilmektedir. Yani hem beden hem de ruh cehenneminden ikisi de tamamdır. O büyük korku, o Hâkka ve Kâria hakkında yapılan bu canlı gösteriden sonra vicdanî üzüntü zirveye ulaşıyor.

Tam da bu noktada bütün ruhî menfezler îmana açılıyor. Öyle oluyor ki; artık inandırmak için te'kide, yemine hacet kalmıyor.

Her kelimesi, her harfi ve sahnelerinin tümü bir sanat harikası olan ve bu yönüyle de insanların en dahilerini bile aciz bırakan Kur'ân-ı Kerim, hiç bilinmedik mevzular üzerinde düşünceye sevketmekle bir yönüyle de sanki kanal değiştiriyor: "Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim."

Mesele, o kadar açık o kadar kesin ve gerçekten o kadar meydandadır ki aslında yemine ihtiyaç yoktur. Yemini gerektirmez. Çünkü o gerçeğin ta kendisidir.

"O Kur'ân şerefli bir elçinin getirdiği sözdür. O, şair sözü de değildir. Ne de az inanıyorsunuz. Kahin sözü de değildir, ne az düşünüyorsunuz. O, âlemlerin Rabbinden indirilmedir."

"Ne de az inanıyorsunuz?", "ne de az düşünüyorsunuz?" Aksi takdirde bir insan Fahr-i Kainat Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında nasıl şairdir diyebilir? Düşünen bir kimse nasıl onun kâhin olduğunu iddia edebilir.

"Eğer Muhammed bize karşı, ona bazı sözler katmış olsaydı Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık. Hiçbiriniz de onu koruyamazdınız."

Bu âyetler çok açık ve alenî tehdit ifade etmektedir. Eğer Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı Kerim'e, kendisine vahyolunmayan birtakım sözler (haşa) karıştırmış olsaydı, Rabbimiz onu hesaba çeker ve âyetlerin ifade ettiği şekilde ortadan kaldırırdı.

"Doğrusu o Kur'ân, Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir öğüttür. İçinde inkârcılar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz. Doğrusu Kur'ân inkârcılar için bir üzüntüdür. O, kesin bir gerçektir. Öyleyse, çok büyük olan rabbinin adını tesbih et!"

Sûrenin sonunda meselenin iç yüzü ve gerçek yapısı artık net bir şekilde ortaya çıkıyor. Müttakiler bu kitapta gafillerin göremediği bilgi, aydınlık ve hayat bulurlar. Tesbih ise tamamen tenzih, tahmid ve temcit ifade etmektedir.

1. Kıyamet Nedir?

a) Lügavî Yönden

Sülasi olarak (kaveme) fiilinden müştak olan "Kıyâmet" kelimesi, i'lal kaidesine göre şöyledir; İllet harflerinden "Vâv" harekeli olup daha önceki harf "Kâf" fetha ile harekeli olduğundan vav, elife çevrilir, (Kâme) olur. Kame fiilinden masdar olan "Kıyamet" sülasi mânâsının muhtevasına uygun olarak; ayağa kalkmak mânâsına gelir.[345]

"Kıyamet'in sonundaki müenneslik edatı olan (-te) mübalağa ifade eder. Buna göre kıyamet: "O ânın, vaktin, saatin gelip çatması, ayağa kalkması" anlamını ifade eder.[346] Bu mânâyı teyid eden âyetler vardır. Mesela: يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "*Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin rabbinin huzurunda divan duracaklar.*" (Mutaffifn, 83/6) Kur'ân yine bu mânâyı teyid için bir başka âyetinde de kıyametin kopmasına inanmayan birinin sözleri içinde şöyle der: وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً "*Kıyametin kopacağını da sanmıyorum.*" (Kehf, 18/36)

b) Istılahî Yönden

Kıyamet ıstılahî mânâsıyla; dünyanın sonu ve bütün ölülerin tekrar dirilip toplanacakları zamanın adıdır. Bu mânâ ile kıyamet, "yevmü'l-ba's" (öldükten sonra tekrar dirilme) diye de tanımlanabilir.[347]

Kur'ân-ı Kerim'de "السَّاعَةَ - es-sâah" umumiyetle muayyen

345 Asım Efendi, *Okyanusu'l-Basit*, 4/457; Razî *Muhtaru's-Sıhah*, s. 557.
346 Râğıb, *a.g.e.*, s. 429.
347 İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 12/506; *Râğıb, a.g.e.*, s. 429.

ifadeler içinde 40 defa geçer ve harf-i tarif ile beraber kullanıldığı zaman daima kıyamet saati mânâsına gelir. "Kıyamet" ise yalnızca "yevmü'l-kıyameh" tabiri olarak 70 defa geçer[348] ve her defasında da ikinci surdan sonraki âhiret hayatı kastedilir. Şu âyetlerde olduğu gibi:

وَلاَ تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ "*Kıyamet günü bizi rezil rüsvay etme.*" (Ali İmrân, 3/194),

وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "*Allah kıyamet günü onlarla ne konuşur ne de onların yüzüne bakar.*" (Ali İmrân, 3/77)[349]

Kur'ân'da pek çok yerde dünya'nın karşıtı bir hayat için kullanılır:

وَأُتْبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ "*Bu dünyada da, kıyamet gününde de lânetle kovalandılar.*" (Hûd, 11/99; Kasas, 28/194)[350]

Dünyanın sonunda âlemin harab olması mânâsına gelen kıyamet ise Kur'ân'da hep "السَّاعَةَ - es-sâah" şeklinde gelir ve pek çok âyette "bağteten" kelimesi ile birlikte kullanılır. "Bağteten" ise ansızın demektir. Yani kıyamet için çok uygun düşmektedir.[351]

2. Kıyamet Ne Zaman Kopacak

Kıyamet vuku bulacak mıdır? sorusu semavi dinlerde cevaplandırılmış ve âlemin harap edildikten sonra cennet ve cehennem sûretinde tekrar ihya edileceği hususu bildirilmiştir.

Mevzuya bir de başka bir yönüyle bakacak olursak; Kâinata iman gözüyle bakan herkes, bu âlemin öleceğine şehadet eder.

---

348 *İslâm Ansiklopedisi*, MEB., 6/776.

349 Ayrıca bkz. Bakara, 2/174.

350 Ayrıca "Yevmü'l-kıyâme" tabirinin kullanımları ile ilgili şu âyetler de sayılabilir: Câsiye, 45/17; Secde, 32/25; Zümer, 39/67; İsra, 17/13, 97; Tâhâ, 20/124.

351 Bunun için şu âyetlere bakılabilir; En'am, 6/31; Yûsuf, 12/107; Nahl, 16/77; Kehf, 18/36; Zuhruf, 39/66; Kamer, 54/1.

Çünkü bütün âlem gerek fertlerin gerekse nevilerin büyük bir hızla geliştiğinin, şekilden şekle kavuştuğunun ve sonuçta ölüp bir başka şekle bürünerek tekrar ihya olduğunun hadsiz örnekleriyle doludur.

Zeminden fışkıran otların, kendilerini yiyen hayvanların hayat bulması, insanlar tarafından yenen hayvanların insan hücrelerine dönüşmesi, kıyametin ve yeniden yaratılmasının her an tekrarlanan örnekleri gibidir.

Sonbaharda ölen milyarlarca çiçek ve böceğin, ilkbaharda bir anda yeryüzüne dağılması, kıyamet ve haşirden başka neyi göstermektedir? Bütün ömürleri bazen sadece bir saat olan canlılar, ömürleri yıllarla ifade edilen bizler, asırlarla belirtilen ağaçlar veya diğer canlılar, ölüm hakikatını gösteren şahitlerdir. Dünyamızın içinde sadece bir nokta gibi kaldığı bu kâinat ise, aynı hakikatın altını belki onbinlerce yıl önce imzalamıştır. Alemleri yoktan yaratan ve muhteşem manevralarla bir sapan taşı gibi döndürüp gezdiren kudret, kurduğu mükemmel nizamı elbette bir anda bozabilecek güçtedir.

Allah Teâlâ hikmeti gereğince imtihana vesile teşkil edebilecek önemli şeyleri gizli tutmuştur. Bunu daha iyi anlayabilmek için şu misâlleri dikkate almak gerekir; Kadir gecesi ramazan ayı içinde, duâların kabul edildiği (Saat-ı icabe) Cuma gününde, insanın eceli de insan ömrü içinde gizlenmiştir.

Yaşadığı ya da yaşayacağı hayat ne kadar uzun olursa olsun, kendisinin veya yavrularının hangi gün de öleceğini bilen bir insanın hayattan lezzet alması, sahabeler gibi bir imana sahip olsa bile mümkün değildir. Ayrıca kıyametin ne zaman kopacağının bilinmemesi dünya ile ahiret arasındaki ilahi denge, her dakika hem ölüme, hem de yaşama ihtimalinin bulunmasını gerektirir.

Ne zaman sona ereceği belli olmayan kısa bir ömür, hangi gün ve saatte sona ereceği önceden bilinen uzun bir ömürden

daha kıymetlidir. Bu yüzden insanın ecelini rahmetiyle gizli tutan Allah Teâla, dünyanın eceli olan kıyameti de dünyanın ömrü içinde gizlemiştir.

Kıyametin ne zaman kopacağı Lokman sûresinde belirtilen ve “Muğayyebât-ı Hamse” olarak ifade edilen büyük beş bilinmezden biridir.

إِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ “*Kıyamet saatinin ne zaman geleceğini yalnız Allah bilir. Yağmuru da O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez.* Her şey*i mükemmel tarzda bilen ve her şeyden haberdar olan, Allah'tır.*” (Lokman, 31-34)

Kıyametin ne zaman kopacağını yalnız Allah'ın bilmesinin pek çok hikmeti vardır. Böylelikle ilk ve orta asır insanlarının kıyamet korkusundan uzak olarak, gafletle yaşamaları engellenmiş, son asırdaki insanların ise, kıyametin kopacağı tarihi bilmelerinden doğabilecek üzüntü ve ızdırapları ortadan kaldırılmıştır.

Kıyametin gizli tutulması, aynen insan ecelinin gizli tutulması gibi bir hikmet ve merhamet tecellisidir. Ancak bu gizliliklerde, ilim ve îman sahipleri için bazı işaretler vardır. Meselâ Kadir Gecesi ramazan ayı içinde gizlidir. Fakat bu gecenin Ramazan'ın ikinci yarısında ve özellikle tek sayılı gecelerde beklenilmesine dair Hz. Peygamber'in tavsiyeleri bulunmaktadır. Buna benzer işaretleri ancak âyet ve hadislerin ışığı altında anlamak mümkündür.[352]

Kıyamet konusuyla ilgili Kur'ân âyetleri bütünüyle göz önüne getirilince, kıyametin bir anda değil, göklerde ve yeryüzünde zuhura gelecek çeşitli belirtiler ve birtakım aşamalardan sonra kopacağı anlaşılır. İlk aşamalarda “infitar” olayının

---

[352] Nursî, *İşaratü'l-İ'caz*, s. 143.

zuhura geleceği, son aşamada ise "tayy" olayının gerçekleşeceği bildirilmektedir.[353]

Göz göz delinmek, yer yer oyulmak anlamına gelen "infitar" olayı Nebe' sûresinde وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا "*Gök açılır ve onda kapılar meydana gelir.*" (Nebe, 78/19) şeklinde ifade buyurulmaktadır. Delinme anlamına gelen "infitar" ile yarılma ve parçalanma anlamına gelen "inşikak" olayları anlaşıldığı kadarıyla, kıyametin başlangıç safhalarıdır ve henüz yeryüzünde insanların yaşamakta olduğu sıralarda meydana gelecektir. Daha sonra neler olabileceğini merak edenlere, dürüp bükmek, derleyip tomar (rulo) yapmak anlamına gelen "tayy" olayında, yani kıyametin en son aşamasından da haber verilmektedir."

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ "*Göğü kitap tomarı dürer gibi dürdüğümüz gün, onu yaratmaya başladığımız ilk şekline iade edeceğiz. Bu, Bizim tarafımızdan verilmiş vaat olduğundan onu muhakkak yerine getireceğiz.*" (Enbiyâ, 21/104)

Bilindiği gibi o devirde deriye ve kumaş üzerine yazılan kitaplar kıvrılıp dürüm haline getiriliyordu. Göklerdeki kıyametin ilk aşamalarıyla ilgili olan "İnfitar" ve "İnşikak" kelimeleri mutavaat (dönüşlü) fiillerdendir. Birtakım tesirler ile kendiliğinden meydana gelecek olayları ifade için kullanılır. Buna göre denebilir ki, kıyametin gökyüzündeki ilk belirtileri önce delinme, sonra yırtılma ve parçalara ayrılma şeklinde görülmesi muhtemeldir.

Son yıllarda "stratosfer" tabakasındaki tahribattan ve oradaki ozon azalmasından söz edildiğine göre, gökyüzünde kopacak olan kıyametin birinci safhası, yani "infitar" aşaması yoksa başlamış mıdır?[354]

---

353 Elmalılı, *a.g.e.*, 7/5671

354 Işık, "Kur'ân-ı Kerim'den Sûreler (İnşikak Sûresi)", *Türk Edebiyatı* Dergisi, Sayı, 162, s. 19.

Kıyametin kopmaya başladığının bir başka göstergesi de kirlenmenin, dünyamızdaki ulaştığı şu anki boyuttur.

Trafik kazalarında ölenlerin ya da yaralananların sayısının savaşlarda ölenlerin ya da yaralananların sayısından çok daha fazla olması düşündürücüdür. Çevre kirlenmesi Çernobil nükleer enerji santralindeki kazada olduğu gibi uluslar arası bir boyut kazanmıştır. Kaza Çernobil'de oluyor, ama etkileri komşu ülkelerden başlamak üzere neredeyse tüm dünyada kendini gösteriyor. Meyveler, sebzeler ve sulardaki canlılar radyoaktif madde taşıyıcıları haline geliyorlar. Bu yüzdendir ki Çernobil nükleer santralinin hemen yakınındaki 50.000 nüfuslu Pripyat şehrinde artık canlı yaşamıyor.

İngiltere'den havalanan uçaklarla Libya, İsrail'den harekete geçen uçaklarla da Tunus bombalanabiliyor. Öte yandan Batı'nın her geçen gün biraz daha artan tüketimine yakıt sağlamak için, kurulan nükleer enerji santrallerindeki radyasyon sızıntısı ya da reaktördeki bir aksama, yalnızca Batı ülkelerini değil, onlarla birlikte tüm dünyadaki hayatı tehdit eder bir konuma geliyor.

Bir uçak kazası içindekileri ve düştüğü andaki canlıları öldürür. Bir otobüs veya otomobil kazası da içindekilerle olay yerindeki canlıların hayatını tehlikeye sokar. Etkileri sınırlıdır. Ayrıca uçağa, otobüse veya benzeri bir araca binip binmeme özgürlüğü de vardır. Seçim her iki durumda da kişilere aittir. Oysa nükleer santrallerdeki kazalarda ya da nükleer bombalarda kişinin seçme şansı olmadığı gibi ortaya çıkan radyasyonun nesiller boyu süren etkilerini, şimdilik tesbit oldukça zordur.

Teknoloji, yağmacı insanları da kendi safına çekerek, yeryüzünü adete ateşe vermektedir. Bütün öfke, kin ve öç duygularının kaynaklandığı iktidar olma tutkusu, teknolojiyle el ele vererek yeryüzünü cehenneme çevirmektedir.

Dünya kontrolden çıkmış, özeleştiri yapma yeteneğinden

yoksun iki devin güç gösterisi yaptıkları yarış alanına döndü. Geliştirdikleri nükleer silahlarla, yalnızca birbirlerinin refahını değil, tüm dünyayı tehdit eder bir hale geldiler. Bir menfaat bölüşümündeki anlaşmazlık yeryüzünü kan ve ateş gölüne çevirebilir.[355]

3. Kıyâmet Alâmetlerinin İncelenmesi

Bilindiği gibi kıyamet dünyanın ve bütün sistemlerin yıkılıp ortadan kalktıktan sonra yeniden bir hayat düzeni olarak başlaması ile neticelenen büyük bir olaydır.

Kur'ân'da pek çok âyet, kıyametin vukuu hakkında bizlere kesin bilgiler verdiği gibi yüzlerce hadis-i şerif de bu büyük olayın yaklaştığı, yani "alâmetler"i hakkında önemli bilgiler vermektedir. Konuyla ilgili âyet ve hadise bakalım:

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ "*Kıyamet saati yaklaştı, ay yarıldı.*" (Kamer, 54/1)

Bu âyeti tefsir eder mahiyette Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de iki parmağını işaret ederek: "Biz ve kıyamet işte bu ikisi gibiyiz"[356] buyurmaktadır.

Diğer âyetler de şöyledir:

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ "*İnsanların hesab verme zamanı yaklaştı, fakat onlar hâlâ habersiz, hakdan yüz çeviriyorlar.*" (Enbiya, 21/1)

يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلاَ إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلاَلٍ بَعِيدٍ "*Kıyamet (yani dirilme) saatinin gelmesini acele ile isteyenler, ona inanmayanlardır. Müminler ise onun gerçekten vaki olacağını bilir ve ondan kaçınırlar. Kıyamet*

---

355 Geniş bilgi için bak. Gürdoğan, Ersin N., *Kirlenmenin Boyutları*, İstanbul, 1989.

356 Buhârî, *Tefsir*, 206; Müslim, *Fiten*, 208; İbn-i Mâce, *Fiten*, 1341; Dârimi, *Rikak*, 2/313.

hakkında münakaşa edenler, haktan ve gerçekten çok uzak, derin bir sapıklık içindedirler." (Şuara, 26/18)

"Peygamber Efendimize bir zat gelerek kıyametten sordu: Efendimiz de 'şüphesiz o kopacaktır, ona ne hazırladın?' dedi. O da: 'Ya Resûlallah kıyamete hazırlık için çok amel ve çok namaz hazırlamadım. Ama Allah ve Resûlünü seviyorum,' dedi. Hz. Peygamber: 'kişi sevdiğiyle beraberdir.' buyurdu." Müslümanlar bu hadiseye sevindikleri kadar başka bir şeye sevinmediler."[357]

Bu konuda sayfalar dolusu âyet ve hadis zikretmek mümkün. Son olarak şunu kaydedelim:

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "*Beş şey vardır ki Allah'tan başkası bilmez. Sonra şu âyeti okudu: 'Kıyâmet hakkındaki bilgi ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru o yağdırır, rahimlerde olanı o bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir. Her şeyden haberdardır.*"[358]

Bir kimsenin "Kıyamet alâmetleri" hakkında bilgilere sahip olması ve ona göre kendisine çekidüzen verip hazırlığını yapması, dünya ve âhireti bakımından hayatî ehemmiyeti haizdir.[359] Çünkü Allah'ın rızasını kazanıp cennette sonsuz mesut bir hayat sürmek veya sonsuz bir azab görmek, bu dünyadan îmanlı veya îmansız ayrılmağa bağlıdır. Halbuki insanın sabah mü'min iken akşama kâfir olarak girmesine sebep olacak fitnelerin içinde olduğu halde, bunların farkına bile varamaması, "Kıyâmet alâmetleri" olarak bizlere haber verilen olaylardan sadece birisidir.

---

[357] Buhârî, *Edeb*, 48; Müslim, *Birr ve's-Sıla*, 42.

[358] Buhârî, *Tefsir-i Sûreti Lokman*, 144; *Tefsir-i Sûreti Enam*, 71; *Tefsir-i Sûreti Ra'd*, 99; Müslim, *İman*, 30; Nesei, *İman*, 101, 103.

[359] Ahirzaman ve Kıyamet Alâmetleri için bkz.: Ayhan Tekineş, *Ahirzaman ve Kıyamet Alâmetleri*, Işık Yay., İst., 2009. Ayrıca Kur'ân'daki kıyamet tasvirleri için: Ö. Faruk Yavuz, *Kur'ân ve Kıyamet*, Marifet Yay. İstanbul, 1997.

Kıyâmetin yaklaşmasının habercileri bilindiği gibi genellikle “büyük alâmetler” ve “küçük alâmetler” şeklinde ikiye ayrılır.

“Küçük alâmetler” Hz. Peygamber’in vefatı ile başlamakta ve “büyük alâmetler”in zuhuruna kadar, devam etmektedir. “Küçük alametler”in pek çoğu, insanlığın manevî dinî kıymet hükümlerinin zamanla kaybedileceğini ve insanların dünyaya karşı tamahlarının artacağını belirten hallerdir. Özetle; büyüğe hürmet edilmemesi, akrabalık ilişkilerinin kesilmesi, âlimlerin azalması, cehaletin yayılması, faizin açıkça olması, binaların yükselmesi .. küçük alâmetlerdendir.

Bu sayılanlardan da anlaşılacağı gibi “küçük alâmetler” olarak belirtilen hallerin hemen hepsinin dünyanın çeşitli bölgelerinde zuhur etmiş olduğudur.

“Büyük alâmetler”e gelince, bunlar mahdut sayıda olmakla beraber harikulade ve yeryüzünde daha önce benzerlerine rastlanmamış hadiselerdir. Bu hadiseler arasında mesela, “Deccal” tanrılık iddiası ile ortaya çıkıp o zamana kadar görülmemiş ve eşine rastlanmamış fevkaladelikler gösterecektir. Halen dünya üzerinde yaşamakta olan pek çok kimsenin “büyük alâmetler” olarak adlandırılan hadiselerle karşılaşması ve o büyük imtihanlarla yüzyüze gelmesi ihtimal dahilindedir.

Deccal’ın ve Mehdî’nin zuhûru, Hz. İsa’nın nüzulü, Ye’cüc ve Me’cüc’ün çıkması, Kâbe’nin yıkılması, yerden “Dabbe” denilen canlının çıkması, güneşin batıdan doğması, âhir zamanda çıkacak dumanın olması, kıyametten önce korkunç bir gök gürültüsü ve şiddetli yağmur da kıyametin “büyük alâmetleri” arasında sayılmaktadır.

Görüldüğü gibi küçük alâmetlerin hemen hepsi zuhur etmiş ve şimdi sıra büyük alâmetlere gelmiştir.[360]

---

[360] Geniş bilgi için bak. İbn Kesir, *Alâmât Yevmi’l-Kıyâme*.

4. İnsanlık Tarihinde Kıyamet Düşüncesi

M.Ö. Eski Mısır'da bir ahiret inancı vardı. Hayra ve şerre ceza veriliyordu. O zaman bu inanç yalnız kâhinlere ve din adamlarına münhasır değildi. Millet arasında da yaygındı. Bu yaygınlık gösteriyor ki, bu inancın kökleri bu tarihten daha önceki zamanlara kadar uzanır.

Ahiret inancı tedricen değil insanlık tarihinin başlamasıyla başlar. Bunu, Hz. Âdem telkin etmiştir. Sonra insanlar hak dinden sapmış, çeşitli putlara tapmışlardır.

İncil'de ve "Resûllerin İşleri"nde bulunan işaretler, netice itibariyle Yahudilerde kıyamet günü itikadının bulunduğunu isbat eder. Ancak bu itikat Yahudilerde geç meydana gelmiştir. Hristiyanlıkta ise, orada "Rabbin melekutü", "ebedî hayat" azap için "Cehennem", "Nâr" ve "Zulmet" vardır. Hinduizm ve Budizm'de ahiret inancı yoktur.

Arap yarımadasındaki durum: Bazı Yahudilerin ve Hristiyanların bulunmasına rağmen âhiret inancı yarımadada yayılmamış, dolayısı ile Kur'ân'ın geldiği ortamda, öldükten sonra dirilme fikri Araplarda son derece şiddetli inkârla karşılanmıştı.[361]

Kur'ân-ı Kerim, kıyâmeti sık sık anar. Öyle ki; sahabe kıyametin hemen kopacağından endişe etmiştir. İşte İslâm'daki kıyamet telakkisinin diğer dinlerdeki kıyamet inancından farkı bu noktada daha belirgin hale geliyor. Diğer dinlerde kıyamet, kâinatın sonuna âit bir bilgi ve haber olmaktan öteye geçmezken, İslâm'da kıyamet inancı ve duygusu, hayatn içine girer ve bir nevi "Kıyamet şuuru" halini alır. Bu şuurla donanmış Müslüman, her saat yaratıcısının karşısına çıkacakmışcasına bir hazırlık içindedir. Yani, kıyamet öylesine hayatla iç içedir

---

[361] *Kutub, Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 25

ki, hayatı tablolaştırır ve Müslümanı her ânını şuurla izleyen, kendi kendinin bekçisi, gözcüsü yapar. Yani kıyamet, Müslümanın içinde, ikinci bir melek gibi, onunla birliktedir, ondan kopmaz ve ayrılmaz. Öbür dinlerde kötümserliğe ve hareketsizliğe veya dünya taparlığa götürüşüne karşılık, İslâm'da canlı tutan bir iç motiftir, ölümden önce gelebilecek dünyanın bir mayasıdır.[362]

Kur'ân, kıyamet vak'asını "sâat" kelimesiyle anlatır. Sonra bu saat kelimesi, vaktin ölçüsü, birimi olmuştur. Sanki her ân gelebilecek olan kıyamet vaktin ta kendisi olmuştur da, Müslüman içinde yaşadığı zaman akışını onunla tayin edecektir.

Ceplerimizdeki saat, namazın vaktini gösterdiği gibi, sanki önceden bilemediğimiz bir akrep ve yelkovan durumundaki "kıyamet"i de gösterecektir. Örümceklerin şu veya bu mevsimde örecekleri şu kadar ağdan, ağaçların verecekleri şu kadar meyveden, suların şu kadar çıkışından, denizlerin şu kadar kabarışından, güneş, ay ve yıldızların şu kadar doğuş ve batışından, şu kadar şehit ölümünden sonra bir gün, bir saatte, ceplerimizdeki saat, "kıyamet" deyip duracaktır. Sanki ceplerimizdeki saat, kıyametin kalbi gibi her an atıp durmaktadır.

Kıyametin yakınlığı veya uzaklığı, umut veya umutsuzluk verici bir şey değil aslında. Özleri bozulmuş, temelleri kaymış dinler, insanları, kıyamet telakkileriyle bir kanserlinin ruh durumuna düşüyorlar. Bunun için, ya düşmandan tam koparıyor, ya dünyaya çılgınca bağlıyorlar. İslâm'daysa, kıyamet ister uzak olsun, ister yakın, bir saat sonra olacakmış gibi, öte hesabına hazır olma şuurunun birinci kaynağı ve gözle görülme halidir.

Sapasağlamken kalp sektesinden ölenler vardır. Kıyamet, bir bakıma, kainatın kalb sektesidir. Hastalıklar, ölümün sebebi değil, belki belirtileridir. Hastalıklar geldi diye ölüm gelmez,

---

[362] Sezai Karakoç, *Kıyamet Aşısı*, s. 7, 9.

belki ölüm gelecek diye hastalıklar haberci gelir. Sonunda ölüm yoksa, hastalık, hattâ yeni bir sıhhate başlangıç sayılabilir. Bu yüzden, kıyametin bir nevi burjuva düzeninin çökeceğinin şuurlarda dinî sembollerle yansıması, bir kötümserlik sergisi olduğu iddiası, bu Marksist yorum. İslâm'a uygulanamaz ve uymaz.

Müslüman, yaratıcıya teslim olmuş kişidir. Her ân O'nun kıyametine de kendini teslim etmeye hazır kişidir. Müslüman, vücudunda bir kıyamet taşıyan, ötenin sarsıntısını duymamış kişilere bir ruh aşılayan ve onları en şiddetli bir kıyametle sarsan bir kıyamet adamıdır.[363]

5. Kur'an-ı Kerim'de Kıyamet Olayı

Kur'ân'ın ilk inen Mekki sûreleri incelediğimizde; sürekli olarak âhiretten, kıyametin nasıl vuku bulacağından, cennet ve cehennemden bahsedilir. Müşrik ve maddeci bir topluma inen söz konusu ilahi mesajın bu muhtevası, putperest Mekkelilere yaşadıkları hayatın bir gün sona ererek hesap gününü hatırlatmak içindir. Dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu göremiyerek, onun hazlarına sonuna kadar gömülmüş bir toplumu bulunduğu noktadan söküp çıkarmak ancak ümid ve korku ile mümkün olurdu.

Kur'ân'ın o günkü Mekkeliye olan hitabı, dün, bugün ve yarınki müşrik ve maddeci toplum ve insan için geçerlidir. Ahirete imandır ki, insanı doğru yola, Kur'ânî ifadeyle "*sırat-ı müstakim*"e[364] götürür. Allah'a ve o'nun hesap gününe kuvvetli bir inanış ancak insanı kurtuluşa sevkeder. Bu sayede insan, Kur'ân'ın belirttiği ve hedef aldığı Allah'ın velisi, dostu insan haline gelir, mahzun olmadığı gibi ona korku da gelmez.

---

363 Karakoç, *Kıyamet Aşısı*, s. 7, 9

364 Bkz. Fâtiha, 1/5.

Mekke'de dini yayma faaliyeti ile Medine devresi arasında vahyedilen sûreler, Ahiret hayatına dair dini düşüncenin tekamülünü gösterir. Geçiş devresinin son sûrelerinden biri olan Ra'd sûresinde, ayrıntılı ve müşahhas tasvirin yerini daha mücerret temsil şekilleri almıştır.

Kıyamet sahnelerinde en dikkat çeken yön; nimet ve azab tablolarının edebî tasvir değerinin olmasıdır.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلَى شَيْءٍ نُكُرٍ ۞ خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ۞ مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكَافِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ "*Sen de şimdi onları kendi hallerine terk et. Günü gelecek bir münâdî, hiç de hoşa gitmeyen, insanın görür görmez kaçacağı bir yere çağıracak. Gözleri korkudan önlerine eğildikçe eğilmiş, dehşet içinde mezarlarından çıkacak, yayılmış çekirgeler gibi her tarafı dalga dalga kaplayacaklar. Boyunlarını, çağıran münâdîye doğru uzatmış vaziyette, kâfirler: "Bugün çok zorlu bir gün, işimiz bitik!" diyecekler.*" (Kamer, 54/6, 8)

Bu, haşir kıyamet sahnelerinden biridir. Kısa ve süratli ama canlı ve hareketli, jest ve mimikleri tamdır. İşte bir anda kabirlerinden çıkmış ve yayılmış çekirge gibi her tarafı kaplamış toplumlar. Bilinmekte olan çekirge sahnesi, bu acaip manzarayı düşünmeğe yardım eder. Topluluklar ne için çağırdığını bilmeden çağırıcının yanına koşuyorlar. O da bunları "Bilinmeyen bir şeye çağırıyor". خُشَّعًا أَبْصَارُهُمْ "*Gözleri zelil, hakir (dönmüş) olarak*" (Kamer, 54/7) cümlesi, bu resmi tamamlıyor ve buna son şeklini veriyor. Dinleyiciler, o anlaşılmaz günü tehayyül ederler, resimler yığını görürler. Kendi resimlerini de seçer. Onlar da ba's olunacaklar. Burada her canlının ruhuna tesir edecek korkunç dehşet tecellî eder.

İşte sürat ve korku sahnelerinden diğer bir sahne ruhta korkusu daha şiddetli ve resmi daha renkli.

وَلاَ تَحْسَبَنَّ اللّهَ غَافِلاً عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الأَبْصَارُ ۞ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لاَ يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ "*Sen, o*

zalimlerin işlediklerinden, sakın Allah'ın habersiz olduğunu zannetme! O, sadece onları, dehşetinden gözlerinin donup kalacağı bir güne ertelemektedir. O gün onlar başlarını dikmiş, gözleri donup kalmış, kalpleri bomboş koşup dururlar." (İbrahim, 14/32, 43)

Birbirini takibeden piyesin dört sahnesi. Biri diğerinden sonra takdim ediliyor ve bu sûretle hayalde canlı bir tablo meydana geliyor. Bu sızlanma, ar, korku ve teslim olmanın yegâne resmidir. Solukları tıkayan üzgün bir gölgenin süslediği resim. Canlı bir ortamda çizilen resim. Bu tabloda birtakım insanlar var. Onlarla seyirciler arasında müşterek cins ve benzer his rabıtası var. Bu hal seyircilerin ruhlarına nakşedilir ve şuur, aradaki müşterek bağ dolayısıyla sahnedeki insanlardan diğer insanlara atlar. Seyirciler kendi hallerini düşünmeğe başlarlar. Okuyucu bunu okuduğu zaman sanki onun içinde imiş gibi korku, hücrelerine nüfuz eder.

Biraz daha mufassal, her biri arasında düşünme fırsatı verecek kadar bir ara bulunan, birkaç sahneden mürekkep başka bir kıyamet sahnesi:

مَا يَنْظُرُونَ إِلاَّ صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ۞ فَلاَ يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلاَ إِلَى أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ. "*Onların beklediği: Sadece bir ses!.. Çekişip dururlarken kendilerini çarpacak bir ses... İşte o zaman... Ne vasiyette bulunabilir, ne de evlerine dönebilirler..*" (Yâsîn 36/49, 50)

Bu, insanları yakalayan ilk sayhadır. İnsanlar birbiriyle mücadele ederlerken bu ânî sayha üzerine bir tavsiyeye bile muktedir olamamışlardır. Çünkü bu sayha, onları hemen kabirlere götürmüştür. Sonra:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُمْ مِنَ الأَجْدَاثِ إِلَى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ۞ قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ "*Sura üflendi, "Kalk!" borusu çaldı!.. İşte mezarlarından kalkıp, Rab'lerinin huzurunda duruşmaya koşuyorlar... "Eyvah bize! Kim kaldırdı bizi yata-*

ğımızdan?" diyorlar... "İşte Rahmân'ın vâdi: Resuller doğru söylerler!" (Yâsîn, 36/51, 52)

Bu da ikinci sayha. İnsanlar kabirlerinden çıkmıştır. Rablerine koşuyorlar. Korku ve dehşet içinde birbirlerine soruyorlar. Bizi uyuduğumuz yerden kim kaldırdı?

إِنْ كَانَتْ إِلاَّ صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ۞ فَالْيَوْمَ لاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلاَ تُجْزَوْنَ إِلاَّ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *"Bütün olay, bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar... Artık bugün, kimseye zulmedilmez, hakkınızdan başka size bir karşılık verilmez."* (Yâsîn, 36/53, 54)

Haşr sahnesi tamamlanıp takdim başlayınca önümüzde, dünyada iken sevişen, anlaşan bugün ise birbirlerine buğzeden sırt çeviren insanlar görüyoruz. Bunlar dünyada iken birbirlerini dalalete sevkediyorlardı. Bazıları mü'minlere kibirleniyor ve âhiret nimetine inanmalarından dolayı onlarla alay ediyorlardı.

İşte bunlar grup grup cehenneme atılıyorlar. İşte ilk gruba ikinci grubun da atıldığı haber veriliyor:

هَذَا فَوْجٌ مُقْتَحِمٌ مَعَكُمْ لاَ مَرْحَبًا بِهِمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ۞ قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لاَ مَرْحَبًا بِكُمْ أَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ ۞ قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ. *"İşte şunlar dünyada körü körüne maiyetinizde koşup giden güruhtur! "Merhaba!" yok onlara, rahat yüzü görmesin o zalimler! Zira onlar cehenneme gireceklerdir. Tâbi olanlar, onlara: "Hayır, asıl size merhaba olmasın, rahat yüzü görmeyin sizler! Bu azabı başımıza getiren sizsiniz. O ne kötü yerdir!" derler. Sonra hep birden dua edip derler ki: "Rabbena, kim bunları önümüze yığdı ise, Sen onun azabını kat kat artır!"* (Sâd, 38/59-61)

Kur'ân'ın kıyamet günü insanın iç yapısının gözler önüne serileceğinin gâyet canlı tasviri, aslında Allah'ın insanın bu hayatta ulaşmasını arzu ettiği bir durumdur. Çünkü kendi nefsini bir mikroskopla inceler gibi muhasebeye çeken bir kimse, noksanlıklarını teşhir eder ve dolayısıyla tüm düşünce ve için-den geçenlerin bütün insanların gözü önüne serilmesinden asla

korkmaz. Bu durumdan korkan sadece içinden geçenleri saklamak isteyen kimsedir ve böyle bir kimse, kıyamet gününden korkmakta haklıdır.

Kur'ân, kıyamet günündeki dehşet ve korkuyu tasvir ederken bu korkunun bütün tabiatı kapsayacağını, canlı cansız varlıkları dehşet içinde bırakacağını, insanoğlunun o günün korkusundan tir tir titreyeceğini beyan buyuruyor:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۝ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ۝ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۝ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ۝ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ۝ وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ۝ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ۝ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ۝ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ۝ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ۝ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ۝ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ "*Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman; yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı zaman, dağlar yürütüldüğü zaman, doğurmak üzere olan develer, kıyılmaz mallar terk edildiği zaman, vahşi hayvanlar diriltilip toplandığı zaman, denizler ateşlenip kaynatıldığı zaman, nefisler eşleştirildiği, ruhlar bedenlere girdiği zaman, diri diri gömülen kız çocuğuna, hangi suçtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman, hesap defterleri açıldığı zaman... Gök cisimleri yerlerinden kaydırıldığı zaman, cehennem alev alev kızıştırıldığı zaman... Cennet yaklaştırıldığı zaman... İşte o zaman... Her insan hazırladığını, ortaya ne koyduğunu anlayacaktır.*" (Tekvir, 81/1-7)

Âyette, bilinen her mevcudun tam bir inkılaba uğrayacağı görülmektedir. Güneşin ışığı sönüp kararacak, etrafa yayılan ışıklarından eser kalmayacak, boşlukta ilahi cazibeyle asılı olan yıldızlar dökülerek ziyaları sönecek ve kapkaranlık kesilecek, yerinde sabit gibi duran cansız dağlar yerinden yürütülecek, besili yüklü develer ihmal edilip başıboş salıverilecek; o günün şiddetinden ehli hayvanlarla ilgilenen olmayacak. Yabanî hayvanlar korkudan titreşip bir araya gelecek, denizler taşıp birbirine karışacak, tek bir deniz halini alacak, bedenlerden ayrı kalan ruhlar derhal eski yerlerine dönecek, suçsuz ve mahkemesiz diri diri

gömülen kızcağızlara, Allah'ın huzuruna çağrılıp hangi günahtan dolayı katledildikleri sorulacak, insanın işlediklerini tesbit eden katlı sahifeler açık ve okunur bir şekilde neşredilecek, gök yerinden oynayacak, üst alt diye bir şey kalmayacak. Cehennem yakıtlarıyla birlikte parlayacak, alevleri korkunç ses çıkaracak, birbirine karışacak, cennet va'dolunan kimseler için hazırlanıp yakınlaştırılacak.

İşte bu büyük inkılab gününde her nefs ne gibi amel hazırladığını görecek.

Kur'ân bazen de kıyametin dehşetine temas etmeden sadece hesaba durulacak yerleri anlatır.

حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ❁ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ❁ فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ❁ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ❁ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ❁ "*Âhireti inkâr edenlerden birine ölüm gelip çatınca, işte o zaman: "Ya Rabbî!" der, "ne olur beni dünyaya geri gönderin, ta ki zayi ettiğim ömrümü telafi edip yararlı işler yapayım." Hayır, hayır! Bu onun öylesine söylediği bir sözdür. Çünkü dünyadan ayrılanların önünde, artık, diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır. Sûra üflendiği zaman, o gün artık ne aralarındaki akraba tutkunluğu bir fayda verir, ne de kişi bir başkasının halini sormayı hatırından geçirir. O gün kimin iyilikleri mizanda ağır basarsa onlar kurtulacaklar. Kimin iyilikleri tartıda hafif kalırsa, işte kendilerini ziyana sokanlar, cehennemde ebedî kalanlar onlar olacaklardır.*" (Mü'minun, 23/99, 103)

Bu âyetler ihtizar halinden, ölüm geldiğinde tevbenin ilanından, yitirileni telafi etmek için tekrar dünyaya geri dönmekten bahsetmektedir. Dünyaya geri dönmek her temenni edene mümkün olmuş olsaydı, bu imkânın umûm insanlara teveccüh etmesi gerekirdi. Bu temenni mânâsızdır. Çünkü o anda ruh

ayrılmak üzeredir. İlahî kanunun tecellî zamanı gelip çatmıştır. Onu geri çevirmeğe artık imkân yoktur.

Sonra sûra üflenir, ölüler aralarındaki soy rabıtası kesik, aile bağları kopuk bir halde dirilip kalkarlar; o günün sıkıntısından herkes susup yerinde bekler, sonra iyilik ve kötülükleri tartan terazi kurulur. Hayır kefesi ağır gelen kurtulur, şer kefesi ağır gelen helak olur. Allah insanı gizli ve açık bütün halleriyle hesaba çeker:

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ .عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ "*Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Ey insanlar! Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker. Sonra dilediğini affeder, dilediğini azaba uğratır. Doğrusu Allah her şeye kâdirdir.*" (Bakara, 2/128)

Kur'ân'ın kıyamet tasvirlerinin genellikle bu dünya sisteminde oluşacak düzensizlik ve bozukluğundan bahsetmesine ve yeryüzünde, gökyüzünde oluşacak karşılıktan ve dünyanın tamamen sarsıntılar geçireceğinden konuşmasına rağmen bütün bunlar aslında Allah'ın mutlak hâkimiyetini göstermek içindir. Nitekim bu husustaki âyet şöyledir:

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّماوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ "*(Halbuki) bütün bir dünya kıyamet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.*" (Zümer, 39/67)

Yeryüzünün ve göklerin daha doğrusu tüm âlemin kendi kendine var olduğunu, sahipsiz ve yaratıcısız bir varlık olduğunu düşünenler böylece anlamalıdırlar ki; âlemi, tamamen rahmetinin bir tecellisi olarak yaratmıştır. Hiçbir şey onun kontrolünün ve idaresinin dışına çıkamaz. Bu bakımdan Kur'ân kâinatın mahvedilmesinden değil, tam aksine onun yeni bir düzenlemeye tâbi tutulmasından ve tebdilinden bahsetmektedir.

"كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ" "*O'nun vechi (zatı) hariç, her şey yok olacaktır.*" (Kasas, 28/88)

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالإِكْرَام "*Yerin üstünde olan herkes fanidir. Ancak senin azamet ve kerem sahibi Rabbinin Zatı baki kalır.*" (Rahman sûresi, 55/26-27) gibi âyetler önce kâinat hakkında bir bütün olarak değil sadece kâinatın içinde olanlar hakkında konuşmaktadır. Diğer taraftan bu gibi âyetler Allah'ın mutlak izzet ve celâlini tasvir etmektedirler. Kur'ân dünyanın yıkılıp yok edileceğinden değil tebdil edileceğinden bahseder: يومَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ "*O gün yer başka yere, gökler de başka göklere değiştirilir. (Yani tabiatları şimdikinden başka bir şekilde olur).*" (İbrahim sûresi, 14/48).

Kur'ân sık sık yeni bir hayat şeklinden ve yaradılış düzeyinden bahseder:

عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لاَ تَعْلَمُونَ ۝ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الأُولَى فَلَوْلاَ تَذَكَّرُونَ "*Aranızda ölümü Biz takdir ettik. Sizi yok edip yerinize benzerlerinizi getirmeyi ve sizi bilemeyeceğiniz bir biçimde ve vasıfta yaratmayı dilersek, Bize mani olacak hiçbir güç yoktur. Siz ilk yaratmayı pek iyi biliyorsunuz, artık düşünüp ibret almanız gerekmez mi?*" (Vâkıa, 56/60-62)

ثُمَّ اللهُ يُنْشِئُ النَّشْأَةَ الآخِرَةَ "*Sonra, Allah tekrar yaratmayı da ölümden sonra diriltmeyi de gerçekleştirecektir. Allah elbette her şeye kadirdir.*" (Ankebût, 29/20)[365]

إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَئِذَا كُنَّا تُرَابًا أَئِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ الأَغْلاَلُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "*Eğer onların iman etmemelerine şaşırıyorsan bil ki asıl şaşılacak olan, onların: "Ölüp toprak olduktan sonra biz yeniden mi yaratılacakmışız?" demeleridir. İşte onlardır Rab'lerini inkâr edenler. İşte onlardır boyunları tasmalı olanlar. Ve işte onlardır, hem de ebedî kalmak üzere cehennemlik olanlar.*" (Rad, 13/5)[366]

---

365 Ayrıca bkz. Necm 53/47.
366 Ayrıca bkz. Secde, 32/10; Sebe 34/7.

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ "*O dilerse sizi ortadan kaldırır ve yerinize başka mahlûklar yaratır.*" (Fatır, 35/16)

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ "*Biz ilkin yoktan yaratmada bir âcizlik, becerisizlik mi gösterdik ki bu tekrar yaratmada acze düşelim? Hayır! Öyle değil, onlar da böyle olmadığını bilirler. Ama yine de onlar bu yeniden yaratılıştan (dirilmeden) şüphe içindedirler.*" (Kaf, 50/15)

Birbirleri ardına cehenneme giren insanlar ve toplumlar hakkında konuşan bir âyetinde Kur'ân; cehennem azabının günahın şiddetine bağlı olduğunu ve böylece azabın şuurla ilgili olduğunu açıkca belirtmektedir. Öncekilerin kötü mirasları ile kötülüğe saptırılan ve böylece onlar tarafından engellenen toplumlar bu âyette açıkca tasvir edilmişlerdir:

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لأُولاَهُمْ رَبَّنَا هَؤُلاَءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لاَ تَعْلَمُونَ "*Hak Teâlâ: "Girin bakalım sizden önce gelip geçen cin ve insan topluluklarıyla beraber ateşe!" buyurur. Her ümmet oraya girdikçe, yoldaşına lânet eder. Nihayet hepsi birbiri ardından gelip orada bir araya gelince, sonrakiler öndekileri göstererek: "Ey Rabbimiz, derler. İşte şunlar bizi saptırdılar, onun için onlara iki kat ateş azabı çektir!" O da: "Her birinize iki misli azap var, lâkin siz bunu bilmiyorsunuz!" buyurur.*" (A'raf, 7/38)

Maddî elem ve lezzet teşbih olmayıp gerçek olduğu her ne kadar açık ise de Kur'ân, yine ruhanî yönün diğerinden daha yüksek olduğunu açıkca belirtir, وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللّٰهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ - *Allah mü'min erkeklere de, mü'min kadınlara da, ebedî kalmak üzere girecekleri, içinden ırmaklar akan cennetler vaad etti. Hem Adn cennetlerinde hoş hoş konaklar! Hepsinden âlâsı ise Allah'ın kendilerinden razı*

olmasıdır. İşte en büyük mutluluk, en büyük başarı budur." (Tevbe, 9/72)

İnanan ve fazilet sahibi olan kişilerin en büyük mükâfatı Allah'ın rızası olmasına karşılık, inanmayan ve kötülük yapan kişilerin en büyük cezası ise Allah'ın onlardan razı olmaması ve Allah'tan uzak kalmalarıdır.

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ "*Allah'ın rıza yolunu tutmuş, o yolda koşan kimse, hiç Allah'ın hışmına uğrayan ve son durağı cehennem olan kimse gibi olur mu? Ne kötü bir yerdir o cehennem!*" (Ali İmran, 3/162)

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولَئِكَ لاَ خَلاَقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلاَ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ "*Önemsiz bir menfaat karşılığında, Allah'a verdikleri ahdi ve yeminlerini bozanların âhirette hiçbir nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak. Onların yüzlerine bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onların hakkı çok acı bir azaptır.*" (Ali İmran, 3/77)

Şurası da belirtilmelidir ki; Kur'ân, o güne "karar günü" demektedir. Yani sadece amellerin değil de inançların, hayat tarzlarının v.s. hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğu hususunda kesin ve son karar verme.[367]

Merhum Seyyid Kutub, Kur'ân'ın genelinde kıyamet sahnelerinin işlenişi ile ilgili olarak şöyle der:

"Bu sahnelerde ve bütün Kur'ân tablolarında görülen bir özellik de tenasuk (uyum) özelliğidir. Bu öyle bir uyumdur ki; önce sahnenin cüzlerinde görünür. Bu cüzler birbiriyle uyumlu olur. Temasül, teşabüh, tedai ya da tekabül renklerinden biri ile hiç aykırılık, tezad olmayan bir hava içinde uyuşurlar. Saniyen bu uyum, kelimelerin musikîsinde kendini gösterir. Bazı zamanlar bu musikî, kelimenin mânâsını da canlandırır. Ve daime bu

[367] Bkz. Saffat, 37/21; Duhan, 44/40; Mürselat, 77/13.

ses, diğer kelimelerle uyuşarak bu sahnenin havasına tam uygun bir ahenk temin eder. Demek ki sahneye eş olan musiki, sahnenin havasını tamamlamakta, uyandıracağı duygulara münasib düşmekte ve genel gayenin tasvirinde kelimelere yardımcı olmaktadır. Üçüncü olarak bu uyum, sahnenin kelimeleriyle, mânâlarıyla, musikisiyle, ikaiyle arzedildiği siyakla beraber bir bütün teşkil etmesinde kendini gösterir. Sahne ister takip, ister delil getirme, ister bir kaziyeyi tekid, ister bir imanı tesbit için sevk edilmiş olsun, her şeyiyle uyumlu bir bütündür. Kur'ân'da kıyamet sahneleri dinî gaye için sevkedilmiştir. Kur'ân'ın temel gayesi budur. Fakat bunlar sanat duygusu yoluyla dinî şuura ulaşır. Sanat yoluyla dine hizmet eder.

Bu sahneler, kıyamet günündeki dehşet ve korkuyu tasvir ediyor. O korku ki, bütün tabiatı sarar, insan ruhunu kaplar, titretir. Canlıların iştirak etmediği hiçbir sahne yok gibidir. Tabiat kendi başına donuk kalmaz. Tabiat olaylarına canlılar karışır veya tabiatın kendisi canlanırdı. Her korku sahnesinde muhakkak bir çeşit hayat depreşir. Bazen sahnede görülen kahramanlar, bizzat tabiatın bütün fertleridir. Bazen da akıl sahibi insanlar, ya da muhtelif hayvanlardır. Bazen da sahne bunlar arasında müştereken paylaşılır. Üçü beraber sahnede rol alırlar. Bu kahramanlar sağır tabiat, dilsiz hayvanlar konuşan insanlar olur, sahnede bunlar beraber ortaya çıkarlar.

Kur'ân, kıyamet sahnelerinde öldükten sonra dirilmeyi, nimet ve azabı anlatmış, bu dünyada insanlara vadettiği âhiret âlemi, sadece tavsif edilmekle kalmamış, Kur'ân dilinde bu âlem, görülen bir resim, hareket eden bir canlı, bariz bir şahıs haline gelmiştir. Müslümanlar bu âlemi tam bir şekilde yaşamışlar, sahnelerini görmüşler, olaylarını seyretmişler. Bunlardan etkilenmişler. Kah yürekleri hoplamış, kah tüyleri ürpermiş, kah içlerine korku dolmuş, kah ruhlarını huzur ve güven okşamış, kah onları

ateşin dilleri sarmış, kah cennetten esen hafif, tatlı rüzgâr içlerini açmış. Ve henüz o, vaat edilen gün gelmezden önce o günü bu dünyada bilmiş, görmüşler.

Bütün bu sahnelerde hiç eksik olmayan temel bir özellik de şudur: Anlatılan bu sahneler, bugün karşımızda hazır vaziyete getirilmiştir. Göz onu görür, kulak da duyar. İki âlem arasındaki fasıla çok kısa kalmış hattâ bazen orada hiçbir fasıla kalmamıştır. Çoğu defa öteki dünya yaşanan dünya olur da bu dünya maziye karışmış gibi bir hal alır, insanlar ahirette bulunur ve yaşadıkları bu dünyadaki izlenimlerini hatırlarlar."[368]

Kur'ân-ı Kerim'de bazen kıyamet sahnenin başı dünyadadır, sonu ahirettedir. Araya fasıla girmeden sahnenin yaşantısı devam eder. Bu âhiret hayatı insana yakın gelir:

هَلْ أَتَى عَلَى الإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا ۞ إِنَّا خَلَقْنَا الإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ۞ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ۞ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلاَسِلَ وَأَغْلاَلاً وَسَعِيرًا ۞ إِنَّ الأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا ۞ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا "*Dehrin akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde, insanın adı bile anılmazdı. Biz insanı katışık bir meniden yarattık. Onu denemek istiyoruz; bu sebeple de kendisini işiten ve gören bir varlık yaptık. Ona yolu da gösterdik: artık ister şükreder, ister nankör ve kâfir olur. Biz kâfirlere zincirler, kelepçeler, alevli ateşler hazırladık. İyi insanlar ise, kâfur suyu ile hazırlanmış içecek kâselerini yudumlarlar. Bu, Allah'ın has kullarının içip, istedikleri yere akıttıkları bir kaynaktır.*" (İnsan, 76/1-6)

Bazen de olay dünyada başlıyor, âhirette tamamlanıyor:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَى بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ۞ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ۞ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ "*Mûsâ'yı da âyetlerimizle ve özellikle pek âşikâr bir delil ile,*

---

[368] *Kutub, Kurân'da Kıyamet,* s. 50.

Firavun'a ve ileri gelen yardımcılarına Peygamber olarak gönderdik. Ama adamlar tuttular Firavun'un emrine tâbi oldular. Oysa Firavun'un emri tutarlı ve doğru bir emir değildi. O, kıyamet günü halkının önüne düşecek, onları ateşe götürecektir. Varacakları o yer ne fena bir yerdir!" (Hûd, 11/96)

Bazen de dünya ile âhiret sahnelerini çift zikreder. Sanki ikisi de şimdi yan yana mevcuttur.

فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ❀ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ❀ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ❀ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِّتَتْ
❀ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ❀ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ❀ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ❀ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ
❀ أَلَمْ نُهْلِكِ الْأَوَّلِينَ ❀ ثُمَّ نُتْبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ❀ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ❀ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِلْمُكَذِّبِينَ ❀ أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ❀ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ❀ إِلَى قَدَرٍ مَعْلُومٍ ❀
وَأَمْوَاتًا فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ❀ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ❀ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ❀ أَحْيَاءً
❀ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ❀ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ❀ انْطَلِقُوا
إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ❀ انْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ❀ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ
❀ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ❀ كَأَنَّهُ جِمَالَةٌ صُفْرٌ ❀ وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ❀ "*Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman, gök yarıldığı zaman, dağlar parçalanıp savrulduğu zaman, Resullere ümmetleri hakkında şahitlik vakitleri belirlendiği zaman; (İşte o zaman) beklenen kıyamet kopmuştur! Bunlar hangi güne ertelendiler? "Hüküm gününe!" "Hüküm günü" nedir bilir misin? Hakkı yalan sayanların o gün vay hallerine! Biz o peygamberleri reddedenlerden öncekileri yok etmedik mi? Sonra gidenleri de onların ardına takarız. İşte suçlu kâfirlere Biz böyle davranırız. Hakkı yalan sayanların o gün, vay hallerine! Biz sizi basit bir sudan yaratmadık mı? Sonra da o meni nutfesini belirli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik. Biz işte böyle takdir ettik. Ne güzel takdir ederiz Biz! Hakkı yalan sayanların o gün, vay hallerine! Gerek diriler ve gerek ölüler için Biz dünyayı toplanma yeri kılmadık mı? Orada, sağlam yüksek dağlar yarattık ve size tatlı bir su ihsan ettik. Hakkı yalan sayanların o gün, vay hallerine! Nankörlere ise şöyle denir: "Haydi, durmayın yalan dediğiniz o azaba girin*

bakalım!" Üç kola ayrılmış gölgeye gidin. Gidin ama o, ateşten sizi korumaz, gölgelik olmaz. O, kütükler gibi kıvılcımlar atar. O kıvılcımlardan her biri, sanki birer deve yavrusudur! Hakkı yalan sayanların o gün vay hallerine!" (Mürselat, 77/8-34)

Bazen de kıyamet sahnelerini hareket ettiren, kımıldatan tek kuvvet korkudur:

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ۝ إِذَا رُجَّتِ الأَرْضُ رَجًّا ۝ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۝ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا *"O gerçek olan kıyamet gerçekleşince neler olacak neler!.. Zaten onun olmasını yalanlayacak hiçbir delil olamaz. O kimini alçaltır, kimini yüceltir. Yer şiddetle sarsıldığı, dağlar darmadağın edilip parçalandığı, uçuşan toz zerreleri haline geldiği zaman..."* (Vakıa, 56/1-6)

Vakıa, kıyametin bizzat kendisidir. Bunu yalanlamaya mecal yoktur. Kıyamet bir kısım insanların kadrini yükseltir, bir kısmının da düşürür, yer küreyi havada uçuşan toz halinde görürsün. Dehşetten herkes şaşırır, ilk belirtiler başlayınca insanlar korku içinde çarpınıp kalır. Buna işaretle Allah Teâla şöyle buyurur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللهِ شَدِيدٌ *"Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının! Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır! Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hâmile olan her kadın çocuğunu düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, halbuki gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir."* (Hac, 22/1-2)

İşte böylece, süt emziren kadınlar yavrularını atacak, kıyameti görmesiyle bırakıp gidecek, hamile kadınlar hamlini düşürecek, insanlar sarhoş gibi olacak, sağa sola sendeleyecek. Sonra dehşet ayrı bir sûrette kendini gösterecek:

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ۝ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ۝ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ۝ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ *"İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden ve babasından,*

eşinden ve evlatlarından bile kaçar. O gün onlardan her birinin başından aşkın derdi ve tasası vardır." (Abese, 80/34-37)

Kıyamet gününde insan etrafına bakınır, hayırla şerrin güreştiğini, rezillik ile faziletin savaş meydanında karşı karşıya geldiğini, şerrin hayır üzerine galip geldiğini bir sinema şeridi gibi gözünün önünden geçirir, bunu görür gibi olur. Zaten mahdut olan ömründe hayır ve şerrin pek de karşılık görmediğine üzülerek bu dünyadan ayrılır gider. Esasında hayrın ecre nâil olmaması, şerrin ceza görmemesi insanı üzerse de âdil bir yaratıcının varlığına iman, kesin olarak hayrın ve şerrin karşılık göreceğini, bu dünyada olmasa bile, ahirette tamamlanacağını telkin eder.

Kur'ân'ın birçok âyetinde, insanın amel ve niyetine göre çeşitli yollardan hesaba tâbi tutulacağı belirtilmektedir. Bu âyetlerden bir kısmı kıyametin sarsıntı dehşetiyle hesap ve durak yerlerini tasvir etmektedir:

فَإِذَا بَرِقَ الْبَصَرُ ۞ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ۞ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ۞ يَقُولُ الإِنْسَانُ يَوْمَئِذ أَيْنَ الْمَفرُّ{كَلَّا لاَ وَزَرَ ۞ إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ۞ يُنَبَّأُ الإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ۞ بَلِ الإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ۞ وَلَوْ أَلْقَى مَعَاذِيرَهُ "*Gözler kamaşıp karardığı, ayın ışığının büsbütün gittiği, Güneş ile ay yan yana getirildiği zaman... İşte o gün insan der: "Var mı kaçacak mekân?" hayır, sığınacak hiçbir yer yoktur. O gün varılacak yer ancak Rabbinin huzurudur! O gün insana yaptığı her türlü iyilik ve fenalık ile; yapmadığı her türlü iyilik ve fenalık tek tek bildirilir. Ona göre karşılığını alır. Türlü türlü mazeretler öne sürse de, artık insan, kendisi hakkında şahit olur.*" (Kıyamet, 75/7-15)

Bazen de bu büyük korkuyu tasvir eden tabiat korkmakta insanlara eşlik eder:

الْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ ۞ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۞ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوث وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۞ "*Kâri'a, nedir o kari'a? Kâri'ayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalplere çarpan o kıyamet felaketini*

sen nereden bileceksin ki! O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılır. Dağlar atılmış yüne döner." (Kâria, 101/1-5)

Diğer bir âyette ise:

يَوْمَ تَرْجُفُ الأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَهِيلاً ۞ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولاً شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولاً ۞ فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلاً ۞ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا "*Gün gelecek; yer, dağlar şiddetle sarsılacak ve dağlar dağılan kum yığınları haline gelecek! Bakın (ey Mekkeliler, ey bütün insanlar) Biz vaktiyle Firavun'a bir elçi gönderdiğimiz gibi size de hakkınızda şahitlik edecek bir elçi gönderdik. Firavun o Resûle isyan etti. Biz de onu şiddetle cezaya çarptırdık. Kâfirliğinizde devam ederseniz, dehşetinden çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirecek o günden kendinizi nasıl koruyabilirsiniz?*" (Müzemmil 73/14-17)

Kur'ân hesap hâllerini tasvir ederken birçok arz metodlarını kullanır. Bazen arzı uzatır, öyle ki hesabın hiç kesilmeyip devamlı olduğu sanılır.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ . لَهَدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ .وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلاَّ أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلاَ تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ "*Bir de bakarsın kıyamet gününde hepsi toplanarak Allah'ın huzuruna çıkmışlar. Zayıflar büyüklük taslayanlara:* "*Biz,*" *diyecekler,* "*Sizlere tâbi idik. Şimdi siz, bize fayda sağlayıp da Allah'ın azabından azcık bir şey uzaklaştırabiliyor musunuz?*" *Büyüklük taslayanlar şöyle cevap verecekler:* "*Ne yapalım? Allah bize yol gösterseydi biz de size gösterirdik. Şimdi biz sabretsek de, sızlansak da sonuç değişmez. Anlaşıldı: Bizim kaçıp sığınacağımız bir yer yok!*" *Hesaplar görülüp iş tamamlanınca şeytan onlara şöyle diyecek:* "*Allah size doğru vaadde bulundu. Ben de size bir şeyler vaad ettim, ama sözümden caydım! Doğrusu,*

benim size istediğimi yaptıracak bir gücüm yoktu. Sadece ben sizi dâvet ettim, siz de çağrımı kabul ettiniz. O halde beni ayıplamayın, kendi kendinizi kınayın! Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben, sizin daha önce beni Allah'a şerik yapmanızı da reddetmiştim." Elbette, böyle zalimlerin hakkı gayet acı bir azaptır." (İbrahim 14/21, 22)[369]

Bazen de arz kısa olur. Sahne göze görünür görünmez kaybolur: "

وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ *Herkese, yaptığının karşılığı tam tamına ödenir. Zaten Allah, onların yaptıklarını pek iyi bilmektedir."* (Zümer 39/70)[370]

Adetâ gözle görülen, elle tutulan maddî azap şu şekilde tablolaştırılır:

هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ۝ يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ۝ وَلَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ ۝ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ "*Şu iki hasım takım, Rab'leri hakkında çekişip durmaktalar. Dini inkâr edenlere ateşten elbiseler biçilmiştir. Başlarının üstünden kaynar sular dökülür. Öyle ki onunla içlerinde olan her şey, bütün organları, hatta derileri bile eritilir. Bir de bunlara demirden topuzlar vardır. Bunalmaları sebebiyle, her ne vakit cehennemden çıkmak isterlerse, gerisin geriye oraya itilirler ve kendilerine: "Çıkmak yok! İster istemez, bu yakıcı azabı tadacaksınız!" denir."* (Hac, 22/19-22)[371]

Nimet ve azab, bazen incelir, ince bir ruhî gölge haline gelir. Yalnız ruhlara mahsus ya da yüze serpilen ruhî bir zevk veya azap olur. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا "*İman edip, yararlı işler yapanları Rahman, (hem Allah, hem de mahluklar nezdinde) sevimli kılacaktır."* (Meryem, 19/96)

---

[369] Yakın meâller için bkz. Furkan, 25/27-29; Müddesir, 74/38-47.
[370] Ayrıca bkz. Mü'minun, 23/101; Rahman, 55/41.
[371] Ayrıca bkz. Tevbe 9/34; Vâkıa, 56/27, 28; Sâd, 38/49, 54.

وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ .وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا "*Kim Allah'a ve resûlüne itaat ederse işte onlar, Allah'ın nimetlerine mazhar ettiği nebîler, sıddîkler, şehidler, salih kişilerle beraber olacaklardır. Bunlar ne güzel arkadaşlar!*" (Nisâ, 4/69)

Nimet ve azab müşahhas bir şekilde tasvir edildiği gibi, ayrıca kelimelerin attığı bir gölge ortamı, taşıdığı işaretler vardır ki nimet ve azab vasfedilmese de bu gölge ortamı, bu işaretler ruha nimetin huzurunu yahut azabın darlığını duyurur.

Maddî nimet veya azabın yanı sıra manevî nimet ve azab da söz konusudur:

.إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ۝ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ "*Ama müttakiler ise cennetlerde, bahçelerde ve ırmak kenarındadırlar. Son derece kuvvetli o Hükümdarın, hak ve dürüstlük meclisinde yerlerini alırlar.*" (Kamer, 54/54-55)

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ ۝ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِئُونَ ۝ لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ۝ سَلَامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ "*Amma bugün cennetlikler, zevk ve eğlence içindedirler. Hem kendileri, hem eşleri gölgeliklerde, tahtlarına kurulurlar. Orada turfanda yemişler onlara, hâsılı istedikleri her şey onlara... Rabb-i Rahim'den sözle olan bir selâm yine onlara...*" (Yâsîn, 36/55-58)

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ "*Gün gelecek, mümin erkekleri ve mü'min kadınları, önlerinde ve sağ taraflarındaki nurlarıyla, koşarcasına cennete doğru ilerlediklerini göreceksin. Kendilerine: "Bugün size müjdeler olsun! Buyurun, içinden ırmaklar akan cennetlere, ebedî kalmak üzere girin!" denilecek. İşte en büyük başarı ve mutluluk budur.*" (Hadid, 57/12)

Kıyamet sahnelerinin en güzellerinden biri de şirk koşanlarla tanrıları, ya da tâbi'lerle metbular arasında geçen o sert münakaşa; mü'minlerle melekler yahut mü'minlerle mü'minler

arasında geçen o tatlı konuşma sohbetidir. Kur'ân-ı Kerim'de bunun muhtelif desenleri var:

وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ۞ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الأَسْبَابُ ۞ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ "*Kendilerine zulmedenler, azabı gördükleri zaman anlayacakları gibi, bütün kuvvet ve kudretin yalnız Allah'a ait olup, Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu, keşke şimdiden bilselerdi! İşte önderler kendilerini izleyenlerden uzak durdular, azabı gördüler ve aralarındaki her türlü bağ kesildi! Bunun üzerine tâbi olanlar şöyle dediler: "Ah ne olurdu, elimize bir fırsat geçse de onların bizden uzak durdukları gibi, biz de onları bir reddetseydik! İşte Allah Teâlâ onlara, bütün yaptıklarını, en şiddetli pişmanlıklar halinde gösterecektir. Onların o ateşten çıkacakları da yoktur.*" (Bakara, 2/165-167)

وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلاَ أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ ۞ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا أَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَى بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ۞ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الأَغْلاَلَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُجْزَوْنَ إِلاَّ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ "*O zalimleri; sen, Rab'lerinin huzuruna duruşma için getirildiklerinde, birbirlerine laf atarken bir görseydin! Zebûn edilen, dünyada güçsüz bırakılanlar o kibirli önderlerine: "Ah! Sizin yüzünüzden bu hallere düştük, siz olmasaydınız biz de iman edecektik!" diyecekler. Öte yandan dünyada iken kibirlenenler o zebûn edilenlere, ezilenlere: "Size hidâyet geldikten sonra, biz mi sizi ondan uzaklaştırdık. Bilakis, siz zaten suçlu kimselerdiniz!" Ezilenler de kibirlilere: "Hayır! İşiniz gücünüz, gece gündüz dolap! Siz daima Allah'a nankörlük etmemizi, ona birtakım şerikler uydurmamızı bizden isterdiniz" derler. Ve böyle atışırlarken hepsi, azabı gördükleri o esnada, pişmanlıklarını içlerine atarlar...O*

inkârcıların boyunlarına ateşten demir halkalar takarız. Bu, yaptıklarının adil bir karşılığı değil midir?" (Sebe, 34/31-33)

قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلاَلٍ بَعِيدٍ ۞ قَالَ لاَ تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ۞ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ "*Yanındaki arkadaş: "Ya Rabbî," der, "onu ben saptırmadım, kendisi zaten haktan iyice uzak bir sapıklık içinde idi." "Çekişmeyin huzurumda!" buyurur Allah, "Çünkü Ben daha önce gelecek tehlikeyi size bildirmiştim. Benim verdiğim kararlar değiştirilemez ve Ben, kullarıma da asla zulmetmem!"* (Kaf, 50/27-29)

Bir de cennet ehli arasındaki tatlı sohbet hali vardır:

وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۞ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ۞ فَمَنَّ اللهُ عَلَيْنَا وَوَقِينَا عَذَابَ السَّمُومِ ۞ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ "*Birbirlerinin yanına gelip şöyle sorup sohbet etmeye başlarlar. Biz dünyada, ailemiz içinde iken sonumuzdan endişe ederdik. Ama şükürler olsun ki Allah bize lütfetti ve bizi, o kavuran ateşten korudu."* (Tur, 52/25-28)[372]

6. İlim Diliyle Kıyamet Olayı

Uzmanlara göre bir insan bulutsuz bir gecede çıplak gözle yaklaşık üç bin yıldız görebilir. Uzayda tam olarak kaç gök cismi bulunduğunu ise kimse bilmemektedir. Ancak sadece bizim samanyolumuzda, dünya üstündeki insanlardan daha fazla yani 200 milyar yıldız dev bir spiral şeklinde bükümlenmiş biçimde bulunmaktadır. Bu türden samanyolları ve galaksiler çoktur ve ilim adamları sürekli olarak yenilerini keşfetmektedir. Galaksiler büyüklük ve form açısından bireyseldir. Küçükleri sadece bir milyar yıldızdan oluşur. Şekilleri yuvarlak, elips veya spiral olabilir. Bazıları çok yoğun, bazıları da seyrelmiş bir sisi andırır. Ama hepsi de kümeleşmeye yönelir. Örneğin dünyamızın bulun-

[372] Ayrıca bkz. Saffat, 37/50-59.

duğu samanyolu birbirinden her yönden farklı 28 galaksiden oluşmuştur. Ve samanyolumuz uzaydaki ikinci büyüklükteki takım yıldızlardan sayılır. Örneğin "Andromeda Bulutsuzu" bizden daha büyüktür ve tüm uzay bu türden galaksi yığınlarıyla kaynamaktadır.[373]

Bilim adamları astronomik uzaklıklara "ışık yılı" birimini kullanarak, anlayabileceğimiz bir açıklama getirmeye çalışır. Burada kastedilen ışığın bir yılda aldığı yoldur. Işık saniyede 300 bin kilometrelik yol alır, buradan yola çıkarak hesap yapıldığında, ışık bir yılda 9,461 milyar kilometre yol alabilmektedir. Güneşimize en yakın yıldız olan "Proxima Centauri" adlı güneş, bizden tam 4,3 ışık yılı uzaklıktadır. İkisinin arası; 9,461 milyar kilometre ile 4.3 sayısını çarpmakla ortaya çıkan büyük rakamdır.[374]

Samanyolunun spirali, 16.000 ışık yılı uzaklıkta olup, çapı da 10.000 ışık yılıdır. En yakın galaksi grubu da 30 milyon ışık yılı ötededir. Bütün galaksiler saniyede ikiyüz bin kilometrelik hızla birbirlerinden sürekli uzaklaşmakta ve uzay da devamlı genişlemektedir.

Çevresinde 5 milyar yıldır döndüğümüz güneşimiz büyüklüğündeki yıldızlarda oksijen helyuma dönüşür. Ve bu dev uzay reaktörü milyarlarca yıl sonra tüm hammaddesini harcadığı zaman yıldızların içleri boşalacak ve dışları bir kılıf gibi şişip kalacaktır. Geleceğin bu muhtemel garip uzay cismini astronomlar "kırmızı dev" olarak adlandırmaktadır. Milyarlarca yıl sonra bu gaz kılıf da patladığında, geriye soğumuş ve inanılmaz ölçüde katı yoğunlukta (bir elmastan bin kat sert) bir güneş ölüsü kalacaktır.

Bizim güneşimizden daha büyük olan yıldızlar, yapılarındaki oksijeni daha hızlı yakarlar. İşte bu hız sırasında öylesine

---

373 *Sur Dergisi* Özel Kıyamet Sayısı, sayı: 183; s. 19
374 *Sur Dergisi* a.g.s. s. 15

muazzam bir ısıya ulaşırlar ki, helyum patlamaları meydana gelir. Bu nükleer fırında, helyum çekirdeğinin erimesi sırasında önce karbon sonra oksijen ve sonra da demir gibi ağır elementler teşekkül eder. Ömrünün sonuna gelen yıldız, çekirdeği içine göçer. Bu sırada öylesine büyük bir basınç meydana gelir ki, bütün atomlar ve atom çekirdekleri ezilir ve geriye sadece element partikülleri yani nötronlar kalır. Ve bir "nötron yıldızı" akıl almaz ölçüde yoğun ve ağırdır. Öyle ki, bunun ceviz iriliğindeki büyüklüğü, dünyamızda milyarlarca ton ağırlığında çekecektir. Bazen de yanarak sönen dev bir yıldızın merkezi öylesine büyük bir konsantrasyon kazanır ki, her şey bir tek noktada yoğunlaşır. Böylesi bir yapının yerçekimi de çok güçlüdür, en küçük bir ışık huzmesi bile buradan sızamaz ve buna da "kara delik" denir. Bilim adamları, 13.000 kilometre çapındaki dünyamızın, bu türden bir karadelik haline gelebilmesi için 2 santimlik çapa inmesi gerektiğini belirtmektedir.[375]

Peki, bizim güneşimizdeki gaz patlamaları hızlanıp, ısı çoğaldığı zaman dünya üstünde neler olacak? Yükselen sıcaklık sonucu denizler buharlaşacak ve atmosferle birlikte uzaya çekilecektir. Bu arada halen başlamış olan sera etkisi de giderek artacak ve dünya yüzeyi kurumaya başlayacaktır. Zamanla çölleşen ve bir vakitler üstünde hareketli bir canlılık olan mavi gezegen kurumuş biçimde yörüngesinde dönüp duracaktır.

Amerikalı Astrofizikçiler Daniel Whitmire ile Ray Reynolds'a göre "İnsanoğlu bu korkunç geleceği elindeki bütün imkânlarla ne kadar geciktirmeye çalışırsa çalışsın, dünya üstündeki tüm canlı yaşamı 500 milyon ile 1,5 milyar yıl arasında sona erecektir."[376] Uzmanlara göre dünyamızın kaçınılmaz "son"u birdenbire gelmeyecektir. Yavaş yavaş gelecektir. Hayat kaynağı

---

[375] *Sur* Dergisi, a.g.s., s. 14
[376] Vural Altın, *Sur* Dergisi a.g.s., s. 14

olan güneşimizin gittikçe soğuması, sonra da ölü bir yıldıza dönüşmesi milyonlarca yıl zarfında olacaktır. Ve bugünkü insanların milyonlarca yıl sonraki torunları, böylece uzay içinde değişik mekânlara atlaya atlaya hayatlarını sürdürmeye çalışacaktır. Günümüzde, insanoğlu bir hafta sonrasının havasını tahminde çoğu kez yanılırken, milyonlarca yıllık bir geleceği nasıl doğru biçimde tahmin edebilir ki? Oldukça haklı görünen bu soruya işin uzmanları şöyle cevap vermektedir: Bazı gelecek türleri önceden bilinip açıklanabilir, bazıları da kesinlikle bilinemez. Ve ne ilginçtir ki, Güneşin kaderi ilk gruba, bir hafta sonrasının hava durumunu tahmin de ikinci gruba dahildir. Çünkü uzay ile ilgili olaylar; hızı, büyüklüğü, kütlesi, yaşı belirli gök cisimleri ile hesaplanmakta ve doğru da çıkmaktadır. Gelecek haftanın hava durumu ise, ölçülemeyen hava moleküllerinin hareketine bağlı bir olaydır. O yüzden astrofizikçiler demektedir ki; sadece dünyamızın ve güneşimizin değil bütün evrenin geleceğini tahmin etmiyor bilakis biliyoruz.[377]

Güneş ışınlarının te'siri altında florokarbonlar serbest klorin meydana getirmekte, bu da ozonun tükenmesine sebep olmaktadır. Ozon katmanının, yüzyılın sonunda üçte bire kadar azalmış olması, bütün canlıları öldürmeye yetecektir.

Tabiatta hemen her şey bazı dengeler içerisindedir. Yani bazı etkiler karşısında uygun tepkiler gösterilerek eski durum muhafaza edilmeye çalışılır. Her bilim dalında bu özellikler var. Ozon tabakasındaki kozmik ışınların bile azalmaya yol açtığı doğru. Ama buna mukabil ozon tabakasının oluşumunu artırıcı etkiler de var. Eğer güneşten kaynaklanan bu durum, kademeli olarak gündeme geliyorsa, dünya buna ayak uydurabilir. Meselâ insan, koşu esnasında daha fazla oksijene ihtiyaç duyar. Vücut da bunu temin etmek için gerekli tedbirleri alır.

---

377 *a.yer*

Yani sistem hiçbir zaman hücrelere sağlayabileceği oksijen miktarının tükenmesine müsaade etmiyor. Daha hızlı nefes alınıyor. Oksijen seviyesi sabit tutulmaya çalışılıyor. Bu, bilinçli olarak yapılmıyor tabii. Ozon tabakası için de benzeri durum söz konusu. Eğer güneş ışınlarını azaltacak olsaydınız, zannetmeyin ki ozon tabakası artacak ve daha sağlıklı bir durum ortaya çıkacaktı. Muhtemelen, o durumda ozon tabakasını oluşturan etkenler, karşı bir tepki olarak zayıflayıp o tabakayı dengede tutacaklardı.[378]

İnsanların, hayvanların ve bitkilerin ölmeleri yani dış görünüşte yok olmaları gibi kâinatta görülen küçük kıyametler bize büyük bir kıyametin varlığından haber verir. Saati geldiğinde bu büyük kıyametin kopacağına işaret eder. Bu sahada yapılan ilmî araştırmalar da kıyametin kopabileceği hakkında çok kuvvetli deliller ortaya çıkaracak mahiyettedir.

“İlim adamları son yıllarda hassas ölçme cihaz ve teknikleri ile yaptıkları araştırmalar neticesinde kıyametin vukua gelme ihtimalini hesapladılar. Sonuçları birbirlerine gösterdiklerinde hepsinin hayreti büyük oldu. Şu andaki mevcut bilgi ve gözlemlerimizin ışığı altında kıyametin meydana gelme ihtimali % 50 gibi yüksek bir değerde bulunuyor.

Kıyamet konusunda ilmî açıdan iki ihtimal sözkonusudur: Kâinat, ya sürekli olarak genişleyecek, hiçbir son, hiçbir kıyamet olmaksızın sonsuza kadar devam edip belirsizliğe ulaşacak. Ya da birgün gelecek, genişleme duracak ve bütün sistem kendi içine kapanarak çökecek. Yani kıyamet kopacak! Her iki ihtimal de birbirine eşit.”[379]

İşte bu % 50’lik ihtimal içinde meselelere yaklaşarak sebepler açısından kıyameti koparacak hadiseleri sıralayalım:

---

378 a.yer

379 Taşkın Tuna, *Zafer Dergisi*, sayı: 161; s. 6 (Özel Kıyamet Sayısı)

1. Termodinamik Kıyamet
2. Güneşin Hasıl Edeceği Kıyamet
3. Kuyruklu Yıldızların Sebep Olacağı Kıyamet
4. Astroitlerin Saldırısı ve Süper Novalar.

a) Termodinamik Kıyamet

Haricî bir tesir olmaksızın bir sistemden daha sıcak bir sisteme doğru net ısı akışı cereyan edemez. Isı akışının tek yönlü olduğunu belirten kanuna Termodinamiğin 2. Kanunu denir. Bu kanunu daha kolay anlamak için şu misâllere bakmak gerekir: Sıcak bir tabak, soğuk bir masa üstüne konunca, masa tabaktan ısı alır ve ikisinin sıcaklığı, aynı olana kadar da bu ısı alışı sürer. Tabak çok sıcak ise, daha hızlı bir ısı akışı olur.[380]

Eğer bu ikinci kanun olmasaydı; bir gemi, denizden ısı almak şartıyla deniz üzerinde yürütülebilirdi. Bir fabrikayı, etrafını kuşatan havadan ısı çekerek çalıştırmak mümkün olurdu. Meselâ denizin sıcaklığı 10 derece. Bu sıcaklığı 9 dereceye düşürünceye kadar denizden ısı alınsa, bu ısı pek büyük bir enerji olur. Fakat bunu yapmak için daha büyük bir enerji sarfetmek lazımdır. Çünkü Termodinamiğin 2. Kanununa göre ısı, sıcak kesimlerden soğuk cisimlere akmak temayülündedir. Bu demektir ki, içinde yaşadığımız kâinat sürekli olarak sıcak cisimlerden soğuk cisimlere doğru akan ısı ile bütün cisimlerin sıcaklığının aynı derecede olacağı bir noktaya doğru gitmektedir. Öyleyse bir zaman gelecek ki, kâinatta bütün enerji kaynakları kurumuş olacaktır. O zaman kâinatta hiçbir fizikî veya kimyevî ameliye meydana gelemeyecektir. Hayat eseri de kalmayacaktır. İşte o zaman kıyamet de kopmuş olacaktır.

Termodinamiğin 2. Kanunu'na göre; kâinatın ezelî olma-

---

[380] Ümit Şimşek, *Big Bang*, s. 113.

dığı, bir başlangıcının varlığı ortaya çıkmaktadır. Eğer ezelî olsaydı şimdiye kadar geçen sonsuz zaman zarfında enerji çoktan bitmiş olacaktı. Madem ki, hayat var, enerji var öyleyse kâinatın bir başlangıcı var. Başlangıçtan bu yana da sonlu bir zaman geçmiştir.[381]

Termodinamiğin 2. Kanunu gereğince kâinatta meydana gelen her tabii değişim, kâinat nizamında bir çözülmeyi de beraberinde getirmektedir. Isının daima daha sıcak bir cisimden daha soğuk bir cisme akması da, enerjinin bir kısmının kullanılabilir halden kullanılamaz hale düşmesi demektir. Meselâ yakılan soba evi ısıtır. Sonra ısı daha soğuk olan havaya geçer. Ev de eski sıcaklığına döner. Bu moleküler düzenin kaybını ifade eder. Isının sıcak bir yerden soğuk bir yere akması, bir başka ifadeyle molekül yapısının parçalanması mânâsına gelir.[382]

20. Asır büyük İngiliz Astronomi alimlerinden Sir James Jeans, termodinamik kıyametten şöyle bahseder:

"Entropi'de (Entropi; bir sistemdeki düzensizlik miktarıdır) geriye dönmeyen bir olay söz konusudur. Meselâ, soğuk bir odaya ısı veren sobanın verdiği ısı bitince, bu enerjinin kendiliğinden sobaya dönmesi imkânsızdır. Kâinatta bu gibi olaylar çoktur. Enerji, Termodinamiğin 1. Kanunu'nu göre mikdar itibariyle daima değişmektedir. Bu değişme, suyun yokuş aşağı akışı gibi olup, daima yüksek elverişlilikten alçak elverişliliğe doğrudur. Bir suyun yokuş yukarı tekrar akması imkânsızdır. Kâinattaki toplam enerjinin azalmayacağını, dünya ve kâinatın ilelebed devam edeceğini iddia etmek, asma saatteki topun, azalmayarak akrep ile yelkovanı mütemadiyen yürüteceğini iddia etmek gibidir. Enerji ilelebed bayır aşağı gidemez. Ve saat topu gibi sonunda dibe vurmak zorundadır. Bunun gibi, kâinat da

[381] H. İsmail - H. Korkmaz, *İlimler ve Yorumlar*, s. 388.
[382] H. İsmail - H. Korkmaz, *a.g.e.*, s. 389.

ilelebed devam edemez, ergeç bir gün son "Erg"lik enerjisinin elverişlilik kabiliyeti merdivenin alt basamağına varmış olacaktır. İşte o anda kâinattaki hayat duracaktır. Gerçi enerjinin hepsi orada ise, de, değişme kabiliyeti artık kalmamıştır. Nasıl havuzdaki durgun su çarkı çeviremezse; kâinatın iş yapma kabiliyeti de artık tükenmiş olacaktır. O zaman biz, sıcak olsa bile ölü bir kâinatta "Isı ölümü" ile karşı karşıya bulunacağız. Enerji elverişliliğini yitirmiş bir kâinat ise ölmüş demektir. Bundan şüphe etmeye, buna karşı koymaya imkân yoktur. Yeryüzündeki bütün tecrübelerimiz buna o derece hak veriyor ki, bir itiraz payı kalmamıştır.[383]

Şu hususu da belirtmek gerekir; eğer belli bir ortak sıcaklıkta Termodinamik Kıyamet kopacaksa maddenin bir başlangıç sıcaklığı var demektir. Materyalistlerin görüşlerine göre, madde ezelî olsaydı bu kıyamet çoktan kopmuş olacaktı. Kâinatta hayat, yerini ölüme terk edecekti. Mademki, bu kıyamet kopmamıştır, ileride kopacağı muhakkaktır. Materyalizmin "madde ezelî ve ebedîdir" fikrinin de kökünden yıkılmış olduğu muhakkaktır. Öyle ise madde sonradan yaratılmıştır. Onu yaratan Allah bir başlangıç tayin etmiştir ki, o yüzden kâinatta hayat devam etmektedir. Ta vakt-i kıyamet gelip çatacağı âna kadar.[384]

b) Güneşin Hâsıl Edeceği Kıyamet

Eğer daha başka âfetler önce davranmazlarsa insanlığı yok edecek en mühim sebep Güneş olacaktır. Güneşin öldürücü bir potansiyele sahip olduğu muhakkaktır. Bütünü yıldızlara benzer bir yaşlanma merhalesinden geçtiği için Güneş de bu yolu takib ederek yavaş yavaş soğuyacaktır. Dr. Mark Chartrand'a göre o, Venüs'ün yörüngesine kadar genişleyecektir. Başka

---

383 Sir James Jeans, *Etrafımızdaki Kainat*, s. 17.
384 Aymaz, *Ölüm ve Diriliş*, s. 7.

ilim adamları Güneş'in dünyanın yörüngesini bile içine alacağı kanaatındadırlar. Gelişmenin yaklaşık 5 milyon sene sonraki bu merhalesindeki Güneş'in rengi tamamıyla kırmızı olacaktır. Tabii bundan önce yeryüzünde hayattan hiçbir eser kalmayacaktır. Üç veya dört milyar yılda dünyanın yüzeyi biraz daha ısınacaktır. Sonra sıcaklığın on derece kadar artması, daha fazla suyun buhar haline gelmesine sebep olacaktır ki canlıların kanı ve bitkilerin özsüyü kaynayacaktır.

Peki Güneş kızıl bir dev olduktan sonra durum ne olacaktır? Bazı yıldızlar süper nova olurlar, iç sıcaklıkları muhtemelen 100 milyon dereceyi buluncaya kadar kendilerinden geçerler, şaşırtıcı bir patlamaya sebep olurlar, bu da yıldızı toz haline getirir ve kalıntılarını bütün fezaya serper. Fakat Dr. Chartran'ın inancına göre, akla daha yakın gelen Güneşin beyaz kızgın bir cüce haline gelinceye kadar yok olmağa devam edeceğidir. Öte yandan iç patlama Güneşi o kadar sıkı şekilde büzecektir ki, maddesinden alınacak yumruk kadar bir parça binlerce ton gelecektir. Soğuktan sonra ise artık siyah cansız bir kütle olacaktır.[385]

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۞ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ "*Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman; yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı zaman…*" (Tekvir, 81/1-2)

c) Kuyruklu Yıldızların Hasıl Edeceği Kıyamet

1628 yılında keşfedilen Halley kuyruklu yıldızı 1910'da dünyaya yaklaştığında Amerika'da korkudan intihar eden insanlar olmuştu.[386]

Şimdiye kadar 1400 civarında kuyruklu yıldız tesbit edilebilmiştir. Kuyruklu yıldızda kuyruğun meydana gelişi, güneşin

[385] Aymaz, *a.g.e.*, s.9.
[386] Demirkan, *Yıldızların Esrarı*, s. 29, 30.

sıcaklığı ve Güneş rüzgarları sebebiyle izah edilmektedir. Bir kuyruklu yıldızın başı dünyamızın yüz binde biri kadar küçük olabildiği gibi, güneş sisteminin en büyük gezegeni Jüpiter'den de büyük olabilir. Kuyruk uzunlukları ise milyonlarca kilometreye varabilmektedir. Kuyruklu yıldızlardan en az bir tanesinin 300 milyon kilometreyi aşan bir kuyruğu bulunduğu tesbit edilmiştir.

Astronomi alimlerinin hesaplarına göre, bir kuyruklu yıldızın dünyaya çarpması çok az bir ihtimal dahilinde de olsa mümkündür. Küçük bir kuyruklu yıldızın dünyamıza çarpması ise büyük bir şehri bir anda haritadan silebilir. Bununla birlikte, dünya üzerinde insan var olalıberi böyle bir hadise cereyan etmemiştir.[387]

d) Astroit ve Süper Novalar

1968 yılı Haziran ayında hemen hemen 2 km. genişlikte küçük bir gezegen olan Asteroid Ikarus saatte 66.000 mil hızla dünyaya yaklaştı. California Üniversitesi'nden Dr. Samual Harrick 15 yıl önce asteroidin dünyanın dört milyon mil kadar uzağından geçeceğini hesaplamıştı. Buna rağmen binlerce genç, asteroidin kati olarak dünyaya çarpacağına inandılar ve kendilerine "Rock Mountain" tepelerinde güvenlik aradılar. Ikarus ise, önceden hesap edildiği gibi dünyaya dokunmadan milyonlarca mil uzaktan gelip geçti.[388]

Meteorlarda aynı şekilde kıyamet sebebidir. 1883'deki meteor yağmuru sırasında, birçok insan sonumuzun geldiğine inanmıştı. Gerçekten o günlerde 75 milyon meteroidin dünyanın atmosferinden geçtiği tahmin edilmekteydi, fakat yanıp kül olmaktan kurtulan ve yeryüzüne varabilen ancak bir veya iki tane

---

387 Demirkan, *a.g.e.*, s. 29.
388 Demirkan, *a.g.e.*, s. 31.

oldu.[389]

Yıldızların enerji deposundaki hidrojenin tükenmesi, o yıldız için hayatın sona ermesi mânâsına gelir. Bu durumda yıldız kavrulup büzülerek çekirdek haline gelir, "beyaz cüce" ve "siyah cüce" safhalarından sonra ölür. Fakat bu ölüm bir yok oluş değil, bilakis yeni ve daha parlak yıldızların doğumunun başlangıcı demektir. "Nova" veya yıldız çok büyükse "süpernova" adı verilen bir patlamayla kendisini etrafa dağıtan yıldızın fezaya saçtığı maddeler, aslında yeni yıldızların tohumları hükmündedirler.[390]

Süpernovalar, içinde bulunduğumuz galaksinin ışık gücüne denk bir ışık vererek patlayan novalardır. Yakın bir süpernova veya patlayan yıldız, dünyayı öldürücü kozmik ışınlarla bombardıman edebilir. Pek çok ilim adamı "dinazor" kuşaklarının böyle bir hâdise neticesi tükendiğine inanırlar.[391]

İlim adamları, bu son ve küllî çöküşe "kâinatın sonu" diyorlar. Kur'ân ise "kıyamet" mânâsına "es-sâah" diyor. Mazi ve müstakbeli birer sayfa, arz ve semayı birer satır gibi nazarında tutan yüce kitabımız, o ânı "yıldızlar çarpışacak, ecramlar dalgalanacak, nihayetsiz fezada milyonlarca gülleler, dünyalar gibi büyük topların müthiş sadaları gibi vâveylaya başlayacak. Birbiriyle çarpışacak, ateşler saçarak dağlar uçacak, denizler yanarak yeryüzü dümdüz olacak."

Kâinat çapında küllî bir kıyametin kopacağı, akli ve ilmî bakından kesinlik kazanmıştır. Artık merak edilen kıyametin kopup kopmayacağı değil, ne zaman ve nasıl kopacağı sorusudur. Çünkü kâinatın ölümü için pek çok sebep vardır. Mesele, bunlardan hangisinin daha önce cereyan edeceği noktasında düğümlenmektedir. Bu sebeplerden biri şudur: "Fizikçiler ve astronomlar,

---

389 Demirkan, *a.g.e.*, s. 30.
390 Demirkan, *a.g.e.*, s. 32.
391 Demirkan, *a.g.e.*, s. 32; Aymaz, *a.g.e.*, s. 15.

kâinatın entropisinin devamlı arttığını bildiriyorlar. Hareket olan yerde çevrenin entropisi artar. Bu artış bir maksimum'dan geçer ve nihayet artış miktarı sıfır olur. İşte o anda bütün hareket durur. Bu ise kâinatın sonu, yani kıyamet demektir."[392]

Bütün bu izahlardan sonra hadiselerin akışına baksak bile anlıyoruz ki; şu âlemin ölümü mümkündür. Çünkü bir şey tekâmül kanununa dahil ise, o şeyde mutlaka gelişme ve büyüme vardır. Gelişme ve büyüme varsa, onun mutlaka fıtrî bir ömrü vardır. Fıtri bir ömrü varsa mutlaka fıtrî bir eceli vardır. Gayet geniş ve tam bir araştırma ile sabittir ki; öyle şeyler, ölümün pençesinden kendini kurtaramaz. Nasıl ki; insan küçük bir âlemdir, yıkılmaktan kurtulamaz. Âlem dahi büyük bir insandır, o dahi ölümün pençesinden kurtulamaz. O da ölecek, sonra dirilecek veya yatıp sonra haşir sabahı gözünü açacaktır.

7. Kıyamet Aklen Mümkün mü?

İnsanların, hayvanların ve bitkilerin ölmeleri, yani dış görünüşte yok olmaları gibi kâinatta görülen küçük kıyametler bize büyük bir kıyametin varlığından haber verir.

Bir şey tekâmül kanununa tâbi ise, her halükârda gelişecektir. O şeyde gelişme ve büyüme olduğuna göre onun bir fıtrî ömrü vardır. Fıtri ömrü olduğuna göre de bir eceli vardır. Araştırmalarla sabittirki bu tür şeyler ölümden kurtulamaz.

Meselâ insan küçük bir âlemdir, yok olmaktan kurtulamaz. Âlem de büyük bir insandır, o dahi ölümün pençesinden kurtulamaz. Aynı şekilde kâinatın küçük bir numunesi olan canlı bir ağaç yok olmaktan kurtulamadığı gibi yaradılış ağacından meydana gelen kâinat zinciri yeniden tamir için tahripten, dağılmaktan kurtulamaz.

---

[392] Demirkan, *a.g.e.*, s. 31.

Kıyametin kopacağına akıl yolu ile cevap aradığımızda karşımıza hemen semavî dinler çıkıyor. Allah Teâla'nın iki türlü konuşması vardır; Resullerine gönderdiği kitaplar ile, bir de tabiat denilen kitap ile... Şu kainattaki bütün değişmelerde kıyametin vukuu hakkında fıtrat-ı selimeye şehadette bulunur. Asırlar, seneler sayıcınca canlı dünyaların ve seyyar alemlerin, şu dünya misafirhanesinden ölümleriyle asıl dünyanın da onlar gibi ölmesine şehadetleridir.

Kıyametin aklen mümkün olabileceği "kelam ilmi" açısından da ele alınabilir. Kelâm ilminde Allah Teâlânın sıfatlarından "kıdem" ve "beka" vardır. Kıdem, Allah'ın varlığının "evvel"i olmamaktır. Onun ezeli olmasıdır. Yani o, kadimdir "hâdis" olamaz. Çünkü her "hadis" bir "muhdis"e muhtaçtır. Ve yine o "baki"dir. Yani varlığının "âhir"i bulunmamaktadır. Kıdemi, zatıyla kadim olan zat, "bakî" ve "ebedî" olur.[393]

Bu bilgiler ışığında, şu üzerinde yaşadığımız dünya "kadim" değildir, "hâdis"tir yani sonradan yaratılmıştır. "Kâdîm" olmadığına göre "baki" de olamaz. "Ebedî" de değildir. Her "hadis"in bir "muhdis"i vardır. İşte o "muhdis" olan Hak Teâla er geç bu dünya sayfasını kapatıp, kıyameti gerçekleştirecektir.

---

393 İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelam*, s. 257.

Dördüncü Bölüm

DİĞER SÛRELERLE KARŞILAŞTIRMA

DİĞER SÛRELERLE KARŞILAŞTIRMA

1. Vâkıa Sûresi

Vâkıa sûresi ile Hâkka sûresi arasında büyük bir benzerlik vardır. Hâkka sûresi'inde anlatılan hususlar Vâkıa, sûresinde anlatılan konuların özetidir.

Bu sûrede daha başta kıyametin dehşeti zihinlerde çağrışım yapar. Vâkıa, kıyamet demektir. Red ve inkârı mümkün olmayan bir olaydır. Bu kelime de (Hâkka gibi) fonetik olarak kıyameti hatırlatmaktadır. "Vav"dan sonraki med ve sükûnuyla yukarı kaldırılıp bırakılan ve oradan yere düşen ağır bir cisme benzer. Kelime böyle bir düşüşü canlandırıyor. Bu Vâkıa, "Hâfide, Râdife-alçaltıcı, yükselticidir." Nasıl madde âleminde yukarıdan düşen, ses çıkaran ağır cisimler düştüğü yerde çukur açar, bir taraf çukurlaşır. Öbür taraf yüksek kalırsa "Vâkıa" da birçoklarının kalkacağı, birçoklarının alçalacağı günde mânâ âleminde o yükseliş ve alçalışı yapıyor. Sahnenin genel havası sarsılma olduğundan da sarsıntı tablolarını gösteriyor.[394]

Hâkka'da geçmiş ümmetlerin kıssaları ile kıyamet tabloları sergilenirken burada o günün mücerred olayları işleniyor: إِذَا رُجَّتِ الأَرْضُ رَجًّا ۝ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ۝ فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا "*Yer şiddetle*

[394] Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 173.

sarsıldığı, dağlar darmadağın edilip parçalandığı, uçuşan toz zerreleri haline geldiği zaman...” (Vâkıa, 56/4-6)

Hâkka sûresinde kitabı sağından verilenler, solundan verilenler tabirleri geçerken bu sûrede “Ashabu'l-meymene” ve “Ashabu'l-meş'eme” tabirleri geçmektedir.

“Meymene” ve “meş'eme” de yemîn (sağ) ve şimal (sol) mânâsı varsa da bu mânâlardan önce nasip ve tali mânâları ön plandadır. Yani bu kelimelerde mübarek kişilerle, bedbaht insanlar anlamı vardır.[395]

Bu iki grubun ahirette karşılaşacağı şeyler “Vâkıa, sûresi”inde biraz daha tafsilatlı ele alınmıştır. Tablolar bu sûrede daha göz alıcı ve müşahhastır. Ashabü'l-meymene orada şöyle anlatılır:

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ۞ فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ ۞ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ ۞ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ۞ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ ۞ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ۞ لاَ مَقْطُوعَةٍ وَلاَ مَمْنُوعَةٍ ۞ وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ ۞ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً ۞ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ۞ عُرُبًا أَتْرَابًا ۞ لأَصْحَابِ الْيَمِينِ

“*Ashab-ı yemin ki ne ashab-ı yemin! Ne mutludur onlar! Dalbastı kirazlar, dolgun salkımlı muzlar, yayılmış gölgeler... Şarıl şarıl akan sular... Tükenmeyen, eksilmeyen, hiçbir sûrette esirgenmeyen birçok meyveler içindedirler. Onlara, pek değerli eşler de verdik. Biz o eşleri, yepyeni bir yaratılışla yaratıp, sûret ve sîretlerini son derece güzelleştirdik. Böylece onları, ashab-ı yemin için bakire kızlar, kocalarına âşık yaşıtlar kıldık.*” (Vâkıa, 56/27-38)

Diğer taraftan “Ashabü'l-meş'eme”nin durumu ürperti verici ve çok korkutucu bir biçimde tasvir edilir:

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ۞ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ۞ وَظِلٍّ مِنْ يَحْمُومٍ ۞ لاَ بَارِدٍ وَلاَ كَرِيمٍ ۞ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ۞ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنْثِ الْعَظِيمِ ۞ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا أَئِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۞ أَوَآبَاؤُنَا الأَوَّلُونَ ۞ قُلْ إِنَّ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ ۞ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ۞ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا

[395] Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 175

الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ۞ لَآكِلُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ ۞ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ۞ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْحَمِيمِ ۞ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ۞ هَذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ "*Ashab-ı şimal ki ne ashab-ı şimal! Ne bedbahttır onlar! Onlar kızgın ateşte ve kaynar sularda... Ne serin, ne de faydalı olmayan, kapkara duman tabakası altındadırlar. Çünkü onlar dünyada iken refah içinde şımarırlardı. O en büyük günahta, şirkte ısrar ederlerdi. Ve derlerdi ki: "Ölüp toprak olduktan ve çürümüş kemik haline geldikten sonra mı biz diriltilecekmişiz? Gelip geçmiş atalarımız da mı?" De ki: "Öncekiler de, sonrakiler de belli bir günün, belli vaktinde mutlaka toplanacaksınız." Sonra siz ey yoldan sapanlar ve hak dini yalan sayanlar! Zakkum ağacının meyvesinden yiyecek, karınlarınızı onunla dolduracak, üstüne de kaynar su içeceksiniz! Hem de susamış develerin suya saldırışı gibi saldırarak içeceksiniz. İşte hesap gününde onlara ikram edilecek ziyafet!*" (Vâkıa, 56/41- 56)

Bu sûrede de Hâkka sûresindeki gibi canlı sahnelerden sonra söz ilâhî kudrete delâlet eden âyetlerle bitiyor:

إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ۞ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ *İşte, hakkında hiç şüphe olmayan gerçek budur! O halde Ulu Rabbinin ismini tenzih et!*" (Vâkıa, 56/94-95)

2. Kıyame Sûresi

"Kıyâme sûresi" ilk görünüşte kıyâmeti konu edinmesine rağmen, cennet ve cehennemden hiç söz etmiyor. Fakat ilk kez Allah'ın görülmesini ortaya koyuyor.

Sûre başlangıçta kıyameti ve insanı ele alarak başlamaktadır:

لاَ أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ۞ وَلاَ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ "*Hayır, gerçek öyle değil! Kıyamet günü hakkı için, kendisini eleştirip kusurlarından pişmanlık duyan ruhlar hakkı için (ki siz mutlaka diriltileceksiniz).*" (Kıyamet, 75/1-2)

Daha sonra ise sûre sonuna kadar kıyamet ve insan nefsine ait hususları ele alır. Sûrenin başlangıcı, umûmi muhtevayı hemen hemen hülâsa eder. Sûrede ele alınan bütün mevzular kıyameti son derece güzel, akıcı bir üslup ile işlemektedir.

Bir de bu sûrede özellikle dört âyetin bizzat Allah Resûlü'nü, muhatap almış olması dikkat çeker.

لاَ تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ۞ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۞ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ "*Sana vahyedileni unutmamak için tekrarlarken, hemen anında bellemek için dilini kımıldatma! Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O halde Biz Kur'ân'ı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle!*" (Kıyamet, 75/16-18)

Adı "Kıyâmet sûresi" olmasına rağmen bu sûrede Hâkka sûresindeki müşahhaslık yoktur. Her ne kadar Kıyamet günü anlatılsa da bu sûrede daha ziyade nimet ve azab tablolarının hâsıl ettiği psikolojik haller zikredilmektedir.[396]

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ۞ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ۞ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ۞ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ "*Yüzler vardır o gün pırıl pırıl... (O güzel ve Yüce) Rab'lerine bakakalır...Ve nice suratlar vardır o gün asılır. Belini kıran darbeyi yediğini hisseder.*" (Kıyamet, 75/22-25)

Sûrenin ortaya koyduğu ve insan kalbini şiddetle kendisine yönelttiği sahneler içinde kıyamet günü ve o günde cereyan eden kainat değişikliklerinin tasviri geliyor. Ancak bu tasvirlerde Hâkka sûresindeki kadar tafsilat verilmiyor. Fasılalar yıldırım sür'ati ile geçiyor. Bütün olaylar arasında kısalık ve süratli ahenk sağlanmıştır. Kıyameti inkâr edene onun gelmesini çok uzak görene; أَيَّانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ "*Ne zamanmış o kıyamet günü?*" diye alay edenlere cevap veriliyor.

---

[396] Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 100.

3. Tekvir Sûresi

Bu sûre iki bölümden oluşur:

Birinci bölüm kıyamet olayını kıyametle birlikte meydana gelecek olaylar zinciri şeklinde ele alır; güneşi, yıldızları, dağları, denizleri, yeryüzünü, gökyüzünü, ehli ve vahşi hayvanları ve insanoğlunu içine alan müthiş kâinat inkılâbını ihtiva etmektedir. İkincisi ise vahiy hakikatıdır.[397]

Birinci bölümde ele alınan hadiseler Hâkka sûresi de dahil Kur'ân'ın hiçbir sûresinde bu kadar çarpıcı değildir. Burada her şey, herkes için tam bir inkılab sahnesi vardır. Her varlığı kuşatan bir ihtilal söz konusudur. Bu inkılâb ve ihtilale yer ve gök cisimleri, vahşi hayvanlar, insanlar ve işlerin durumları iştirak etmektedir.

Sanki yakıp yıkan haydutlar ağlarından çözülmüş de her şeyin altını üstüne çevirmeğe, saçıp, dağıtmağa başlamışlar. Manzara, sakini heyecanlandırıyor, güvenliyi korkutuyor. Sahneye eşlik eden musiki de çabuk, hareketli, soluk tıkayan bir yapıya sahiptir. Bu süratli ikaıyla sahneye iştirak edip onu hayale resmetmektedir.[398]

Hâkka'da olduğu gibi bu sûrede de Allah Teâla birtakım şeylere yemin etmektedir:

فَلاَ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ۞ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ۞ وَالَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ۞ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ۞ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ. "*Bakın: Gündüzün sinip gizlenen yıldızlara... Dolaşıp dolaşıp yuvalarına, yörüngelerine giren gezegenlere... Geçmeye başladığı dem geceye... Nefes almaya başladığı dem sabaha kasem ederim ki: Kur'ân, değerli bir Elçinin (Cebrail'in) getirip okuduğu sözdür!*" (Tekvir, 81/15-19)

Burada yemin edilen şeyler, sûrenin başında anlatılanlar

---

[397] *Kutub, a.g.e.*, 6/3836.
[398] Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 81.

cinsindendir. Tasviri uyum açıktır. Yeminle isbatlanmak istenen İslâm davetinin gerçeğidir. Bu ifade ile İslâm davetinin yeminle isbatlanmağa ihtiyaç göstermeyecek kadar gerçek ve açık olduğunu anlatmak istiyor. Bunu ruhun iz'an ve tasdiki için en müsait psikolojik şartlar içinde söylüyor.[399]

4. Nebe Sûresi

Nebe sûresinde olağanüstü bir üslûb-u bedii vardır. Ahireti, kıyameti, cennet ve cehennemin ahvalini gösterirken, şu dünyadaki fiilleri, işleri, eserleri gözler önüne seriyor. Takib ettiği yol kalbi tatmin, aklı ikna yöntemidir.

Sûrede işlenen kıyamet sahneleri sûrenin başındaki:

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ "*Onlar birbirine neyi sorup duruyorlar*"

sorusuna cevap için serdedilmiştir

Nebe sûresinde de Hâkka sûresindeki gibi iki grubun kıyamet günü karşılaşacağı durumlar bahis mevzuu edilmektedir. Ayrıca Nebe sûresinde kıyamet gününü anlatmaya geçmeden önce, delil isteyenlere o günün vâki olacağını anlasın diye isbat cihetine gidiyor.

أَلَمْ نَجْعَلِ الأَرْضَ مِهَادًا ۞ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۞ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ۞ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۞ وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ۞ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا "*Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? Hem, sizi çift yarattık. Uykunuzu dinlenme yaptık. Geceyi bir örtü, gündüzü geçiminiz için çalışma zamanı kıldık.*" (Nebe, 78/6-11)

Hâkka sûresinde; kendilerine kitabı sağından ve solundan verilenler diye anlatılan iki grub ve bunların orada karşılaştıkları sahneler en-Nebe sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ۞ لِلطَّاغِينَ مَآبًا ۞ لاَبِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ۞ لاَ يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا

[399] Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 82-83.

وَلاَ شَرَابًا ۞ إِلاَّ حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ۞ جَزَاءً وِفَاقًا "*Cehennem pusuda... her an eline düşecek avlarını gözlemektedir. Azgınların dönüp dolaşıp varacakları yuvalarıdır. Devirler boyunca orada kalacaklardır. Orada ne bir serinlik, ne bir içecek tadarlar. İçecek olarak sadece kaynar su ile irin bulurlar. Bu, yaptıklarının tam karşılığıdır.*" (Nebe, 78/21-26)

Hâkka sûresinde kitabı sağından verilenlere burada "müttakiler" denilmektedir:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ۞ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ۞ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ۞ وَكَأْسًا دِهَاقًا ۞ لاَ يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلاَ كِذَّابًا ۞ جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا "*Ama Allah'ı sayıp günahlardan sakınanlar, başarı ve mutluluğa ererler. Onlara bahçeler, üzüm bağları, turunç göğüslü genç yaşıt dilberler, dolu dolu kadehler var. Orada boş sözler, yalanlar işitmezler. İşte bu da Rabbinden mükâfat, yeter mi yeter!*" (Nebe, 78/31-36)

Nebe' sûresi sonunda, bütün kıyamet sahnelerinin tamamlayıcısı olarak bir sahne takdim ediliyor: Bu sahnede meleklerin ve ruhun, sıra halinde dizilip ayakta durduğunu, o geniş arz sahasında hiç konuşmadıklarını görüyoruz. Ancak Rahman'ın izin verdiği konuşuyor ve o da sadece doğruyu söylüyor. Çünkü onlar hangi hususta izinli iseler ancak ondan bahsedebilirler. Allah'a yakın, günahlardan uzak olanların durumu işte böyledir. İzinsiz, hesapsız konuşmazlar, susarlar.[400]

5. Kâria Sûresi

Kâria sûresi "Hâkka sûresi"nin fezlekesidir. Yani onda anlatılan konular burada çok kısa ve vecîz olarak verilmiştir. Bilindiği gibi, Kur'ân'ın bir kısmı diğer bir kısmını tefsir eder. Bundan dolayı Hâkka sûresinde geçen "Kâria" kelimesini müstakil bir sûre ile tefsir etmektedir.

---

[400] Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 335-336.

Önce birden bire ansızın kelime ortaya atılıyor, gölgesi ve nağmesi etrafa yayılıyor; "el-Kâriah." Peşinden korkuyu arttırmak için bir soru geliyor: Kâria nedir? Ve onun peşinden daha kapalı bir soru ile korku daha da artıyor; Kâria'nın ne olduğunu sen nereden biliyorsun? İnsan bilmezlik ve korkunun son derecesine varınca bu defa cevap veriyor, açıklıyor ama cevap daha da korkunç geliyor; يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ "*O gün insanlar uçuşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılır.*" (Kâria, 101/4)

Kur'ân tasvirinde emsali pek çok olan "Tecsim" metoduna uyarak manevi olan amelleri tartmak için pervane gibi uçuşup düşen insanların göreceği maddi mizan konuyor:

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۝ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۝ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ

"*Artık kimin tartıları ağır basarsa, memnun kalacağı bir hayata girer. Kimin tartıları da hafif gelirse, onun barınağı da Haviye olur.*" (Kâria, 101/6, 11)

Genelde Kur'ân'da azab şekilleri nimet şekillerinden daha çok ayrıntılı olarak anlatılır. Çünkü azabı anlatırken uzatmak, hisse daha çok tesir eder, ruhta daha çok korku uyandırır.[401] Bu durum Kâria sûresinde de söz konusudur. "Ummuhu-Anası" tabiri Kur'ân'da daha önceden geçmemiş kapalı bir ifade olduğundan bilinmeyen o gidilecek yerin korkunçluğunu artırmak için kapalı ifadenin kullanılması gereklidir. Bu, kelimenin zahirinden gelen tevehhümün doğurduğu nüktedir. Mizanların hafifliği ve kefesinin yüksekliğiyle gidilecek yerin çukurluğu arasındaki farkı düşündürerek bir ahenk meydana getirmektedir. Burada bu iki şey arasındaki yükseklik ile alçaklık karşılaştırılmıştır.

---

401 Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, s. 96.

BİBLİYOGRAFYA

Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemul-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l Kerîm*, İstanbul, 1984.

Ahmet Emin, *Fecru'l-İslâm*, Mısır, 1374/1955.

Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, İst. 1982.

Alûsî, Ebû Abdullah Şihabuddin Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, Beyrut, Ts..

Asım Efendi, Ahmed, *el-Okyanûsu'l-Basît fi Tercemetil-Kâmûsil-Muhît*, İstanbul, 1305.

Aydemir, Dr. Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, Ankara, DİB., Ts..

el-Aynî, Bedreddin Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhul-Buhârî*, Beyrut, (Darul-Fikr)

Aymaz, Abdullah, *Öldükten Sonra Diriliş*, İzmir, Ts..

Beydavî, Kadı Abdullah b. Ömer, *Envari't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl,* Beyrut, (Mecmuatun minet-Tefasir içinde).

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul.

———, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-Müfessirin*, İstanbul, 1973.

Brockelmann, Carl, *Geschicte der Arabischen Litterature*, Leiden, 1943, 1949.

———, *Supplementband*, Leiden, 1937, 1942.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul, 1981.

Bursalı, Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1972.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, Beyrut, Ts.

Cârim, Ali ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-Vâdıha* İstanbul, 1984.

Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail, *Tefsir Usûlü* Ankara, 1983.

–––, Tefsir Tarihi, Ankara, 1988.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul- 1981.

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman, *Sünen-i Dârimî*, Beyrut, 1987.

Demirkan, Hüseyin, *Yıldızların Esrarı*, İstanbul, 1987.

Dıraz, Muhammed Abdullah, *en-Nebeü'l-Azim*, Kahire 1389/ 1969; (Trc.: Prof. Dr. Suat Yıldırım, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, Yeni Akademi Yay., İst. 2006).

Derveze, İzzet, *Kur'ân Cevap Veriyor* (Terc. Abdullah Baykal), İstanbul, 1988.

Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu* (Ahmet Halit Kitabevi) (I-II), İstanbul, 1947.

Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's- Selim ila Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut, Ts..

Fahreddin er-Razî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb-Tefsiru'l-Kebîr*, Beyrut, Ts.

Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân* (Terc. Yard. Doç. Alparslan Açıkgenç), Ankara, 1987.

el-Ferrâ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Meâni'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980.

Gümüş, Sadreddin, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, İstanbul, 1990.

Gürdoğan, *Ersin N., Kirlenmenin Boyutları* İstanbul, 1989.

el-Gumârî, Ebu'l-Fadl Abdullah b. Sıddık, *Fedâilul-Kur'ân*, Beyrut, 1986.

Hacı Halife, Kâtip Çelebi, *Keşfü'z -Zunûn an Esâmi'l Kütüp ve'l-Fünûn*, Tahran 1967.

Hâzin, Alauddin Ali b. Muhammed, *Lübâbu't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl*, Beyrut, (Mecmûatün Mine't-Tefâsir içinde), Ts..

Ebu Hayyan, Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf, *Bahru'l-Muhit*, Riyad, Ts.

Hekimoğlu, İsmail ve H. Hüseyin Korkmaz, *İlimler ve Yorumlar*, İstanbul, 1991

İbn-i Kesir, İmaduddin Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, Mısır, Ts..

–––, *Alâmâtul-Yevmi'l-Kıyamet*, (Thk. Abdullatif Aşur), Kahire, Ts..

İbn-i Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, *Sünen*, Riyad, 1984.

İbn-i Manzur, Cemaleddin Muhammed, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, ts.

İzmirli, İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Umran Yayınları, Ankara, 1981.

Jeans, Sir James, *Etrafimızdaki Kainat* (Terc. Prof. Dr. S. Murat Uzdilek), İstanbul 1967

el-Kannûcî, Ebu't-Tayyib Sıddık b. Hasan, *Fethü'l-Beyan fi Makâsıdi'l-Kur'ân*, Mısır, 1301.

Karakoç, Sezai, *Kıyamet Aşısı*, (Diriliş Yayınları), İstanbul, 1986.

Konyalı, Mehmed Vehbi, *Hülasâtü'l-Beyân fi Kefsiri'l-Kur'ân*, İstanbul, 1341.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1405/1985.

Kutup Prof. Dr. Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Beyrut, 1405/1985

–––, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, (Terc. Süleyman Ateş), Hilâl Yayınevi, Ankara, Ts.

–––, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, (Trc. Süleyman Ateş), Ankara, Ts.

Mâlik b. Enes, *Muvâtta*, İstanbul, 1981.

M. Fethullah Gülen, *Fâtiha Üzerine Mülahazalar*, İst., 2007, Nil Yay.

Merağî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merağî*, Mısır, 1394/1947

Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim,* İstanbul 1981.

Nâsif, Hafni, Muhammed Diyab, Sultan Muhammed Mustafa TâMUM, *el-Belâğa*, İst., 1983.

Nehcevanî, Nimetullah b. Muhammed, *el-Fevâtihü'l-İlâhiye ve'l Mefâtihu'l-Gaybiyye*, İstanbul, 1325.

Nesefi, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut, 1982.

Neseî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şu'ayb, *Sünen,* İstanbul, 1981.

Nursi, Bediüzzaman Said, *İşarâtü'l-İ'câz* (Terc. Abdulmecit Nursi), İstanbul, 1986.

Râfiî, Mustafa Sadık, *İ'câzu'l-Kurân*, Beyrut, 1393/1973.

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kurân*, İstanbul, 1986.

Râzî Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkadir, *Muhtaru's-Sıhah*, Beyrut, 1967.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut, 1402/1981.

–––, *et-Tibyan fi Ulumi'l-Kurân*, Beyrut, 1981

Sofoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, İstanbul, 1981.

Sur Dergisi, (Özel Kıyamet Sayısı) sayı: 183, yıl: 1991.

Subhi Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, İstanbul, Ts..

–––, *Ölümden Sonra Diriliş*, (Terc. Prof. Dr. Şerafeddin Gölcük), İstanbul, 1987.

Suyutî, Celaleddin b. Abdurrahman, *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân* İstanbul, 1987.

–––, *Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-*Me'sûr, Beyrut, 1983

–––, Lübâbu'n-Nükûl fi Esbâbi'n-Nüzûl, Beyrut, (Celaleyn Tefsiri Kenarında)

–––, *Tenâsuki'd-Dürer fi-Tenâsubi's-Suver*, Beyrut, 1986.

Şevkanî, Muhammed b. Ali Muhammed, *Fethü'l-Kadîr el-Câmi Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye*, Mısır, 1964.

Şimşek, Ümit, *Big Bang*, (Yeni Asya Y.), İstanbul, 1980.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *el-Câmiu'l-Beyân an-Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mısır Baskısı.

Tabressî, Ebû Ali Fadl b. Hasan, *Mecmau'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut 1986.

Tantavî Cevheri, *el-Cevâhir fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Daru'l-Fikr) Mısır, Ts..

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen*, İstanbul-1981.

Turgut, Ali, *Tefsir Usulü ve Kaynakları*, İstanbul 1991.

el-Vahidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nîsaburî, *Esbâbu Nüzûl* Mısır 1968.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1935.

Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'ân Tefsiri* İstanbul 1983; 2. Bsk Yeni Akademi Yay. 1-2 c. İst. 2007.

–––, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul 1983.

–––, *Fâtiha ve En'am Sûrelerinin Tefsiri*, İstanbul 1989.

Zafer Dergisi, (Özel Kıyamet Sayısı), Sayı: 161, Yıl: 1989.

ez-Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer, *Hakaiku't-Tenzil ve Uyunu'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl (Zemahşerî)*, Beyrut, Ts..

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, Beyrut 1988.

ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrahim), Mısır 1376/1957.

ez-Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud, *el-A'lâm*, Kahire, 1954.